

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

396
U-22

396
14-22

300
1126-42

0 120 - 1
0 120 - 10

Ն. Ե. ԱԶԻԵԼՈՎ

№ 9065

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՐՑԸ

ԵԱՊՕՆԻԱՅՈՒՄ

(Պատկերազարդ)

Թարգմ. ՆՈՒՆԷ ԹԱՅԻՐԵԱՆ

1003
11410

ԹԻՖԼԻՉ

Էլեկտրագրատ սպարան «ՀԵՐՄԷՍ» ընկեր.,
Մադարեան փողոց 15.

1905

100

55.768

31.01.2013

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 28 Мая 1905 г.

Ն Ո Ւ Է Ր

ՎԱՂԱԹԱՌԱՄ ԲՈՂՁ

ԵՂԻՍԱԲԵԹ

ՄԵԼԻՔ-ԲԱԲԱԶԱՆԵԱՆՑԻ

Յիշատակին.

ԿԱՆԱՆՅ ՀԱՐՅՐ ԵԱՊՕՆԻԱՅՈՒՄ

Կնօջ ստոր դասումը հասարակութեան մէջ մի հիւանդութիւն է տէրութեան համար, որով նա վարակուել է Չինաստանից և որից բժշկուելու համար պէտք է դիմել հիմնական միջոցներին:

(Գրաֆ Օկումի ճառը, որը արտասանել է Տօկիօի կանանց համալսարանի բացման առիթով 1901 թ.):

1

Կանանց զրութիւնը մինչև մէիջի *) դարեշրջանը:—Եապօնացի Կայսրի «Մեծ ուսմունք կանանց համար» օրէնսդիրքը:—Կանանց դաստիարակութիւնը և զարգացումը:—Սմուսնութիւն և ապահարգան:—Եապօնուհիւների բարոյականութիւնը և տուրիստների ունեցած անհիմն կարծիքը նրա մասին:—Եապօնուհիւների ունեցած գաղափարը իւրեանց մարմնի մերկութեան մասին:—Կանանց ստրկութեան ազդեցութիւնը անբարոյականութեան զարգացման վրայ:—Ժօրօյիաներ:—Տօկիօի Իօշիվարաները և իմ սպաւորութիւնները այդ հիմնարկութիւնները զիտելու ժամանակ:—Եապօնացիների պոռնկութեան դէմ ունեցած ներդրամութեան պատճառները:—Եապօնացի հետեր—գէյշաները:—Կանանց մի այսպիսի դասակարգի անխուսափելիութիւնը, իբրև հետևանք նը-

*) Մէիջի բառը նշանակում է—լուսաւորութիւն: Եապօնիայում լուսաւորութեան թուականը հաշվում է 1868 թուից սկսած, յեղափոխութեան, այսինքն Ֆէօդալական կազմակերպութեան տապալումից յետոյ:

բանց ստրկական վիճակի—Գէլշաների ներկայ դերի վերացումը կանանց դրութեան բարենորոգումից յետոյ:

«Յապօնուհիները վերին աստիճանի կանացի են—բարի, սիրալիր, վայելուչ, հաւատարիմ և գեղեցիկ: Բայց դրա հակառակ տղամարդկանց վարվեցողութիւնը, մինչև վերջին ժամանակները, այնքան անմարդավայել և կոպիտ էր, որ ամեն մի բարեհոգի եւրոպացու սիրտը կարող էր ցաւեցնել»: Այսպէս է սկսում իւր յօդուածը Յապօնիայի կանանց դրութեան մասին անգլիացի Հօլ Չամբէրլէնը, որը երկար ժամանակ ապրել է այդ երկրում ընդհանուր լեզուագիտութեան և եապօներէն լեզուի պրօֆեսօրի պաշտօնով: Եապօնացու մի այսպիսի հասկացողութիւնը կնօջ մասին և վերջնիս ստորացումը տղամարդուց առաջ է եկել Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնից, որը Յապօնիայում մուտք է գործել Մ-դ-Ք. ծ. առաջ և որը շատ պերճախօս կերպով ծաղկեցրել է բարոյախօս Կայբարը XV-դ. իւր «Մեծ ուսմունք կանանց համար» աշխատութեան մէջ:

Եպօնիայի «կանանց հարցի» հետ հիմնաւորապէս ծանօթանալու համար անպայման հարկաւոր է նախ աչքի անցկացնել այդ «Ուսմունքը», որը եապօնուհիների համար, նոյն իսկ այժմ, կազմում է սեղանի գարդ, և որի բովանդակութիւնից առաջ կրեւրենք նրա էական կէտերը:

«Որովհետև աղջկան որոշուած է մի որոշ հասակից յետոյ մի նոր տուն մտնել և ապրել այնտեղ սկեսարի և սկեսրօջ ստորադրութեան ներքոյ, ուստի աւելի նրան, քան տղային, անհրաժեշտ է խոնարհ և լսող լինել իւր ծնողաց խրատներին: Եթէ վերջիններս ծնողական սիրուց զբոլուած թոյլ կը տան իւրեանց աղջկան մեծանալ ինքնակամ, դորանով յամառ և կոպիտ կղառնայ նա, որով իւր ամուսնու տանը յետ կը մղի իրենից իւր շրջապատողների բարեացակամութիւնը: Այսպիսի ուղղութեամբ սնուած աղջկայ համար ամուսնական լուծը, եթէ մանաւանդ սկեսայրը հաստատ

սկզբունքի տէր մարդ է, անտանելի մի բեռը կղառնայ, և նա կատի ու կանիծի իւր ամուսնուն, սկեսարին, և իբրև հետեանք այդ ընտանեկան անհամաձայնութեան առաջ կըզայ այն, որ հարսին դուրս կանեն իւր ամուսնու ասանից և դորանով կարատաւորեն նրա անունը. իսկ հարսի ծնողները, ժողանալով իւրեանց աղջկան տուած սխալ կրթութիւնը, կը նախատեն նրա սկեսարին, բայց ի հարկէ անիրաւացի կը լինեն, որովհետև ամենայն իրաւամբ բոլոր դժբախտութիւնը պէտք է վերագրել յատկապէս իւրեանց աղջկան տուած դաստիարակութեան սխալ ընթացքին:

«Աղջկայ համար գնահատելի է աւելի բարեսրտութիւնը, քան արտաքին գեղեցկութիւնը: Փշացած կնօջ սիրտը միշտ վրդովուած է լինում, նա իւր շուրջը տարօրինակ է նայում, իւր գայրոյթը ուրիշների վրայ է թափում, նրա խօսքերը խիստ են և կոպիտ, իսկ խօսակցութիւնը անպատշաճ և համարձակ: Եթէ նա խօսում է, այդ միայն նրա համար, որ իրան ուրիշներից բարձր դասէ, յանդիմանէ, նախանձի ուրիշներին, գովէ իրան գոռողութեամբ, յարձակուէ ուրիշների վրայ,—միով բանիւ վարուել հակառակ այն ամենի, ինչոր վայել է բարեկիրթ կնօջ: Առաքինի կնօջ միակ յատկանիշներն են—հեզութիւն, հնազանդութիւն և հանգստութիւն:

«Աղջիկը իւր ամենավաղ հասակից ի վեր պէտք է իմանայ իւր և տղամարդու բաժանող սահմանները և ոչ մի վայրկեան չպիտի թոյլ տայ իրան տեսնել կամ լսել ամենափոքր անվայելչութիւնն անգամ: Հին սովորութեան համեմատ չէր թոյլ տրվում տղամարդկանց և կանանց ապրել միևնոյն սենեակում, լուացուել և փոխած շորերը պահել միևնոյն տեղը, կամ թէ ձեռքից ձեռք առնել մի որևէ բան:

Գիշերով տանից դուրս գնացող կինը անպայման իւր հետ պէտք է վերցնի վառած լապտեր և մի որոշ տարածութիւն պէտք է թողնի իւր և թէ ամուսնու ու թէ նոյն իսկ եղբոր մէջ»:

«Զինաստանում ամուսնութիւնը կոչվում է վերադար-

ձում, որովհետև կինը իւր ամուսնու տունը պէտք է համարի իւր նախկին սեփականութիւնն՝ նա, ամուսնանալով, կարծես թէ վերադառնում է այնտեղ, որտեղ որ որոշուած էր իրեն աստուծու քրիստոսից ապրել իւր ծնդեան օրից: Ինչ աստիճան էլ որ իւր ամուսնու վիճակը չքաւոր և նեղ լինի, կինը իրաւունք չունի տրտնջալու և անբաւականութիւն ցոյց տալու, այլ այդ բանը նա պէտք է վերագրի իրեն ուղարկած անողոր ճակատագրին: Հին իմաստունը *) ուսուցանում էր, որ կինը միանգամ ամուսնանալով, նա երբէք չպիտի թողնի իւր ամուսնու տունը, իսկ եթէ ճանապարհից շեղուելով բաժանուի ամուսնուց, նա դորանով խայտառակում է իրան մինչև իւր կեանքի վերջին րոպէն: Ամուսնալուծութեան առիթներից կարող է ծառայել եօթը յանցանքներից մինը, որոնք այդպէս էլ կոչվում են՝ ամուսնալուծութեան եօթ պատճառներ:

—ա) Անհնազանդ գտնուել սկեսարին կամ սկեսրօջ.

—բ) Ամուլութիւն,—որովհետև ամուսնութեան միակ նըպատակն է տղամարդուն սերունդ պարգևելը: Ամուլ կինը կարող է մնալ և ապրել իւր ամուսնու մօտ, եթէ նա բարեսիրտ է, մտաւր վարքով, նախանձոտ չէ, նա կարող է որդեգրել նոյնպէս մի ուրիշ երեխայ, բայց թէ դա անպատճառ իւր ամուսնու արիւնակից ազգականներից պէտք է լինի, նոյնպէս կարող է մնալ այն պարագայում, եթէ որ ամուսինը երեխաներ ունենայ հարձից.

—գ) Պոռնկութիւն.

—դ) Կասկածոտութիւն.

—ե) Քոս կամ մի որևէ վատ հիւանդութիւն.

—զ) Կոռւարարութիւն կամ շատախօսութիւն, որը առիթ է դառնում խզելու բարեկամների կապը և ընդհանրապէս տան խաղաղութեան խանգարման.

—է) Հակուսն դէպի գողութիւն: Ահա ամուսնալուծու-

*) Կօֆուցիոս:

թեան այն եօթը պատճառները, որ իմաստունը ցոյց է տալիս: Ամուսնուց բաժանուած կինը ճանապարհից շեղուած և խայտառակուած է համարուած, եթէ նա նոյն իսկ երկրորդ անգամ ամուսնանայ հարուստ, անուանի և դիրք ունեցող մէկի հետ:

«Աղջիկը երբ դեռ իւր հօր տանն է գտնվում, նրա ամենամեծ պարտականութիւնն է սիրել և յարգել իւր ծնողաց: Իսկ ամուսնանալով նա իւր ամուսնու ծնողաց հաշուումն է գտնվում. պսակուելուց յետոյ նրա զլխաւոր պարտականութիւններից մէկը պէտք է լինի յարգել իւր սկեսարին և սկեսրօջ առաւել քան հարազատ ծնողաց, սիրել և պատուել բոլոր հոգով, և վերաբերուել նրանց նոյն իսկ ամենաչնչին դէպքում, հարազատ աղջկայ յարգանքով: Պատուելով նա իւր հարազատ ծնողաց, նա ոչ մի վայրկեան չպէտք է դադարի մտածելու և իւր ամուսնու ծնողաց մասին:

Օր ու գիշեր հնազանդ կերպով նա պարտաւոր է կատարել նոցա պատուէրները: Երբէք չպիտի մերժի նա ոչ մի գործ, որը նրանից պահանջում են, նա ամենայն ակնածութեամբ պարտաւոր է լսել իւր սկեսրօջ հրամանները և երբէք չպիտի տրտնջայ նրանց դէմ: Նա ամեն հանգամանքում պարտաւոր է առնել նոցա հրամանը և ընաթնալ նոցա ցոյց տուած ուղղութեամբ... Ո՛վ կին, եթէ նոյն իսկ քեզ ատելու մէջ բաւականութիւն գտնեն և բռնութիւն գործ դնեն քո դէմ, դու մի տրտնջա և մի բարկանա նոցա վրայ: Եթէ դու ամեն հանգամանքներում և դիպուածներում կվերաբերուես նոցա յարգանքով և սիրով, անշուշտ նոքա ևս վերջ ի վերջոյ բարեկամարար կը վերաբերուես քեզ»...

Կինը պարտաւոր է նայել իւր ամուսնուն, որպէս իւր տիրօջ, և պէտք է ծառայէ նրան յարգանքով և պատկառանքով, նա երբէք չպիտի թոյլ տայ իրան թեթևամտութեամբ մի որևէ անպատշաճ բան մտածելու իւր ամուսնու մասին: Կնօջ ամենամեծ առաքինութիւնը հնազանդութիւնն է: Եթէ կինը զիմում է ամուսնուն մի որևէ հարցով, նրա թէ դէմքի արտայայտութիւնը և թէ շարժուածքի ձևերը պէտք է

լինեն քաղաքավարի, համեստ և վայելուչ, և ոչ թէ կոպիտ, կամակոր և պահանջող: Այդ բանի համար կինը պարտաւոր է նախօրէն մտածել և իրեն պատրաստել: Երբ ամուսինը կարգադրութիւն է անում, կինը երբէք չպիտի հակառակուի նրան: Կասկածելի դէպքերում կինը պարտաւոր է խոնարհ և հնազանդ կերպով հարցնել և բացատրութիւն պահանջել ամուսնուց և հետեւել նրա ցուցմունքներին: Եթէ ամուսինը կդիմի կնօջը մի որ և է հարցով, կինը պարտաւոր է ուշադրութեամբ և ճշտութեամբ պատասխանել հարցին: Չմտածուած պատասխանը կոպտութեան նշան է: Եթէ երբ և իցէ ամուսինը զայրանայ կնօջ վրայ, կինը պարտաւոր է լսել նրան երկիւղով և պատկառանքով և երբէք չպէտք է նեղանայ և բարկանայ նրա վրայ: Կինը պարտաւոր է նայել իւր ամուսնուն, որպէս մարմնացած երկնքի վրայ և անդադար պէտք է մտածի նրա մասին, թէ ի՞նչպէս կամ ի՞նչ ձևով հպատակուի և հնազանդուի նրան, որ դորանով ազատուած լինի երկնքի պատուհանից:

«Թող կինը երբէք չմտածի նախանձի մասին: Եթէ իւր ամուսինը կվարի գեղիս և անառակ կեանք, կինը պարտաւոր է մեղմութեամբ յանդիմանել նրան, բայց երբէք չըպէտք է զայրանայ, առաւել ևս չպիտի ցոյց տայ այդ զայրոյթը: Եթէ կնօջ նախանձը ծայրայեղութեան հասնի, նրա դէմքի արտայայտութիւնը զարհուրելի կդառնայ, իսկ խօսակցութիւնը անպատշաճ կլինի, և այդ բանը կարող է խորթացնել իրան ամուսնուց, որի պատճառաւ և ինքը անտանելի բեռը կդառնայ նրա համար: Եթէ ամուսինը անխոհեմ է վարվում կնօջ հետ, կինը պարտաւոր է, նախ քան նրան յորդորելը, դէմքին տալ հեղ արտայայտութիւն, ձայնին մեղմութիւն, իսկ եթէ ամուսինը կզայրանայ և չի լսի նրա յանդիմանութեան, կինը պարտաւոր է սպասել մինչև որ նրա զայրոյթը անցնի և տրամադրութիւնը փոխուի, ապա նորից փորձել յանդիմանելու նրան, բայց ոչ շուտ քան նրա սրտի մեղմանալը: Ո՛վ կին, երբէք չդիմես ամուսնուդ խոժոռուած դէմքով կամ թէ ճշացող ձայնով»...

«Կինը պարտաւոր է լինել զգաստ և խիտա հետեւել իւր վարքին: Առաւօտները պէտք է վաղ զարթնի, իսկ գիշերները ուշ քնի. նա կէսօրներին ևս չպիտի քնի, այլ նա պարտաւոր է ուշադիր կերպով հետեւել իւր տնտեսական գործին, այն է՝ գործել, կարել, մանել և այլն: Նա շատ էլ չպիտի մտածի թէյի և գինու մասին, նոյնպէս չպիտի վայժալէ թէ տեսողութիւնը և թէ լսողութիւնը թատրօնական ներկայացումներով, երգեցողութեամբ, և պատմութիւններով: Մինչև քառասուն տարին լրանալը նա շատ էլ չպիտի յաճախի տաճարներ (ոչ շինտոյեական և ոչ էլ բուդդայական) և ոչ էլ նոյնանման տեղեր, որտեղ առհասարակ ժողովուրդի մեծ բազմութիւն է լինում: Նա իրան չպիտի թոյլ տայ գրքացների և գուշակողների մոլորութեանց հետեւել և անվայել կերպով մօտենալ աստուածներին կամ թէ շարունակ աղօթքներով դբաղուել: Եթէ նա գոհացուցիչ կերպով կատարում է իւր պարտականութիւնները, որպէս մարդկային էակ, այն ժամանակ նա կարող է աղօթել միայնակ, չը վախենալով նրանից, որ աստուածային զօրութիւնը չի դադարի նրա մասին հոգ տանելուց»:

«Կնօջ հոգու ամենավատ յատկանիշներն են հետեւեալ հինգ հիւանդութիւնները. անհնազանդութիւն, անվերջ դժգոհութիւն, զրպարտութիւն, նախանձ և տխմարութիւն: Վերոյիշեալ հիւանդութեամբ տաքը կանանցից անկասկած տանջվում են եօթը կամ ութը, որից պարզ երևում է կնօջ բնութեան թուլութիւնը տղամարդուց: Այդ հինգ հիւանդութիւններից բժշկուելու համար կինը պարտաւոր է դիմել ինքնախորասուզման և ինքնաքննադտութեան: Այդ հինգ հիւանդութեան մայրը և ամենասարսափելին—տխմարութիւնն է: Կնօջ բնութիւնը կբաւորական է և այդ կբաւորականութիւնը գիշերուայ բնութեան նման խաւար է: Ահա և այստեղից է առաջ գալիս, որ կնօջ անխոհեմութիւնը խանգարում է հասկանալ իրան իսկական պարտականութիւնները և չի նկատում իր արարքները, որով խայտառակում է իւր գլուխը և փորձանքի ենթարկում թէ իւր ամուսնուն և թէ իւր

երեխայոց: Նա մարդկանց յանդիմանելու ժամանակ այդ բանը չի նախատեսում և իրուր տեղը անիծում է անմեղ մարդկանց. նա երբ նախանձում է ուրիշներին՝ միայն իրան մասին մտածելով, չի իմանում, որ այդպիսով ինքը իրան անձնական թշնամին է դառնում, ձեռք բերելով միայն նրանց թշնամութիւնը... Սարսափելի սխալմունքներ: Իրանից էլ յետոյ իւր գաւակները կրթութեան գործում, նրա կոյր սէրը դէպի իւր երեխայքը, հարկադրում են նրան սխալմունքներ գործել: Նրա բնածին տխմարութիւնը այնքան մեծ է, որ նա պարտաւոր է ամեն մի չնչին դիպուածում ինքը իրան չհաւատալ և հետեւ ամուսնու ասածներին»:

«Մենք լսեցինք, որ նորածին աղջիկ երեխային հին ժամանակներում դնում էին յատակի վրայ երեք օր, որի համեմատ մենք այգտեղ ևս տեսնում ենք տղամարդուն երկնքին նմանեցրած, իսկ կնոջ—գետնին, անշուշտ այդ սովորութիւնը կնոջը պէտք է սովորացնէր իւր ծննդեան օրից, դիջել և առաջին տեղ տալ տղամարդուն, իսկ ինքը բաւականանար երկրորդով, հեռու մնար հպարտութիւնից, տանէ ուրիշի ծաղրն ու արհամարանքը համբերութեամբ և խոնարհութեամբ: Եթէ կինը կվարուի այսպէս, նրա ամուսնական յարաբերութիւնները համերաշխ և երկարատև կլինեն, իսկ ընտանեկան օջախը—խաղաղութեան վայր»:

«Ծնողներ, բացատրելով, ուսուցէք այդ կանոնները մատաղ հասակից ի վեր ձեր աղջկանց, ստիպեցէք արտագրել նրանց ժամանակ առ ժամանակ, որ չմոռանան երբէք: Աւելի լաւ է դրանցով զարգարէք ձեր աղջկերանց քան շոբերով և զանազան դարդերով—ինչպէս այժմ հայրերն են շոտայ կերպով ամուսնացնում աղջկանց: Առաւել օգտակար կլինէր նրանց համար, եթէ այդ ուսմունքը կատարելագործէին վերոյիշեալ խրատներով, որը դրանց կպահպանէր, որպէս թանգագին թիլիսմա ամբողջ կեանքի ընթացքում և ինչպէս իրաւացի կերպով նկատում է այդ բանը հին առածը. «տղամարդը իմանում է մի միլիոն ծախսել աղջկան ամուսնացնելու համար, իսկ չի իմանում հարիւր հազար

ծախսել մի երեխայի դաստիարակութեան վրայ, ով որ աղջիկ ունի, անշուշտ սրտին շատ մօտ պէտք է ընդունի այդ առածը»:

Եթէ ընթերցողը կարծի, որ Կայբարի «Ուսմունքը» ներկայումս համարվում է ժամանակագրական վրիպակ և կամ հետաքրքիր է պատմական տեսակէտով միայն, և ոչ իրրև «պաշտօնական թուղթ», որը բացատրում է եսպօնական ժամանակակից հասարակական երևոյթները, նա չարաչար կը սխալուի, որովհետև վրբջին նոր հոսանքները դեռ ևս չեն վերացրել հինը, որը երկար դարերի ընթացքում գործադրուելով արմատացել և սովորութեան է փոխուել: Ասածներս որդէս փաստ, առաջ կը բերեմ հետևալ հետաքրքիր դէպքը: Սրանից մի քանի տարի առաջ, Չամբերլէնը իւր «Հնութեան ժամանակագրութիւն»*) եսպօնական հին գրական երկի անգլիերէն թարգմանութեանը կցեց մի յառաջաբան, որտեղ ի միջի այլոց շօշափվում էր այն կէտը, որը ցոյց էր տալիս եսպօնացի կնոջ անհամապատասխան—ստոր գրութիւնը թէ հնուսն և թէ այժմս: Հին ուղղութեան յայտնի ներկայացուցիչները կեց հոգի թարգմանեցին այդ յառաջաբանը եսպօներէն, որոնք հեղինակի շատ մտքերը համակրանքով ընդունեցին, բայց հասնելով կնոջ հպատակութեան հարցին, վերին աստիճանի յուզուեցին նրա դէմ: «Կնոջ հպատակութիւնը տղամարդուն,—ասվում է այդ մեկնութեան մէջ,—վերին աստիճանի բնական և նպատակաշարմար սովորութիւն է: Մտածել դրա հակառակը, կնշանայարմար սովորութիւն է: Մտածել դրա հակառակը, կնշանայարմար սովորութեան նախապաշարմունքները, որովհետև տղամարդը պէտք է տիրապետի կանանց՝ համաձայն երկնքի և երկրի մեծ օրէնքի, իսկ չընդունել և բարբարոսութիւն համարել այդ—անհեթեթութիւն է»:

Իսկ այժմ նայենք թէ Կայբարի վարդապետութիւնը

*) Այդ աշխատութիւնը վերադրում են 712 թ.

ինչ ազգեցութիւն ունեցաւ այդ երկրում կանանց կրթութեան և զարգացման, ամուսնական յարաբերութեան և կամ բարոյականութեան վրայ:

Յապօնացիները չափազանց զաւակասէր են, և այդ անհուն սիրոյ ազգեցութեան ներքոյ նորա գսպում են իրանց գայրոյթը բարկութեան միջոցին, այդ պատճառով էլ եսպօնացի երեխայի կեանքը, ինչպէս տղայինը, նոյնպէս և աղջկան—անցնում է կեանքի մեղմ պայմաններէ և քնքոյշ լընամատարութեան ներքոյ: Չնայելով դրան եսպօնացիները ամենափոքր հասակից ի վեր սովորացնում են երեխայոց յարգանք դէպի մեծերը և ինքնազգաստութիւն: Եւ որովհետև այդ վերջինը կանանցից աւելի շատ է պահանջվում քան տղամարդոց, ուստի աղջկայ դաստիարակութեան մէջ դա մի առանձին տեղ է զբաւում: Ինքնազգաստութիւնը չպիտի սահմանափակուի միայն ինքնազսպումով, առաջ եկած որեւէ անդուրեկան դիպուածի ժամանակ, լինի դա Ֆիզիքական թէ բարոյական, այլ պէտք է իմանալ այդ հանգամանքներում դէմքին տալ ուրախ ժպիտ և պահպանել «դիւրեկան ձևեր» նոյն իսկ ամենածանր հանգամանքներում:

Փոքրիկ աղջիկը,—ասում է Ալիսա Բեկօնը— պէտք է հրաժարուի իւր ամեն ես—ից, ամեն ինչ զիջի ուրիշներին, չցոյց տայ յուզմունքի բաց առեալ այն դէպքերը, երբ այդ բանը բաւականութիւն է պատճառում իւր շրջապատողներին. ահա այդ բանումն է կայանում իսկական քաղաքավարութեան գաղտնիքը և այդ բանը պէտք է իմանայ կինը գործադրել, եթէ ուզում է, որ իւր մասին լաւ գաղափար ունենան և թոյլ տան բողբոլակ կեանք վարել: Մի այսպիսի դաստիարակութեան արդիւնքը լինում է ձևերի հրապուրչութիւնը, որով օժտուած են եսպօնացի կանայքը, ամենափոքր հասակից ի վեր:

Մայրը անզաղար հոգս է տանում ներգործել ոչ միայն խրատներով, այլ և անձնական օրինակով, որ իւր աղջիկը

հմտութիւն ունենայ յարմարուել շրջապատողների պահանջներին ընհանրապէս, իսկ տղամարդկանց առանձնապէս:

Այստեղ առաջ կրեբեմ, որպէս օրինակ, անձնական տեսած պատկերներէցս մինը:

Մի անգամ իջնելով Տօկիօի Ուէնօ պարտէզից, որը զբտնվում է բաւական զառիվայր բլրի վրայ, ես հանդիպեցի մի խմբի, որը բողբոցած էր մէջքին շալակած երեխայով հասակաւոր եսպօնացուց, շահել կնօջից և ութ տարեկան աղջկանից, որի ձեռքից կինը բռնած տանում էր: Եսպօնացին սայթաքեց և երեխան կապած չլինելով մէջքին, ինչպէս այդ կանայքն են անում, դուրս սահեց և բարձրաձայն լացով գետին գլորուեց: Թէ կինը և թէ աղջիկը, որ անկարելի էր չնկատուէր այդ, ամենից առաջ աշխատում էին գզուանքով հանգստացնել շփոթութեան հեղինակին, իսկ յետոյ վազեցին դէպի երեխան, որը բարեբախտաբար, արտաքինին նայելով, գոնէ այդպէս էր երևում, չէր վնասուել: Մինչև անգամ ուսումնարաններում, որտեղ բաւականաչափ տիրում է եւրոպական ազգեցութիւնը, այնտեղ ևս առհասարակ աղջիկերը աշխատում են բաւականութիւն պատճառել տղաներին դասամիջոցներին իրար հետ խաղալու ժամանակ:

Յայտնի է, որ հին եսպօնեայում ընդունուած էր և մեծ դեր էր կատարում «ձևականութիւնը» իւր ամենամանրակըրկիր ձևակատարութեամբ, այսինքն «իմանալ հագամանքի համապատասխան իրան պատշաճաւոր ձև տալ»: Բայց Եսպօնեայում շատ բան վերացուեցաւ տղամարդկանց վերաբերմամբ, այն ինչ կանանց վերաբերմամբ դեռ ևս գոյութիւն ունի այժմս էլ մի որոշ չափով ձևականութեան ուսմունքը: Աղջկայ տասը, նոյն իսկ ութ տարին լրանալուց սկսվում է նրա սկզբնական լուրջ կրթութիւնը: Ձևականութեան պահանջը միշտ և ամենուրեք «կանգնում է նրա առաջ» և նա պարտաւոր է ճշտութեամբ հետևել ցոյց տուած մարմնի ձևերի, ձեռքերի և գլխի փոխադարձ խոնարհումներին, բարեկի կամ հրաժեշտի, ընդունելութեան, նոր ճանապարհ գցելու միջոցին, թէյով հիւրասիրելու, յատակի վրայ նստելու ե-

դանակը, ճաշի սեղանին նստելու ձևը և այլն և այլն: Նոյն իսկ հարուստ ընտանիքներում, տանտիկինը ինքն է կառավարում տունը և պարապում տնտեսութեամբ, միևնոյն ժամանակ նա ընթանիքում աշխատում է ստեղծել տղամարդու համար մի այնպիսի յարմարութիւն, նոյն իսկ ամենամանր պահանջների վերաբերմամբ, որ Արևմուտքում տղամարդը, իւր պարտականութիւնը կհամարէր հրաժարուել կնօջ մատուցած մի այդպիսի ծառայութիւնից: Տանտիկինը ինքը պէտք է սպասաւորէ արական սեռի հիւրերին, եթէ միայն նա չի պատկանում բարձրաստիճան ընտանիքին, նոյն իսկ այսպիսի ընտանիքներում, եթէ ուզում են առանձնապէս յարգել հիւրին, նրան հիւրասիրում են ոչ ընդհանուր, այլ առանձին սեղանի վրայ տան պլաստրի հետ—որոնց ծառայում է վերջինի կինը կամ թէ աղջիկը, չնայելով որ այդ ընտանիքում գտնուեն բազմաթիւ ծառաներ... Այդ ամենի համար կինը պատրաստվում է իւր ամենափոքր հասակից ի վեր: Աղվկայ կրթութիւնը մի այդպիսի բարդ դաստիարակութեան պահանջներում, նոյն իսկ այդ հասկացողութեան նեղ մտքով, ահագին ժամանակ է խլում նա, մանաւանդ չըքաւոր ընտանիքներում: Բացի այդ ձևակատարութիւններից եւս պահանջներում վաղուց ընդունուած է, որ ամեն մի կին,—բացառապէս ամենածանր և չքաւոր դասակարգին պատկանողները—սովորում է կարգալ և նամակագրութիւն եւս պահանջանազրբերով, իսկ իշխանների, սամուրաների ընտանիքներում ծանօթանում են մինչև անգամ չինացի կլասիկների և պոլէմաների դասաւորութեան արուեստի հետ: Այդպիսի ընտանիքներում աղջիկը անհրաժէշտօրէն պէտք է իմանայ այսպէս անուանուած «Օննա Բոնկօ», այսինքն կանանց գրադարան, որը կազմուած է հետեւեալ հեղինակութիւններից. «Մեծ ուսմունք կանանց համար»,—Կայբարի,— «Փոքր ուսմունք կանանց համար»,—ըստ չինացի կլասիկների կանանց համար, բարոյական պարտականութեանց մեկնութիւն,—«Ընտանեկան խրատներ»—Տնտեսութիւն և ձևակատարութիւն.—«Նամակագիր», «Օրինակելի երեխայոց մասին

պատմութիւններ», և «Երևելի բանաստեղծների հարիւր բանաստեղծութիւններ»: Եթէ միջոցը ներուած է բացի վերոյիշեալ ուսմունքից աղջիկը սովորում է երաժշտութիւն, ծաղկեայ փնջեր կազմել և զանազան զարդեր պատրաստել ծաղիկներից *), նոյնպէս նկարչութիւն՝ գունաւոր ներկերով ծաղիկներ և թռչուններ նկարել, հանդիսաւոր և իւր բոլոր ձևակատարութեամբ թէյի ծիսակատարութիւն **):

Ցածր դասակարգի և ընդհանրապէս վաճառականների աղջկերքը յաճախ պարեր էին սովորում, բայց ոչ իրանց բաւականութեանց, այլ ազգային մի որևէ տօնախմբութեան մէջ հանդիսատեսների առաջ իրանց ցոյց տալու համար: Չնայելով, որ այդ պարերը համեստ են և վայելուչ շարժումներով ձևեր ունեն, այնուամենայնիւ եւս պօնացիների բարձր դասակարգը, հանել է իր աղջկերանց կրթութեան ծրագրից, որովհետև կատարում է «ի՛ ցոյց հանդիսատեսների»:

Չնայելով կանանց մի այսպիսի խղճուկ կրթութեան, այնու ամենայնիւ նոյն իսկ հին եւս պօնիայում կանանց ծանօթացնում էին ժողովրդական բանաստեղծութեանց հետ, շընորհիւ նրանց սիրած տեղական խաղերի, որը կոչվում է «հիակու—նին—իսը», որը բառացի կերպով կնշանակի «հարիւր բանաստեղծների պոլէմա»: Դա խաղացվում է երկու հարիւր թղթախաղով, որոնց ամեն մընի վրայ դրուած է առաջին կամ վերջին յայտնի պօլէմայի կէսը, որը հեշտու-

*) Եւս պօնացիները չափազանց սիրում են ծաղիկներ և շատ հըմուտ են ծաղիկներից զեղարուեստական ձեւագործներ պատրաստելու մէջ:

**) Ծիսակատարութիւնը կայանում է իրան վերաբերեալ անօթների և թէ դրան պայմանաւորեալ ամենամանրակրկիտ ձևակառուութեան կատարման մէջ: Հարուստ տներում դրա համար նոյն իսկ յատկացրած է առանձին սենեակ: Չամբերլէնը նկարագրելով իւր յօդուածում այդ ցերեմօնիան, ասում է, որ այդ բանը իւր պատմութեան մէջ ունեցել է երբեք ասպարէզ, բժշկա—բարեպաշտական, շեղութեան և գեղարուեստագիտական, որի մէջ և գտնվում է այժմ:

1003
1110

թեամբ բերանացի սովորում է խաղացողը *):

Նապօնիայում երիտասարդների մէջ ազգային պատմութեան և գրականութեան տարածելուն նպաստում է թատրօնը, որի բեմից պատմական երևելի անցքերը և լեզուները հաղորդվում են մեծ խնամքով: Ծնողները յաճախ տանում են իրանց աղջկերանց այդպիսի ներկայացումներին և այստեղ ըստ Ալիսա Բէկօնի՝ փոքրիկ եապօնուհին «ընդունում է պարտքի կատարման անձնուիրութեան ոգին, որը հին Նապօնիայի բնորոշ յատկանիշն էր. այստեղ նա գաղափար է կազմում, թէ ի՞նչ պէտք է լինի ինքը իւր ծնողաց և ամուսնու համար... Եւ նա թատրօնից դուրս գալով, տանում է իւր հետ հասկացողութեան այն կանխավճարը, որը նա չէր կարող մի այսպիսի ընդարձակ բովանդակութեամբ ստանալ և ոչ մի ուսմունքից,—այն ոգին, որը ոգևորում էր նրա նախնիքներին և որը պէտք է ոգևորի իրան, եթէ նա ցանկանում է լինել նախկին արժանաւոր կանանց սերունդ»:

Ի դէպ նկատենք այստեղ, որ շատ անգամ յայտնի գրամատիկական հեղինակութեան մէջ, Նապօնիայում գովա-

*) Այդ պօէմաները շատ համառօտ են, պարունակում են երեսուն և մէկ վանկ և իրանց բովանդակութեամբ բաժանվում են երկու մասի: Այդ խաղի համար եապօնացիները նստում են յատակի վրայ իրանց սովորական կիսաշրջանակայն, որից թղթախաղի կէսը կամ հարիւր հատը, որոնք իրանց մէջ պարունակում են երկրորդ պօէմայի կիսի բովանդակութիւնը, բնագիրը վեր դարձվում են խաղացողների առաջ, իսկ նոցանից մէկը ընտրվում է ընթերցող: Պարզ դասաւորուած միւս հարիւր հատ խաղաթղթերից նա հանում է յանկարծակի այդտեղից իրան պատահած թուղթը և կարդում նրա վրայ գրած պօէման: Պաղացողի հրմտութիւնը կայանում է կարգացուած տողերի արագ յիշողութեան և պօէմայի վերջաւորութեան արագ գտնելու մէջ իւր թղթերի վրայ, ով որ ամենից շուտ կը գտնի և կը բարձրացնի իւր թղթերից կարգացուած պօեմայի վերջաւորութիւնը, նա իւր թղթախաղերից մի քանիսը պէտք է սայ իւր յօրանշող խաղընկերօջը: Ահա այդպիսով ամենից շուտ իւր խաղաթղթերը վերջացնողը համարվում է խաղը տանող:

«Հիակունին—խոշու», խաղը շատ է նպաստում երիտասարդութեան ազգային կլասիկական պօէմային ծանօթանալուն:

բանում է կնօջ այն «հերոսական» ինքնագոհման տիպը, որը արել է իւր ընտանիքի, հօր, եղբօր կամ ամուսնու բարիքի համար՝ յատկապէս իւր—մարմնավաճառութեամբ... Օրիորդաց համար մինչև վերջին ժամանակները ամենակին անտեղի չէր համարվում մի այդպիսի բովանդակութեամբ ներկայացման ներկայ գտնուելը, իսկ ինչ վերաբերում է ցածր դասակարգի բնակչութեան, նա այժմս էլ է յաճախում: Մի այդպիսի հետաքրքիր երևոյթ, որը բնորոշ պատկեր է տալիս Նապօնիայի կանանց հարցին, մենք նորից կվերադառնանք ցածր:

Նախ քան հին Նապօնիայի կանանց խղճուկ զարգացման մասին վերջացնելը, նկատենք այստեղ, որ նրանց մէջ ևս գոյութիւն է ունեցել մի այնպիսի կանանց դասակարգ, այսինքն—պալատական, որը ոչ միայն ծանօթ էր ազգային գրականութեան, այլ և հարստացրել է նրան իւր հեղինակութիւններով:

Հանգամանքները պարզելու համար, որոնց միջոցաւ հնարաւոր եղաւ այդ երևոյթները երևան հանելու, դիմենք պատմութեան:

Նապօնիայում արուեստագիտութիւնը և բուդդայականութիւնը մուտք ունեցաւ—Չինաստանից Կօրէայով քրիստոնէական տարեթուի Ղ-տարին—երգեցիկ խմբի կառավարիչ—արքայադէ Շօտօկու—թախիշի օրով,—թաղաւորի գահի շուրջը, որտեղ սկսեցին հաւաքուել երկրի գիտնականները, զարգացած և տաղանդաւոր մարդիկ, գեղարուեստագետներ, գրողներ և գիտութեան բազմաթիւ պաշտպաններ:

Կայսրը, շրջապատուած լինելով մի այսպիսի մեղմը միջնաւայրով, հետզհետէ դադարեց թէ պատերազմական և թէ նոյն իսկ վարչական գործերից հրաժարուել և յանձնել յայտնի տոհմերի ներկայացուցիչներին, իսկ ինքը անցկացնել հանգիստ կեանք իւր սեփական նեղ շահերով, «մտածելով աւելի շատ մի զոյգ փայլուն աչքերի, լսած խորիմաստ կամ թէ սրախօս դարձուածքների մասին, քան այն թագա-

ւորութեան, որը կառավարում էր միայն անուամբ ըստ իր ասուումսովի ծագման:

Նրա սրբազան պալատի սահմաններում մեծ դեր էին խաղում կանայք ոչ թէ իրանց վայելչագեղութեան և գեղեցկութեան շնորհիւ միայն, այլ և մտաւոր զարգացման, կլասիկական ուսմունքի գիտութեան, խելացի խօսակցութեան, շուտափոյթ և ճշտիւ պատասխանի, հարուստ և բարձր երևակայութեան շնորհիւ: Այդ զարագլուխը շարունակուեց մի քանի դար, որի ժամանակամիջոցում ի միջի այլոց ծաղկեցաւ գրականութիւնը, որը արտադրեց ըստ արևելազէտների եպոսական կլասիկական վիպասանութիւն: «Դա մի շատ հետաքրքիր օրինակ է եպոսական գրականութիւնից, որը բարձրացնում է վաղուց մոռացուած տասը կամ տասնութէկ դարի մեր տարեթուից հաշուած, եպոսական կեանքի վարագոյրը»,—ասում է Չամբրլէնը:—«Այն ժամանակուայ թագաւորազն կանայք աչքի էին ընկնում իրանց թեթեամտութեամբ և սկզբնական արիստոկրատութեամբ, որը սահմանափակվում էր միայն Կիօտօի հին մայրաքաղաքի հորիզոնով:

Մենք նրանց հեղինակութեանց մէջ գտնում ենք բանաստեղծութեանց փորձեր, նրանց սիրային խանդոտութիւնների նկարագրութիւններ, անվերջ երազներ և երևակայութիւն լուսնի լուսաւորութեան մասին և մինչև անգամ ամենամանրակրկիտ նկարագրութիւն իրանց զգեստների և գանազան հաւաքածուի մասին. զրանց բազմաթիւ փաստերից մէկը կարող է լինել այն, որ այդ գրեթէ բոլոր գրեւ եկանայի:

Դառնալով ժողովուրդի դասակարգին, որը բնակչութեան մեծամասնութիւնն է կազմում, պէտք է ասած, որ այստեղ կինը ընդհանրապէս չի ճաշակել օրիորդական կեանքի այն բանաստեղծական և բոմանտիկական կեանքը, որը արևմտեան կողմի օրիորդաց նեցուկն է դառնում, ջերմութեան և լոյսի աղբիւր, նրան հանդիպող դժուար օրերին, որին նա կարող է ենթարկուել ճակատագրի դիպուածով: Հին

դարերում եպոսունհին ամուսնանում էր համարեա մատաղ հասակում, այն է 16 կամ նոյն իսկ 15 տարեկան հասակում: Նրա ամուսնական կեանքը սահմանափակուած էր այնպիսի պայմաններով, որ այդ երեխային յաճախ վիճակվում էր մի քանի տարուց յետոյ փոխուել հոգեկան տանջանքներով յոգնած մի կնօջ:

Եպոսացու էական հայեացքը ամուսնական կապակցութեան մասին տարբերվում է արևմտեան կուլտուրական ժողովուրդի հայեացքից նրանով, որ մինչև վերջին ժամանակներս ամուսնութիւնը կարող էր կատարուել և միևնոյն ժամանակ լուծուել «առանց օրէնքի կամ եկեղեցու մասնակցութեան»: Միայն առաջինը պահանջում էր, որ երկու կողմիցն էլ տեղական վիճակագրական սեղանատանը յայտնուէր այդ մասին port-factum, որովհետև վերջինը պարտաւոր էր իւր ժամանակին հանել աղջկայ անունը նախկին ընտանիքի ցուցակից և մտցնել ամուսնու ընտանիքի ցուցակը, իսկ հակառակ դէպքում վերանորոգել նախկին դաշնագիրը:

Նկարագրենք այժմ պայմանական ամուսնութեան ձևակատարութիւնը դիտաւորութիւնից մինչև կատարումն:

Երբ երիտասարդը կամ թէ աղջիկը հասել են ամուսնական տարիքին, նրանց ծնողները աշխատում են շուտով գտնել նրա համար իրանց կարծիքով համապատասխան զոյգ: Սովորութեան համեմատ այդ գործը յանձնվում է միջնորդին—«նակօղօ»—որը լինում է ընտանիքի բարեկամ և լուսալի ու խոհեմ անձնաւորութիւն, որը ոչ թէ միայն ամուսնութեան ժամանակն է բանակցում, այլ և քննում է ամուսնութիւնից յետոյ, այսպէս ասած «խաչեղբայր» և խորհրդակից երիտասարդ զոյգին, որոնք յաճախ դիմում են նրան կեանքի դժուար հանգամանքներում: Գտնելով մի համապատասխան զոյգ, միջնորդը կազմում է այսպէս կոչուած «միամի», որ կընշանակի բառացի թարգմանութեամբ «փոխադարձ տեսակցութիւն», որտեղ երիտասարդ զոյգը ծնո-

դաց համաձայնութեամբ կարող են տեսնուել—յաճախ նոյն իսկ առաջին անգամ—և խօսել իրար հետ և այդպիսով «գնահատել» միմեանց:

Աղջիկը դաստիարակուած լինելով անպայման հնազանդութեամբ համար, շատ հազիւ է պատահում, որ նա ընդդիմանայ իւր ծնողաց ընտրութեան: Եթէ նոյն իսկ մի որևէ հանգամանքից ստիպուած փորձի այդ քայլն անել, ծնողները չեն ստիպի անպատճառ իրանց ուղածը կատարել, թէև այդ ըրպէից յետոյ նրա կեանքը ծնողական յարկի տակ դառնանում է և ծնողաց համար մի աւելորդ բեռը համարվում, որը իւր յամառութեան պատճառով «մնացել է» տանը և աշխատում են կարելի լին չափ շուտ մի ուրիշ փեսացու գտնել նրա համար:

Եթէ երիտասարդ զոյգը իրարից բաւական են և հաւանում են միմեանց, կը նշանակի, որ գործը արդէն վերջացած է, և նրանց՝ դրանից յետոյ ընտանիքի անդամները պատվում են ընծաներով *): Այդ ընծաների փոխանակումը կոչվում է «խուինօ» և համապատասխանում է մեր նշանադրութեան, որից յետոյ երիտասարդ զոյգը պարտաւոր է համարում իրար յարգել, թէև այդ բանը նրանցից չի պահանջվում իբրև օրէնք: Ընծաների փոխանցումից յետոյ, դրանցից և ոչ մի կողմը իրաւունք չունի իրա խօսքը դրժելու, այդ պատճառով էլ այդ օրուանից նշանակվում է հարսանեաց օրը: Երբ հասնում է որոշուած օրը, հարսնացուն հագնում է ամբողջապէս սպիտակ շորեր, սպիտակը Եպիփանիայում ընդունուած է որպէս պոյ նշան, ինչպէս այդ ցոյց է տալիս խորհրդական նշանը «դրանով մեռնում է այդ աղջիկը իւր ընտանիքի համար»: Երեկոյեան դէմ միջնորդի և նրա կնօջ ուղեկցութեամբ հարսին տանում են իւր նոր

*) Ուրիշ ընծաների թւում, որը տանում է փեսան հարսին, պէտք է լինի «Օրի»-լայն գօտի, որը կապում են մէջքին հանդոցով, թէև դա սովորական գործածական բան է աղջկերանց համար, բայց ներկայ հանգամանքում, դա նշանադրութեան օղակի դեր է կատարում:

տունը, նրա գնալուց յետոյ ծնողական տունը աւելում են իսկոյն և ետ, իսկ դրա հետ միասին դեռ ևս մի քանի տեղեր պահպանվում է այն սովորութիւնը, որ ունի «մաքրութեան» խորհրդաւորութիւն, որ հարսին ճանապարհ գնելուց յետոյ վառում են խառոյկ, որպէս նշան դիակ դուրս տանելու: Հարսը իւր ապագայ ամուսնու, կամ ճիշտն ասած նրա ծնողաց տուն ժամանելուց յետոյ, որտեղ երիտասարդ զոյգը մնում է ապրելու միայն մի քանի օր, մինչև որ ամուսինը առանձնանալով կազմի առանձին ընտանիք, անմիջապէս կատարվում է հարսանեաց հանդէս, որը տօնական ճաշկերոյթի նրմանութիւն ունի: Այդ հանդէսի էական մասը կազմում է այսպէս անուանուած «սան-սան-կու-դօ», այսինքն, բառացի, «երեք անգամ երեք-իննը», որովհետև, ինչպէս հարսը, նոյնպէս և փեսան երեք անգամ խմում են երեք թէյյանոցի կամ զաւաթի երկու բերանից զանազան չափսով, որոնք լիքն են լինում «սակէ»-ով—բրնձէ օղի: Առաջինը խմում է հարսը, որպէս իւր ապագայ տան հիւրը: Ծիսակատարութեան երկրորդ էական մասը կազմում է շորերի փոխելը: Հարսը գալով իւր փեսայի ընտանիքը, իսկոյն իւր սպիտակ զգեստը փոխում է փեսայի ընծայարեբուածով: Վերը նկարագրուած ըմպումի ձևակատարութիւնից յետոյ անմիջապէս հագնում է հարսը իւր հետ բերած գունաւոր զգեստը: Փեսան նոյնպէս փոխում է իւր շորը մի ուրիշ սենեակում... Այդ միջոցին այդտեղ հաւաքվում են երկու կողմի ամենամօտ և մտերիմ բարեկամները, որոնք նորապսակների մասնակցութեամբ նստում են կարճ միջոցով հանդիսականների համար պատրաստած ընդհանուր սեղանի շուրջը:

Ճաշկերոյթից յետոյ նորապսակները միջնորդի և իւր կնօջ ուղեկցութեամբ ննջարան են տանում, որտեղ երիտասարդ զոյգը նորից խոստանում են իրար կրկնելով նոյն «սան-սան-կու-դօ»: Բայց այժմս առաջինը խմում է ամուսինը, որովհետև այդ ըրպէից արդէն նա համարվում է իւր կնօջ լիակատար տէր և իշխողը, իսկ կինը կայրարի ուս-

մունքով ոչ միայն ամուսնու այլ և նրա ազգականների ստրուկը:

«Տէրը» շատ քիչ է օգտվում իւր ունեցած իշխանութիւնից կնօջ հետ կոպիտ վարուելու դէպքում, առաւել ևս ծեծից, որը նոյն իսկ ստոր դասակարգի ընտանիքներում շատ հազուադէպ բան է և այդ իրան թոյլ տուողը ընդհանուրի պարսաւանքի և իւր բարեկամների արհամարանքին կարժանանայ: Արդարացի կլինէր, եթէ ասէինք որ ամուսնացած եապօնուհու կեանքը մինչև նրա չափահաս տարիքը շատ ծանր պայմաններումն է անցնում, նա շարունակ այն վախի մէջ է գտնվում, որ չլինի իրան դուրս հանեն առանց մի որևէ պատճառի իւր ամուսնու տանից և ինքը զրկուի իւր որդկերանցից, որոնք սովորութեան համաձայն մնում են հօր մօտ—եթէ միայն վերջինս մի որ և է հոգեկան հիւանդութեամբ չի տառապում: Եթէ երեխաները յանձնուեն նոյն իսկ մօրը, նա ինչու կարող էր նրանց պահել, քանի որ նա ոչ մի աշխատանքի աղբիւր չունի, եթէ միայն նա չի պատկանում ցածր դասակարգին: Աւելորդ է ասել նրա մասին, թէ այն մայրը, որից խլել են նրա հարազատ գաւազները, ինչ հոգեկան տանջանքներ է կրում ընդհանրապէս, իսկ առանձնապէս այն երկրում, որտեղ կինը զուրկ է ինքնուրոյն աշխատանքից, որը կարող էր մասամբ օգնել ցաւին և տալ նրա գոյութեանը ապրելու միջոց:

Նկատենք այժմ, որ հին Յապօնիայի գեղջուկ և ստոր դասակարգի կանայք, աւելի բաղդաւոր վիճակի մէջ էին գտնվում, քան միւս դասակարգի:

Գիւղացին կնօջ վրայ նայում է, ոչ որպէս խաղատիկինի իւր այցելողների համար և ոչ էլ որպէս աղախնի, որը միայն իւր ամուսնու յարմարութեան մասին մտածէր, այլ նա ընդունում է նրան, իրան հաւասար իրաւունքի տէր և ընկեր գոյութեան կռուի մէջ... Թէև այդտեղ ևս գեղջուհին ազատ չէր սկեսրօջ և սկեսարի քմահաճոյքները համբերութեամբ տանելուց: «Գեղջուհին և բանուորուհին աւելի բաղդաւոր են զախմայի կնօջից» ասում է եապօնական ա-

ռածը... և որքան շատ ենք բարձրանում սօցիալական սանդուխի աստիճաններով, այնքան աւելի ծանր վիճակի մէջ ենք գտնում կանանց դրութիւնը Յապօնիայում:

Ճիշտ է, բարձրաստիճան դասակարգներում ամուսնալուծութիւնները աւելի հազուադէպ են, քան միջին—որտեղ մտնել ընդհանուր ամուսնացողների մի երրորդ մասն են կազմում, որովհետև դա առանց շփոթութեան չէր կարող անցնել, ուստի, բարձրաստիճան ընտանիքները խուսափում են հասարակական կարծիքից նոյնքան, որքան և արևմտեան կողմերում... Թէև դրանով իշխանական կանանց վիճակը չի թեթևանում, որովհետև եթէ ամուսինը սառչում է նրանից և միևնոյն ժամանակ պահում է իւր մօտ, պատճառն այն է, որ այն աշխարհը, որ կղատապարտէր իրան կնօջը ապահարզան տալու համար, նոյն աշխարհը շատ սառնասրտութեամբ կընդունէր նրա յարաբերութիւնը «համաձայն կամ անհամաձայն» մի որևէ «մեկակէի», այսինքն հարձի հետ: Իսկ եթէ օրինաւոր կինը չի բաժանվում ամուսնուց, դա ուղղակի դաւակնելի սէրն է, որի պատճառով նա անտրտունջ հնազանդվում է սովորութեանը, որը նրանից պահանջում է ուշադիր և քաղաքավարի վարմունք դէպի իւր հակառակորդուհին և աւելի ևս, նոյնպիսի քնքոյշ վարմունք նրա երեխայոց հետ, ինչպէս իւր հարազատի,—առաւել ևս, որ «մէկակէի» երեխաներին ամուսինը կարող է որդեգրել առանց մի որ և է սահմանափակումի:

Այժմ դժուար չէ հասկանալ կնօջ այն ողբալի դրութիւնը, եթէ ի նկատի ունենանք և այն կռիւը, որը նա պէտք է մղի նախանձի զգացումը ոչնչացնելու համար, որի յայտնուելուց ամուսինը կարող էր հասարակական դատապարտութիւնից ազատուել, եթէ կնօջը դուրս անէր իւր տանից, ուղարկելով նրան իրա ծնողաց կամ արիւնակից ազգականների տուն, որոնք ոչ թէ ցաւակցութեամբ կըհանդիպէին նրան, այլ պարսաւելով և յանդիմանելով «ամուսնու հետ վարուել չիմանալու համար»... Բացի այդ անյաջող պայմանները, որոնցով շրջապատուած էր եապօնացի կինը, դրա վրայ

աւելանում էր և այն, որ նա պարտաւոր էր հլու հնազանդութեամբ հպատակուել իւր սկեսրօջ, սկեսարին և ամուսնու բոլոր ազգականներին: Արդէն այդքանն էլ բաւական է իմանալու համար եապօնացի կնօջ ընտանիքում անցկացրած ծանր դրութիւնը:

Այժմ քննենք թէ կայրարի ուսմունքի մնկնութիւնը ինչ հայեացք ունի կրօնի վերայ, կամ թէ ամուսնական կապերի հեշտ խզումն ինչ ազդեցութիւն է ունենում եապօնացի կանանց բարոյականութեան վրայ,

Եւրօպայում առհասարակ տարածուած է այն կարծիքը, որ եապօնացի կանայք թեթեամիտ, հեշտ ձեռք բերուող և անբարոյական են: Այդ բանը աւելի յամառ կերպով ընդունուած է Իուսաստանում, որտեղ եապօնիայի մասին շատ խղճուկ տեղեկութիւն ունին գրականութիւնից, իսկ նրա կանանց մասին զինուորական և վաճառականական նաւատորմիդների ծովագնացներից են տեղեկութիւն ստանում, որոնք քիչ բացառութեամբ ծանօթանում են երկրի հետ, որպէս նաւահանգիստ քաղաքների, իսկ կանանց հետ, որպէս Եապօնիայի — ներկայացուցու՞ ո՞րը զմայլեցնում է նրան թէյատներում կամ մի այլ սրանից դեռ աւելի յարգի հիմնարկութեան մէջ:

Ոչ թէ միայն ծովագնացը, այլ ընդհանրապէս օտար ճանապարհորդը դժուար կարող է տեսնել եապօնացի կնօջը իւր իսկական ընտանեկան կեցութեան մէջ, նրա փակ կեանք անցկացնելու պատճառաւ: Դորա համար էլ դիմենք աւելի այն հեղինակաւոր եւրօպացոց և ամերիկացոց վկայութեան, որոնք Չամբերլէնի, Ալիսա Բեկօնի, Բանսօմի և ուրիշների նման երկար ապրել են Եապօնիայում, առիթ ունենալով աւելի մօտ ծանօթանալու եապօնացի կնօջ իսկական կեցութեան հետ: Ահա թէ ինչ է ասում վերջին հեղինակը իւր հետաքրքիր յօդուածում նրանց բարոյականութեան մասին:

«Արդեօք ի՞նչ պատճառներից է առաջ գալիս տուրիստների յաճախակի յարձակումն եապօնուհիների վրայ: Այո, ես կարող եմ գտնել միայն մի պատճառ դրանց արդարացնելու համար, աւաղ այն էլ ի վնաս իրանց: Այդ անբարոյականութեան մասին տարածողները ամեն կերպ աշխատել են օգտուել դիպուածից, տեսնելով այն անբարոյականութիւնը, որի մասին նոքա խօսում են, նեղութիւն չպատճառելով իրանց ստուգել ճշմարտութիւնը, որ այդ բաց նաւահանգստեան անհամակրելի հիմնարկութիւնները յարմարեցրած են իրանց ճաշակին—քան եապօնացիների»... Աւելի ընդարձակ կերպով եապօնուհու բնաւարութեան լուսարանութիւնը մեկնուած է Պիր Լօտի «Տիկին Խրիզանթէմ» հեղինակութեան մէջ, որի հերոսուհին տարաբաղատարար նաւահանգիստ քաղաքի աղջկայ տիպերից բարձր չի, որին սխալմամբ օտարականները ընդունել են եապօնացու կնօջ բնաւորութեամբ: Հեղինակի տաղանդի շնորհիւ է որ այդ աշխատութիւնը վէպ անուն է կրում... Ամերիկայում յայտնի երգի հերոսուհի Օ—Իւչա—Սանը—նոյնպէս թէյատնն աղջկայ տիպերից է...:

«Օտարական տուրիստի մասին պէտք է ասած, որ նա ընդհանրապէս ոտք է կոխում այդ երկիրը կանխակալ կարծիքով և ոչ էլ աւանց գաղտնի հրապուրիչ ցանկութեամբ եապօնուհուն հեշտ ձեռք բերելու համար, որի մասին նա լսել է վերոյիշեալ տեսակի աղբիւրներից:

Չիմանալով տեղական լեզուն նա պահանջում է ուղեցոյց և առաջին հարցը, որով դիմում է վերջինը—նոյնն է, ինչ որ տուրիստը լսել է միւս բոլոր երկրներում, երբ դուք է կոխել նրա նաւահանգիստ քաղաքում: Ահա և նա սկսում է իւր ծանօթութիւնը եապօնացիների հետ նաւահանգիստ քաղաքի զուարճութեան տեղերում:

Նա ուղեցոյցի առաջնորդութեամբ յաճախում է մի քանի յայտնի կիսաօտարացած թէյատներ, տեսնում է գէշ շաների ներկայացումներ, որոնք սովորել են իրանց խաղերը յարմարեցնել եւրօպացի հիւրի ճաշակին և գուցէ նա նոյն իսկ գնում է այնպիսի հիմնարկութիւններ, որի մասին նա

չի վստահանալ ասելու ոչ իւր տանցիներին և ոչ էլ ծանօթ-
ներին:

Դորանից յետոյ ուղևորվում է Տօկիօ, որտեղ նա տես-
նում է հոչակաւոր իօշիվարաները...

Տեսնելով նա այդ արատը թէև օրինակելի կարգապահու-
թեամբ և վայելուչ ձևի տակ ծաղկեցրած, սկսում է «տրտըն-
ջալ», բայց սա մոռանում է իրան հարց տալ, թէ իւր հայ-
րենիքում չ՛կան արդեօք նոյնանման հիմնարկութիւններ, ո-
րոնք աւելի խայտառակ և կեղտոտ են, քան Տօկիօի Իօշի-
վարան:

Այդ հիմնարկութիւնները շրջելուց յետոյ դժգոհ տու-
րիստը ենթադրում է, թէ ինքը արդէն ամեն ինչ տեսաւ և
կարող է համոզուած ասել, որ եապօնուէիները անբարոյա-
կան են: Դորանից յետոյ նա դիմում է իւր կարգացածին,
բայց ի՞նչ է կարգացել նա եապօնուէնու մասին, ի հարկէ ոչ
այն, որ նա— ծնողաց անձնանուէր աղջիկ է, սիրող մայր,
հաւատարիմ ամուսին, ժրջան անտեսուէի, և տեղական
պայմանների պահանջին համապատասխան լաւ կրթուած
կին, նա չի կարգացել, որ եապօնուէին շատ համեստ, քնքոյշ
զգացման տէր և պատուասէր է... Եթէ նա այսպէս մտածէր
եապօնուէնու մասին, դա աւելի արդարացի կլինէր և մօտ
ճշմարտութեան... նա կարգացել է վայր ի վերոյ գրուածը-
ներ, և երևակայում է եապօնուէնուն, որպէս զուարճացնող
մի խաղատիկին, որ ման է գալիս մարդկանց գրաւելու նը-
պատակով, ծխում է ծխափող և նուագում սամիսենի վրայ,
որ նա ոչ կրթութիւն և ոչ էլ զարգացում ունի, ոչ լուրջ
զգացմունքներ և ոչ մի հասկացողութիւն բարոյականու-
թեան մասին և թէ շատ հեշտ կարելի է պայմանագրով ժա-
մանակաւորապէս հետը ամուսնանալ *): Քաջակերուած դրա-

*) Մեր մէջ տարածուած կարծիք է, որ ամուսնական պայմանա-
գիրը եապօնիայում ժամանակաւոր է, որը կատարեալ անհիմն է, այդ
բանը կարելի է արդարացնել այն կանանց վերաբերմամբ, որոնք մարմ-
նավաճառութեամբ են պարապում և «հարձ» դառնում:

նով տուրիստը դիմում է ուղեցոյցին, որը ներկայացնում է
նրան մի «տիկնօջ», իսկ վերջինս խոստանում է ամուսնաց-
նել նրան իր ունեցած «աղջկայ» հետ: Տուրիստին ասել
են որ այդ «աղջիկը» սամուրաների դասակարգիցն է. թէև
օտարականը նրա իսկական նշանակութիւնը չի իմանում,
բայց այնուամենայնիւ մի մութ գաղափար ունի դրա մասին
— որ դա մի ինչոր համակրելի բան է... Ահա և հարսանիքը
կայացաւ: Օտարականից կարելի է ներողութիւն խնդրել,
որ իւր պատահական ընկերուհուն ընդունել է, որպէս բարե-
ծնունդ տոհմի գաւակ. թէև նրա վարուցողութեան ձևերը և
վարքը, ինչ հասարակութեան մէջ էլ գտնուի, համեստ և քա-
ղաքավարի կլինեն, որը պէտք է վերագրել նրա ստացած
կրթութեան: Եթէ այդ աղջիկը հոգով զգվում է իւր դերից
— նա իւր կրթութեան սկզբունքի համապատասխան— հաւա-
տարիմ է մնում իւր ժամանակաւոր ամուսնուն մինչև նրա
պայմանագրի պատուելը, որից յետոյ ինքը կստիպուի կրկի-
նել իւր ամուսնութեան փորձերը ուրիշ օտարականների
հետ»...

Ահա թէ ինչ ազբիւրներից է հաւաքում իւր «հետազօ-
տութիւնները» տուրիստը եապօնուէնու անբարոյականու-
թեան մասին:

«Բայց եթէ անաչառ դատենք այն բոլոր պայմանները,
որոնց միջոցով կատարվում են այդ ժամանակաւոր ամուս-
նութիւնները, շարունակում է Բանսօմը— կտեսնենք թէ դո-
ցանից ով է աւելի անբարոյականը, նա, ով որ օգտվում է
համեղ պատուից, թէ նա, որ իւր կամքի հակառակ վա-
ճառվում է քանի թարմ և երիտասարդ է, իսկ վաղաժամ
ձերութիւնից յետոյ մատնվում չքաւորութեան և արհամա-
րանքի:

Եապօնիայում երկար ապրող եւրոպացուն շատ լաւ
յայտնի կարող է լինել, որ այդ երկրում կանայք շատ քիչ
է պատահում, որ իրանց ամուսիններին անհաւատարիմ
դառնուն, թէև այդտեղ ամուսնալուծութիւններ շատ են պա-
տահում, բայց դա առաջ է գալիս ոչ թէ կանանց անհաւա-

տարմութիւնից, այլ ուղղակի, ամուսնու պահանջի յարմարութեան համար: Եւ հաստատում եմ, որ ամուսնական կեանքը, որոնք շատ ծանր պայմանների մէջն են դնում եւ պօնացի կնօջը—այնու ամենայնիւ նրանք ներկայանում են որպէս առաքինութեան տիպար, և կարող են օրինակ դառնալ նոյն իսկ քաղաքակիրթ երկիրների կանանց համար»:

Բանսօմի վաւերացման համապատասխանում են և Չամբերլէնի և Ալիսա Բեկօնի կարծիքները: Ինչպէս ասում է վերջինս—«այն մօտ ծանօթութիւնը, որը ես ունեցել եմ եւ պօնացի կանանց և օրիորդաց հետ, համոզել է ինձ, որ շատ քիչ կանայք մի ուրիշ երկրում կարող են այնքան գիտակցօրէն կատարել իրանց պարտքը ազնուութեամբ և ինքնաջօժար կերպով, իրանց շրջապատողներին բաւականութիւն պատճառելով, որքան եւ պօնուհինները:

Տուրիստների կարծիքը մի որոշ չափով նրանով է արդարանում—եւ պօնուհինների թեթեւամտութեան և ամօթխածութեան բացակայութեան վերաբերմամբ, որ նրանք շատ դէպքերում շատ սառն են նայում իրանց մարմնի մերկացմանը տղամարդկանց առաջ: Դորա համար բազմաթիւ փաստեր կան: Բայց այդ մասին, իսկական դատողութիւն տալու համար, պէտք է իմացած եւ պօնացու «տեսակէտը», որը շատ հիանալի կերպով բացատրում է Ալիսա Բեկօնը, որի եզրակացութիւնը, որպէս արեւմտեան քաղաքականութեան կին-ներկայացուչուհու՝ վերին աստիճանի գնահատելի է մեզ համար:

«Իմ մանրազնին ուսումնասիրութիւնը եւ պօնացոց վայելչութեան հասկացողութեան մասին և այդ առթիւ ունեցած վիճարանութիւններն զարգացած և ինտելիգենտ եւ պօնուհինների հետ, հետեւեալ եզրակացութեան են հասցրել ինձ, որ եւ պօնացու հայեցքի համապատասխան մարմնի մերկացումն համեստ և թոյլատրելի է, եթէ դա կատարվում է առողջապահական, մաքրութեան կամ այլ անհրաժեշտ գործի յարմարութեան համար: Բայց հակառակ դէպքում մարմնի մերկացումն, որքան էլ փոքր չափով լինի դա, եթէ դիտա-

ւորեալ նպատակով է կատարվում, շատ պախարակելի է:

Այդ բանը պատկերացնելու համար ես այստեղ կը յիշատակեմ անային բոլորովին բաց լողարանները կամ բազանիքները, մերկանդամ բանուորներին, ամառը գիւղերում շրջող կատարելապէս մերկ երեխաներին, և ընդհանրապէս թեթեւ շորը, որը նոյն իսկ պատանիների համար շոգ ժամանակ անհրաժեշտ է համարվում:

Երկրորդ պատկերի բացատրութեան համար, ես մատնացոյց կանեմ եւ պօնուհինների այն սարսափը, որ արտայայտում են օտարերկրեայ կանանց զգեստները տեսնելով, որոնք թէև ծածկում են ամբողջ մարմինը, բայց առանձնապէս ցոյց են տալիս կազմուածքի մասերը, մեր ասելով մարմնի բարեձևութիւնը, իսկ եւ պօնացոց տեսակէտով, գեղեցիկ կազմուածք ցոյց տալ, անհամեստութեան նշան է: Իսկ ինչ վերաբերում է պարահանդէսներում թեւերը և կուրծքը բաց դերիաներին, որոնք յատկապէս ժողովրդին ցոյց տալու նըպատակով են, այդտեղ արդէն եւ պօնուհին, որը առանց քաշուելու տղամարդու ներկայութեամբ լողարան է ընդունում, նա շիկացած երկաթի նման կկարմրէր ամօթի զգացմունքից եթէ նրան առաջարկէին մի այդ ձևի զգեստով յայտնուել հասարակութեան առաջ, որը ընդունուած և սիրուած է եւրոպացի և ամերիկացի շատ համակրելի կանանցից: Մեր դատավճիռը չափազանց շտապ կլինէր, եթէ որ եզրակացնենք, թէ եւ պօնական ազգի մէջ չի ծաղկած վայելչութեան զգացմունքը կամ թէ դրանց կանանց մէջ չկայ կանացի համեստութեան բնազդ: Երբ մեզ հասկանալի է նրանց տեսակէտը, որով նրանք նայում են այդ բանին, ուրեքն լիովին պարզ են նրանց սովորութեանց անկանոնութիւնը և մենք իրաւունք ունենք ասելու այդ դէպքում մեր եւ պօնացի քոյրերին, որ նրանց մասին շատ յաճախ անիրուացի են դատում»:

Բայց եթէ եպօստոսին մնում է իւր օրինաւոր կամ ժամանակաւոր ամուսնու ձօտ, վայելուչ, համեստ ու ժուժկալ է իւր ամեն մի դերում, դա պէտք է վերագրել եպօստական ժողովրդի ունեցած ընդհանուր յատկութիւններին, որ աչքի են ընկնում խստութեամբ դէպի իւր պարտականութիւնները, զգաստութրամբ և իւր ունեցած յարգանքով դէպի պայմանաւորուած կարգապահութիւնը, և ոչ իհարկէ այն ստորադրեալ և դիմազուրկ կանանց դրութեան, որոնց եպօստացիք համարում են «նախասահմանութեամբ երկնքի և երկրի օրէնքներով»: Այդ դրութիւնն է անկասկած ազդել այդ երկրում այն լայնարձակ «օրինականապէս» պոռնկութեան ծաղկեցման, որի նմանը, գուցէ, դժուար թէ գտնուի մի որևէ ուրիշ երկրում:

Եպօստական ամեն մի քաղաք ունի իւր առանձին թաղը, որը հուշակուած է իւր վատ համբաւով, որտեղ գտնւում են իրաւագրերով վաւերացրած շատ մեծ թուով պոռնիկներ—«ժօրօներ»: Կառաւարչական հսկողութիւնը այդ տների վրայ շատ խիստ է կատարվում, և այդ յայտնի չարքը չափազանց խիստ կանոններով է ղեկավարվում:

Նոյն իսկ «ժօրօների» պահողներն էլ աշխատում են որքան կարելի է—հրապուրիչ տեսք տալ թէ տներին, թէ դոցա կից պարտէզներն և թէ ի հարկ է «ժօրօներին»: Ահա դրանց շնորհիւ է, պէտք է ասած, որ այդտեղ բացակայում են հայհոյանք, արբեցողութիւն, կոպտութիւն և մինչև անգամ անվայելչութիւն, և մեր տեսած «ժօրօների» թաղը թէ իւր արտաքինով և թէ կարգապահութեամբ կազմում է քաղաքի ամենալաւ թաղերից մինը:

Այդ հիմնարկութեանց ամենալաւ օրինակը վերոյիշեալ Տօկիօի Իօշիվարան է, որի ծագման պատմութիւնը Չամբերլէն այսպէս է նկարագրում.—

Երբ Իեղօ քաղաքը (նախկին Տօկիօ) XVII դարի սկզբում յանկարծ փայլի և շքեղութեան տեղ դարձաւ, շտապեցին այնտեղ բազմ որոնելու ամեն դասակարգի մարդիք, նոցանում յետին տեղ չէին բռնում և վարքից թեթև կանայք:

Նրանք տեղափոխուեցին փոքրիկ խմբակներով, ինչպէս տեղացի պատմաբաններն են ասում, Կիօտօից, Նարից, Փուշիվից—և ամեն մի խմբակի մէջ գտնվում էին երկու կամ չորս գեղեցիկուհի: Իսկ այդ բոլոր խմբակները պէտք է զիջէին թուով աւելի մեծ և աւելի գեղեցիկ խմբին, որը եկած էր Մօտօ—Իօշիվարայից, որի շնորհիւ Իեղօ քաղաքի այն մասը, որտեղ նրանք բնակութիւն հաստատեցին, կոչուեց Իօշիվարա: Սկզբում այդ շքեղ հիւրերը վարչական ոչ մի հսկողութեան չէին ենթարկվում և ուր որ ցանկանային, այնտեղ էլ կարող էին ազատ ապրել. բայց վերջը որոշուեցաւ պոռնիկների համար մի առանձին թաղ, որտեղ և տեղափոխեցին նրանց, իսկ նրանց միջի փոքրիշատէ հոշակաւոր անբարոյականի անունով թաղն էլ Իօշիվարա կոչուեցաւ և ենթարկուեց կառավարութեան հսկողութեան: Ահա յայսպիսի կարգապահութեան ենթարկուեցին նաև եպօստական միւս քաղաքները, որի նպատակն է ազատել քաղաքի փողոցները գիշերները վեհերայի քրմուհու այն անհամեստ ծխակատարման միտումից, իսկ միւս կողմից այն անզուսպ ձգտումից նրան ձեռք բերելու ցանկութեամբ, որոնք, ինչպէս այդ տարաբաղաւոր լաւ յայտնի է պետերբուրգցիներին, յաճախ փչացնում են եւրոպական քաղաքների ամենալաւ փողոցները:

Նախ քան այն ներգործական բողոքները, որ սկսեց Տօկիօի «օգնութեան բանակ» ընկերութեան բաժանմուքը Իօշիվարայի տների դէմ, որի մասին մենք կխօսենք մեր յօդուածի II-դ գլխում, այդտեղ բնակչութիւնը չափազանց խիտ էր և նոյն իսկ այժմ էլ բաւականաչափ շատ է, այնպէս որ 1903 թ. այդտեղ 6000 աւելի անառակ կանայք էին ապրում:

Չենրի Նորմանը իւր կազմած գրքում Իօշիվարան հետաքրքիր նկարագրելուց յետոյ, սխալմամբ նրան գաղտնի հիմնարկութիւն է անվանում, այն ինչ ամեն մի օտարական, եթէ ուզենար ծանօթանալ նրա կազմակերպութեան հետ, աւելի քիչ դժուարութեան կենթարկուէր, քան մի ուրիշ վարչական հաստատութեան վերաբերմամբ:

Երբ ես մի քանի ժամանակով գտնվում էի Տոկիոյում 1903 թ. աշնան, ինձ անձամբ յաջողուեց այցելել Իօշիվարան և իմ տպաւորութիւններս կը հազորդեմ ընթերցողներին: Ես ուղևորուեցի «Միտրօպօլ» հիւրանոցից ջինրիկիշայով իմ ուղեկից ընկերոջ և թարգմանի հետ: Ճանապարհը բաւական երկար թուաց մեզ. հոկտեմբերեան նրեկոն, թէև մի փոքր մութ և խոնաւ էր, բայց այնպիսի մեղմութեամբ էր շնչվում, որ մենք մեծ բաւականութեամբ հետաքրքրվում էինք եապօնական մայրաքաղաքի այդ կենդանի և եռուն փողոցներով: Երբ լուսաւորուած էին երբեմն էլեքտրական, երբեմն էլ գոյնզգոյն թղթից շինած լապտերներով: Այդ վերջիններով աւելի առատութեամբ լուսաւորուած էին պանդոկների և թէյատների մուտքերը:

Թէև քաղաքի կենտրոնից որքան հեռանում էինք, այնքան աւելի և աւելի աղօտանում էր լուսաւորութեան չափը, բայց յետոյ հեռուից մեր առաջ երևաց լոյսի մի մեծ օազիս, որը քանի առաջ էինք գնում, այնքան աւելի էր լուսաւորվում. . .

Ահա և դա էր Իօշիվարան: Մուտքի հոյակապ, երկաթեայ բարձր դուռը վկայում էր այդ երկրի ճարտարապետութեան բարձր աստիճանի զարգացման մասին. նա շինած էր շերտաւոր երկաթից և զարդարուած փոքրիկ դրօշակներով և թղթեայ լապտերներով: Մեր հանդէպ եկաւ ուտիկանը և առնելով ձեռնափայտը ու հովանոցները յանձնեց մեր կառավարներից մինին, իսկ միւսը յայտնելով, որ ինքը լաւ տեղեակ է Իօշիվարայի փողոցներին և կարող է նորից մեզ վերադարձնել նոյն դռան մօտ հակառակ կողմից, և իրաւունք ստացաւ ուղեկցել մեզ:

Մենք մեծ հետաքրքրութեամբ մտանք այդ զարմանալի թաղը և խառնուեցինք զբօսնող բազմութեան հետ, որի մէջ կային և կանայք երեխայոց հետ... Բազմութիւնը շատ կենդանի շարժման մէջ էր թէև, բայց աչքի էր ընկնում իւր վերին աստիճանի քաղաքավարութեամբ և կարգապահութեամբ:

Փողոցի երկու կողմերում շարուած էին երկու, նոյն իսկ երեք յարկանի տներ, որոնք իրանց թէ գեղեցկութեամբ և թէ մեծութեամբ աւելի աչքի էին ընկնում, քան քաղաքի միւս թաղերի տները: Ճածի յարկի տների փեղկերի կամ թէ ճիշտն ասած, ամբողջ պատերի տեղ շինուած էին գեղեցիկ մետաղից և հնդկեղեգնից հիւսուած շրջանակներ, որոնք այդ յարկի բնակարաններին տալիս էին մեծ վանդակների տեսք:

Նրանցից ամեն միւսում բարձրի կամ երփներանգ փոքրիկ գորգերի վրայ, որոնք փռուած էին ճիւնափայլ խսիրի վրայ, նստած էին ութը կամ տասը հոգի աղջկերք, որոնց առաջ դրուած էր կրակով լի, մոխիրով երեսը ծածկուած «խիբաչի» (մանղալ), իսկ միքանի ուրիշ վանդակներում—մինչև տասներկու հոգի, որոնց վրայ առաստաղից ցոլացրած էին էլեքտրական լոյսի ճառագայթներ, փողոցից անտեսանելի կերպով: Հագնուած էին եապօնական հին ճաշակով և աչքի էին ընկնում իրանց թանգազին գործուածքներով (սատինէ և մետաքս) ամենաքնքրոշ Ֆանտաստիկական նկարներով: Դէմքերը ներկած էին հմուտ կերպով սնդոյրով և կարմրաներկով—սպիտակ ճակատից մինչև վարդագոյն այտերը և փոքրիկ բերանի ալ շրթունքները, որոնց սուր հակապատկերն էին կազմում սպիտակ ատամները: Խիտ և սև մազերը սանրուած և օծուած էին խնամքով և ամրացած արծաթեայ և կրիայի ոսկրից շինուած քորոցներով և սանրերով, որոնք նրանց գլխին տալիս էին Ֆանտաստիկական տեսք: «Վանդակների» պատերը զարդարուած էին բրոնզով և լաքով յղկած հարթաքանդակ որմնանկարներով, որոնք աւելի աչք ուրախացնող տպաւորութիւն էին թողնում, քան մի որ և է պատմական կամ կենսական բովանդակութիւն պարունակում. օրինակ նրանցից մէկի վրայ պատկերացրած էր որսորդութիւն վազող եղջիւրների ետևից, երկրորդի վրայ մի որ և է տօնական հանդէս, երրորդը—իշխանագունների ընդունելութիւն, և այլն և այլն:

Այդ աղջիկներից միքանիսը ծխում էին արծաթեայ

գեղեցիկ ծխափողներով, յաճախ թափ տալով նրանից մոխիր ու փոխարէնը պտղունցներով ծխախոտ լցնում. միւսները զբաղուած էին զանազան օրինակների սասեղնագործութեամբ մետաքսի և ուրիշ կտորների վրայ, իսկ ոմանք մանրանկար հայելիների առաջ կանգնած մտազբաղ կերպով, առանց ուշադրութիւն դարձնելու «վանդակների» մօտ հաւաքուած հանդիսատէս բազմութեան վրայ, ուղղում էին դէմքերի վրայ եղած ներկերը, վրձինի ճարտար և նազելի շարժմունքներով... Շտապելու կամ ամօթխածութեան ոչ մի նշան չէին ցոյց տալիս նրանք իրանց արտաքինը զարդարելու ժամանակ, որը պահանջում էր ոչ միայն իրանց արհեստը, այլ և ընդհանուր երկրի սովորութիւնը:

Այդ դէպքերում, երբ մենք ընկերոջ հետ կամ հանդիսատեսներից մի ուրիշը ուշադրութիւն էր դարձնում գեղեցկունիներից մէկի կամ միւսի վրայ և իւր տպաւորութիւնը հաղորդում նրանց մասին ընկերոջ կամ թէ մօտ եղողին, նա համարեա թէ միշտ տիրոջ պատուէրով, որը բնականաբար ուզում էր մեծ թուով հիւրեր ունենալ—մօտ էր վազում վանդակի մօտ և դուրս հանում այնտեղից իւր վայելչագեղ ձեռքը և սիրալիր կերպով մի ինչ որ թոթովում. անշուշտ պէտք է, որ դա հրաւիրելիս լինէր: Այդ ժամանակ նրա ձեւերը այն աստիճանի համեստ և վայելուչ էին, որ մարդ ակամայ դժուարանում էր կապել այդ արարմունքը նրա արտասովոր կացութեան հետ... Եւ իհարկէ, շատ դէպքերում տիրոջ գոհացնում էին զբաղելով մէկին, Իօշիվարայի վերին յարկի փակ փեղկերի յետևը, բաւականութիւն տալով հիւրի բարեկամական զգուանքներին...

Յաճախ էր պատահում ականատես լինելու և այնպիսի պատկերներին, որտեղ երիտասարդ եապօնացին կամացուկ խօսակցում էր իւր առաջ վանդակի ետևը կանգնած աղջկայ հետ և նրանց դէմքի արտայայտութիւնից անկարելի էր չնկատել, որ նրանք շատ մօտ ծանօթ են իրար և թէ զբանց աւելի ձգտում էր բանաստեղծական սէրը, քան այն նպատակը, որին զբաղանապէս ծառայում է Իօշիվարան...

Չկայ մի բռնի օրէնք, որը կարողանար խեղտել բոլորովին մարդկային բնական զգացմունքները:

Այդ «վանդակների» մէջ կային և այնպիսիները, որոնք զանազանվում էին միւսներից պատերի վրայ եղած աւելի շքեղ զարդարանքներով և առանձնապէս վայելչագեղ ու թարմը բնակչուհիներով: Այդպիսի վանդակների առաջ, նըրանց ամբողջ երկարութեամբ դրուած էր աղիւսածև փայտէ պատնէշ, որը արգելում էր մօտենալ վանդակին: Այստեղի նստող աղջկերքը ազատ էին տիրոջ պատուէրներից մօտենալու մեղ և միայն հետուից նայում էին մի տեսակ յաղթանակող, բարկացկոտ և նոյն իսկ արհամարող ժպիտով... Թարգմանի միջոցաւ տեղեկացայ, որ Իօշիվարայի այդ տներում ապրողները, զանազան տեղերից հաւաքած աղջկերք էին, որոնց «գնել է» Տօկիօի արիստոկրատ երիտասարդութիւնը, և թէ դոցա գգուելու իրաւունքը միայն այդ երիտասարդութիւնն ունի:

Այդ «ընտրեալներից» մինը մինչև հիմա էլ կենդանի կերպով տպաւորուած է յիշողութեանս մէջ. նրա երիտասարդ դէմքը աչքի էր ընկնում իւր նուրբ և գեղեցիկ դիմագծերով և վերին աստիճանի զբաւոյնութեամբ. նրա նոյն բուպէի նստած ձևից, երբ ես նայում էի նրան, երևում էր, որ տխուր մտածողութեան մէջ էր գտնւում: Գլուխը խոնարհուել էր ցած, ձախ ձեռքը անօգնական ընկել էր ծնկների վրայ, աջ ձեռքով պինդ սեղմել էր սամիսնի կոթը, իսկ կարուած սիմը, աւելի սաստկացնում էր սրտաշարժ տպաւորութիւնը, որը արտայայտում էր աղջկայ տխուր դէմքը... Իմ գլխում ծագեց մի միտք, մօտ կանչել ինձ անյայտ զգամայի զոհին և թարգմանի միջոցաւ, եթէ ոչ միսիթարակա՛ն, գոնէ ցաւակցական խօսքեր ասել նրան... Բայց հէնց նոյն բուպէին նա շրջուեց դէպի իմ կողմը և նրա—կարծես իր հողու մէջ թափանցող հայեացքում, և ոչ իր շրջապատով,—մեծ և սև աչքերում նկատեցի այն աստիճան սրտի կսկիծ, որ չվստահացայ կատարել իմ մտադրութիւնը, վախենալով՝ աւելի վշտացնել նրան իմ անսպասելի ցաւակցութեամբ, որը կա-

րող էր նրան թուալ սովորական հետաքրքրութիւն կամ աւելի վատը: Առհասարակ Իօշիվարա այցելողներին ցաւակցութիւնը չի մղում այնտեղ... Մենք առաջ գնացինք շարունակ այդպիսի վանդակների մօտով, անցնելով տասնեակ, հարուրեակ նոցանից, որոնք մինչև փողոցի երկարութիւնն էին բռնում, որտեղ առաջուայ նման լիքն էր պատշաճաւոր բազմութեամբ... Նրանց մէջ ոչ թէ միայն հարբածներ չկային, այլ և հասարակութեան խաղաղութիւնը չէր խանգարվում կռախտ հրուճներով կամ թէ սուր ճշոցներով...

Ոչ մի այդպիսի բան չէր լսվում նոյն իսկ այդ գուարձեցնող աների վերին յարկի փակ փեղքերի յետևից, որտեղից փողոց էին հասնում աւելի մեղամաղձոտ, քան սամիսենի հնչիւնները...

Քաղաքի փողոցները մեզ բոլորովին մութ թուացին, երբ գուրսեկանք Իօշիվարայից, և սուր հակապատկեր էր ներկայացնում այդ մթութիւնը լոյսով հեղեղուած մեր նոր թողած տեղին, «որի հողին շնչում էր սև յանցանքներով», որտեղ նրա արտաքին գեղեցկութեան հետ ներքուստ ճմլվում է մարդու սիրտը խղճի խայթից... Արևմտեան երկրների քաղաքակրթութեամբ հպարտացող տղամարդը արդեօք նոյնանման թեթև չի վերաբերվում դէպի կնօջ վիճակը, որի բմահաճոյքի համար ստեղծուած են այնքան ուրախ ստրկուհիներ, որ եթէ հաւաքեն միասին, ամեն մի մեծ քաղաքում կը կազմէին անշուշտ Իօշիվարայի չափ բնակչուհիներ, թէև ոչ Իօշիվարի փայլունքով...

Տօկիօի Իօշիվարան իւր գոյութեամբ շատ խիստ և անբարոյական հիմնարկութիւն է: Բայց չի կարելի չխոստովանուել միևնոյն ժամանակ, որ իւր արտաքին կազմակերպութեամբ նա պարզ արտայայտում է եպպօնացոց ունեցած գեղարուեստական ճաշակը, որը հասցրած է ծայրայեղ իւր գէլալական մշակման, մանաւանդ այն դասակարգի, որը պաշտպան է հանդիսանում տէրութեան գործած այդ յանցանքի վերաբերմամբ:

Թէև Եպպօնիայում նոյնպէս «ժօրօ» արճեստը չի հա-

մակրվում, բայց և հասարակական կարծիքը նրան այնպէս չի դատապարտում, ինչպէս որ այդ լինում է քրիստոնայ երկրներում: Դորա գլխաւոր պատճառը կայանում է նրանում, որ այդտեղի կանայքը ենթարկվում են դրան ոչ ինքական ընտրութեամբ կամ թէ հեշտասիրութիւնից գայթակղուած. նրանցից շատերը իրականապէս ստրկուհիներ են կամ աւկամայ ամուսնուց բաժանուելուց յետոյ, կարիքից ստիպուած ընկել են այդտեղ, կամ մանուկ հասակում ծախել են դոցա «ժօրօների» պահողների վրայ, որոնք նրանց կրթել և պատրաստել են այդ խայտառակ կեանքի համար, և դոքա ոչ մի տեղեկութիւն չունեն մի ուրիշ կեանքի պատրաստակաւութեան մասին: Վերջապէս պոռնկուհիներից մի քանիսը գուցէ և ինքնակամ և գիտակցօրէն զոհել են իրանց, բայց այդ արել են ոչ իրանց անձնական բաւականութեան համար, այլ նրա պատուի, որին սիրել և որի համար խայտառակութեան գնով միջոց են գտել նրա կեանքի գոյութեան համար, կամ աղատել են նրան մի որևէ խայտառակութիւնից: Եպպօնական գրականութիւնը լիքն է այդ բովանդակութեամբ վէպերով, որտեղ մեծ դեր է խաղում Իօշիվարան: Սովորաբար այդտեղ հերոսուհին իրան արդարացնելու համար գտնում է մի ելք, այն է խոնարհումն ձերբացած ծնողների սիրոյ զգացման առաջ, կամ յափշտակուել է մի որ և է անպիտանի ձեռքով և ծախուել այդտեղ: Պատմութիւնը յաճախ վերջանում է նրանով, որ աղջիկը թէև գրավում է այդ միջավայրով, որտեղ թէև արատաւորուած է նրա մարմինը, բայց մաքուր և անձեռնմխելի է մնացել ինքը, շնորհիւ մի որ և է հարուստ երիտասարդի կամ թէ ուղղակի բարի մարդկանց: «Այսպիսի պատմութիւնները, շատ պարզ և կարող են պակասացնել ողջախօհութեան չափը,—պատմ է Ալիսա Բեկօնը—մի երկրում, որտեղ քիչ տեղ կայ անակ վէպի ծաղկեցման համար, երևակայութիւնը պէտք է փնտրի իր համար նիւթ այնտեղ, որտեղ նա կարող է»:

Նոյն հեղինակը Եպպօնիայում ամենայայտնի պատմական դրամաներից միւսի բովանդակութիւնը մեկնելով, որի

հերոսունին յօժարակամ իրան ծախում է զուարճութեան տանը, ամուսնու պատիւը ազատելու համար փող ձեռք բերելու, նկատում է. «եապօնացի կանայք կարդալով այդպիսի պատմութիւններ, զգում են խորին ցաւակցութիւն զէպի խեղճ կինը և սարսափ, զէպի մի այդպիսի զոհաբերութիւն, որը հարկադրել է նրան մի այդպիսի քայլի, որը նոյն իսկ եապօնացիները տեսակէտով կնօջը ձգում է անեղբ անդունդ: Բայց եապօնունիները նրան չեն պախարակում մի այդպիսի վարմունքի համար. նրանք նրան չէին մերժի ընդունել իրանց տանը, որոնք շնորհիւ աւելի բարեբաղդ հանգամանքների ազատ են մի այդպիսի ծանր զոհաբերութիւնից:

Աւասիկ այդպիսի հասկացողութեան մէջ է թաղնուած եապօնացու բարոյականութեան էական տարբերութիւնը օտարականից, որը յաճախ վեջիները չեն կարողանում հասկանալ ոչ թէ միայն եապօնիայի հետ վայր ի վերոյ ծանօթանալուց, այլ և այնտեղ երկար ապրելուց յետոյ: Այդ անհասկացողութիւնն է, որ զբանցից շատերին կարծել է տալիս, որ եապօնացի կանանց մէջ չկայ մաքրութիւն և համեստութիւն: Այդ միևնոյն անհասկացողութիւնն է, որ օտարականին ենթադրել է տալիս եապօնուհու մասին ամենաստոր մտքեր և այդ մտքերը նրա վարքի մասին համոզմունքով ընդունել, առանց քննելու, եթէ դա վերաբերուելիս լինէր նոյն իսկ ամենամաքուր, բարձր զարգացած մի յարգելի եապօնուհուն:

Մեր օրիորդաց թելադրում են, թէ ոչ մի բան այնքան վատ չի կարող լինել, որքան անձնական անպատուութիւնը, և դա կատարեալ համապատասխանում է նրանց կանացի բնազդին: Մենք «առաքինի կին» յատկանիշով չենք ենթադրում թէ քաջ է, ընդունակ է ինքնագոհման, հերոսական ձգտումներ ունի, այլ ուղղակի հասկացվում է, որ նա իրան չի թոյլ տայ անձնական անպատուութիւն: Մեր հասկացողութեամբ ողջախոհութիւնը կնօջ համար ամենամեծ առաքինութիւնն է, որից յետոյ միւս բոլոր առաքինութիւնները երկրորդական տեղ են բռնում:

Ահա և դա մեր տեսակէտն է բարոյականութեան վերաբերմամբ, որին առաջին տեղն ենք տուել: Հրաժարուենք մի վայրկեան դրանից և կշռենք եապօնացի օրիորդի բարոյականութեան ձևակերպութիւնը:

Նրան ամենավաղ հասակից մինչև հասուն տարիքը շարունակ թելադրում են, որ հնազանդութիւնը և անձնագոհութիւնը ամենամեծ առաքինութիւններն են, որոնց պէտք է պահպանել ուրիշ աւելի փոքր նշանակութիւն ունեցող առաքինութեան զոհաբերութեամբ:

Նրան ասում են, որ հօր կամ ամուսնու բարիքի համար պէտք է պատրաստ լինել հանդիպելու ամեն մի վտանգի, տանել ամեն տեսակ անպատվութիւն, կատարել ոճրագործութիւն, հրաժարուել իւր ունեցած գանձից: Նա պէտք է ընդունի, որ այն, ինչ որ պատկանում է միայն իւր անձնականին, ոչ մի արժէք չունի, համեմատած իւր տուած այն օգտին, որը ինքը զոհաբերում է իւր տիրոջը, ընտանիքին կամ թէ հայրենիքին: Աւելացրէք դրա վրայ հնազանդութեան և հաւատարմութեան պարտականութիւնը ինքնամոռացութեան աստիճանին հասցրած և ձեր մտապատկերը կը փոխուի, միւս բոլոր առաքինութիւնները ձեզ կթուան երկրորդական: Որովհետև եապօնացի կինը որոշ հանգամանքներում կզոհի անձնական առաքինութիւնը հօր կամ ամուսնու պատուի համար, արդարացի կլինի՞ արդեօք բոլոր եապօնունիներին անժուժկալ համարել: Նրա համար այդ զոհաբերութիւնը ամենաազնիւ վարմունքն է, որը միայն ինքը կարող է երևակայել և նա վճռում է անել այդ քայլը ճիշտ այնպէս, ինչպէս, որ նա կերթար ամենասարսափելի մահուան հանդէպ, նրա համար, որին ինքը միրում է և որին հնազանդուելը իրա պարտականութիւնն է համարում: Փորձենք այժմ թափանցել այդ տարբեր տեսակէտների էութեան մէջ՝ նախ քան մեր եզրակացութիւնն արտայայտելը և աշխատենք պատճառները գտնել, որոնք գործողութեան հիմնաքարն են կազմում, նախ քան այդ գործողութեան մասին դատելը...»:

Բայց այդ պատճառներ գտնելը շատ դժուար չի պարզ է, որ դա թագնուած է կնօջ իրաւազրկութեան մէջ, որը շատ պարզ և որոշ արտայայտուած են Կայրարի «Մեծ Ուսման» մէջ:

Որ աստիճան էլ Իօշիվարայի բնակչուհիները և նրանց արհեստակից քոյրերը անհամակրելի դերի մէջն են գտնւում, այնու ամենայնիւ նրանք այդ հարցում համապատասխանում են միայն հասարակութեան յատուկ զգայուն բնութեան: Ի հարկէ անկարելի է, որ նա կնօջ վերաբերմամբ չունենայ և աւելի բարձր հարցեր հոգևոր և մտաւոր տեսակէտից: Բայց նա ինչ տեսակէտով էր նայում կնօջ վրայ Եապօնիայի յեղափոխութիւնից առաջ, նա կնօջ և քրօջ ընկերակցութիւնից օգտւում էր, որպէս ստեղծուած աղանդից, իսկ զեյաւեերի—հրապուրչութեամբ»:

Շրեկերը իւր «Եապօնիա և հասարակութիւնները» հեղինակութեան մէջ այդ գառակարգի կանանց հետեւալ կերպով է բնորոշում: «Այդ գառակարգը բացի գէյշա լինելուց, տալիս է իւր երկրին ամենատաղանդաւոր վիպասանուհիներ, բանաստեղծուհիներ, նկարչուհիներ, երաժշտուհիներ, երգչուհիներ և Տերպսիխօրի սպասուհիներ: Իրանք հասարակութիւնների մէջ գարթեցնում են սէր դէպի երաժշտութիւն, երգեցողութիւն, պօէզիա և գուարճացնում են նրանց իրենց ժիր և գուարթ պարերով և զանազան գուարճացնող միջոցներով, որոնց մէջ անց են կացնում հասարակութիւնները իրանց կեանքի մեծ մասը»:

Անգլիացի մատենագիր Դուգլաս Սլադէնը այսպէս է ասում իւր գրքում. «Եապօնացին գէյշայի վրայ նայում է որպէս կնօջ դասի ուրախութիւնների մարմնացման վրայ, ճիշտ այնպէս, ինչպէս Պերիկլէսի ժամանակ աթէնացիներն էին նայում հետերի վրայ»:

Մանօթանալով գէյշաների կեանքի հետ թէ բաւական հարուստ գրականութեան միջոցով և թէ անձամբ Եապօնիա

եղած միջոցիս, գտնուելով նրանց տիպիքական ներկայացուցիչները շրջանում, ես ենթադրում եմ, որ գէյշաների գործունէութեան էութիւնը և նրանց նշանակութիւնը հասարական կեանքի մէջ, բաւականաչափ ընդարձակօրէն որոշվում են առաջ բերած, բազմաթիւ ապացոյցներով:

Գէյշան իւր արհեստին նախապատրաստւում է—սովորելով պարեր, երգեցողութիւն, երաժշտութիւն, նոյնպէս և հիւրերը ընդունել և նրանց ծառայելու, կոկ խօսակցութեան ձևեր, այսինքն այն ամենը, ինչ որ կարող է տղամարդուն հրապուրել: Այդ բոլորը սովորում են դրա համար յատկաբար հիմնարկութեան մէջ, որը սովորաբար կանայքն են պահում և կոչվում է «գէյշա—իեա»:

Գէյշա պատրաստող աղջիկ երեխային ծնողները տալիս են յաճախ այդտեղ 7—8 տարեկան հասակում, վճարելով դորա համար շատ չնչին գումար, այն է 20—50 իեն:

Նա 3—4 տարուայ ընթացքում այնպիսի յառաջադիմութեան է հասնում, որ այնուհետև ազատ կարելի է դուրս բերել նրան հասարակութեան առաջ, թէև միայն իր մեծ ընկերուհիների հետ. մինչև կատարելագործուելը ապագայ գէյշան կոչվում է «մայկօ» կամ «հանդ—իւ», որ կնշանակի «կիսասանգործ»: Իսկական գէյշա նա լինում է 16—17 տարեկան հասակում: Եթէ նա խելացի, ուրախ և տաղանդաւոր է, շուտով հռչակվում և հասնում է այնպիսի բարեկեցութեան, որը նրան հնարաւորութիւն է տալիս փրկականքի գնով ազատուել մշտապէս արտօնատիրոջից, միանուազ վճարելով 500—1000 ր.

Եապօնիայի բոլոր քաղաքներում գտնվում են բաւական թւով գէյշաներ, որոնք փոքր իշատէ պահպանել են հին սովորութեան ձևերը, մանաւանդ Կիօտօում—նախկին Եապօնիայի մայրաքաղաքում, ուր որ այժմ գտնվում է մի հիմնարկութիւն, որը կոչվում է «Ազգային պարերի ձեւարան» (և կարծեմ պահվում է ժողովրդի հաշուով). ահա այդտեղից և դուրս են գալիս գէյշա—դերասանուհիներ: Նրանք անցնում են այդտեղ ի միջի այլոց այսպէս ասած կլասիքա-

կան շարժմունքներ, տաղաչափութիւն և այնպիսի հերոսներ
 ըի պատմութիւններ, որոնք եապօնական ժողովրդի յեղա-
 փոխութեան դարերը շնորհում մի որևէ դեր են կատարել: Այդ-
 տեղ առաւելագէս աշխատում են ներշնչել գեղեցիկի, սիրոյ և
 բանաստեղծութեան զգացմունքներ և զարգացնում են նրանց
 մէջ յանպարաստից խօսելու շնորքը պատմական անցքերի և
 հերոսների մասին. կամ թէ ում մէջ նկատվում է սէր դէպի
 պօէզիա, աշխատում են զարգացնել նոցա մէջ այդ հա-
 կումը: Պէտք է ասած, որ գէյշաների գործունէութեան
 շրջանը բաւական չէր դարձակ և զանազանակերպ է: Նրանք
 գործում են թէյատներում կամ պանդոկներում զուարճաց-
 նելու այնտեղի յաճախողներին, երբեմն թատրօններում ներ-
 կայացնելու, կրօնական կամ մի որ և է ուրախ տօնախմբա-
 կան հանդէսներում և մասնաւոր տներում: Կարելի է ասել,
 որ ընդհանրապէս եապօնական ամեն մի ունևոր հնաւանդ
 ընտանիք այժմ էլ մի որ և է պատշաճաւոր հիւրասիրու-
 թիւն առանց գէյշայի մասնակցութեան չի կատարում. վեր-
 ջինի պարերը, երաժշտութիւնը կամ թէ սեղանի սպասա-
 ւորելու հրաշալի ձևերը, հիւրասիրութեան զարդն են կազ-
 մում:

Գէյշաների պարերը «շատ հրապուրիչ; վայելուչ և հա-
 մեստ են. մարմնի անդամների և ձևերի շարժումները, թէ
 գեղարուեստական տարազը և թէ բազմատեսակ պարերը ի-
 բանց առանձին զգեստներով—կախարդական տպաւորութիւն
 են թողնում հանդիսատեսի վրայ—և Եապօնիայում ամե-
 նամեծ բաւականութիւններից մէկն է կազմում տեղացիների
 համար»—ասում է Ալիսա Բեկօնը:—Նազելի և գեղատեսիլ
 աղջիկերքը, ծիրանագոյն, երբեմն գեղնագոյն զգեստներով,
 իրանց ձկուն մարմնի շարժումներով երբեմն նմանում են
 աշնան քամուց օրորուող չինարի տերևներին. երբեմն յետ
 ծալած կիսօսօի տակից երևացող գեղեցիկ կարմիր շրջա-
 զգեստով, նրանք ներկայացնում են գիւղից շուկայ ձու տա-
 նող գեղջիկուհուն, երբեմն մի որևէ պատմական գօրավարին
 գէնքերով զարդարուած: Կամ վերջապէս կնճիռներով և սպի-

տակ մագերով, գինուած կրակախառնիչներով և խողանակ-
 ներով, ներկայացնում են բարի ծերունու և պառաւի պարե-
 ըը, որոնք Եապօնիայում այնքան մեծ դեր են կատարում
 նկարչութեան մէջ: Պարերից յետոյ, որոնք այնքանմեծ բա-
 ւականութիւն են պատճառում ու հմայում հազիսատեսներին
 իրանց գեղեցկութեամբ և շնորհալիութեամբ, գէյշաները մըտ-
 նում են այն սենեակը, որտեղ պատրաստուած է լինում
 ընթրիքը և հիւրասիրում սակէի շշով իրանց ժամանակաւոր
 հիւրերին կատակելով ու ծիծաղով: Ուրեմն զարմանալի չէ,
 եթէ այստեղ երիտասարդը սովորականից աւել խմի, որից
 յետոյ նա դուրս է գնում թէյատներից ուրախ տրամազրու-
 թեան ներքոյ, գերուած փայլող աչքերով մի որ և է գերի,
 որը զուարճացրել է նրան ամբողջ երեկոյ»:

Չնայելով այդքան մօտ երևացող յարաբերութեան, որ
 ունեն հիւրերը երգչուհիների հետ Եապօնիայում խնճոյքնե-
 րի ժամանակ, այնուամենայնիւ նրանցում պահպանվում է
 վերին աստիճանի խիստ կարգապահութիւն: Եապօնացին
 այստեղ, նոյն իսկ գինուցած ժամանակ, չի վստահանայ ա-
 մենափոքր մտերմական խօսք ասել ուրիշի ներկայութեամբ
 երիտասարդ աղջիկներից և ոչ մէկին. նա երբէք չի մոռա-
 նայ, որ խնճոյքում «գէյշան քնքոյշ ծաղկի դեր է կատա-
 րում, որը միայն աչք ուրախացնելու համար է, բայց մօտե-
 նալ նրան, անկարելի է»: Իսկ եթէ եւրոպացի տուրիստնե-
 րը իրանց երբեմն թոյլ են տալիս չափազանց առատ մտեր-
 մական խօսքեր ուղղել գէյշաներին կամ սպասաւորուհիներին,
 իսկ նրանք տանում են սրանց ազատութիւնը ժպտալով—
 դա քաղաքավարութիւնից ստիպուած են անում, —իսկ հո-
 գով զգուծ են օտարականների յանդգնութիւնից:

Գէյշաների երաժշտութիւնը, որ նուազում են սամի-
 սէնի (գիտարի նմանողութեամբ) և կօտօի (ցիտրի տեսակ)
 վրայ, ախորժելի է նոյն իսկ եւրոպական լսողութեան հա-
 մար, բայց դրա փոխարէն վերջինը բոլորովին դժուարու-
 թեամբ կտանի նրանց ամենափոքր երգեցողութիւնն ան-
 գամ: Սուր և ճշացող ձայները կարծես հիւանդ և սղմուած

կողորդից են դուրս գալիս և յեշեցնում են ծղրիտների արձակած ձայները: Նրանք այդ եղանակները ձեռք են բերում անագին աշխատանք գործ դնելով և Ֆիզիկական մեծ շարձարանքով: Դրանք բնական չեն և չպէտք է վերագրել եսպօնական ցեղի յատկութեան, այդ բանը կարող է որոշել նա, ով որ երկար ապրել է Եսպօնիայում, որտեղ թէ երեխայոց և թէ չափահասների խօսակցութեան եղանակը այնքան մեղմ և դիւրեկան է: Ալիսա Բեկոնը ենթադրում է, թէ այդ երկրի երգեցողութեան նախահայրերը սկզբնական ձայնանիշները վերցրել են ոչ թէ թուշուների երգերի եղանակից, այլ ծղրտացող, ճրթճրթացող ճպուռների և ծղրիտների կամ նոյնանման միջատների ծղրտոցից, որոնք յայտնի են այնտեղ «սեմի» անունով: Պէտք է ենթադրել, որ դա իրաւացի է, որովհետեւ այդտեղի ժողովրդական երգերում շատ յաճախ է յիշվում ծղրտի անունը: Նրանցից մինը օրինակի համար այսպէս է երգվում.

«Չայնը խզուեց սրտի ուժգին աղաղակից,
Մնաց միայն կեղևը սեմի»:

Կրթուած եսպօնացու համար գէշշայի ոչ թէ երգեցողութիւնն և երաժշտութիւնն են միայն գնահատելի, այլ և նրա կենդանի, աշխոյժ խօսակցութեան ձևը, որը նա իմանում է տանել բովանդակալից, սրախօս և բանաստեղծական եղանակով. այդ առիթով Չամբերլէնը հետևալն է ասում. «գէշշաներից մի քանիսը իրանց տաղանդով ձեռք են բերում մեծ հռչակ և փառք, որոնք առիթ են դառնում նրանց փայլուն ասպարէզի. շատ յայտնի գործիչներ հրապուրուել են գէշշաներով և իրանց յարգանքը դրականապէս ցոյց են տուել հետները ամուսնանալով... Աւելի նրանց խօսակցութիւնն է օգնում մի այսպիսի բաղդաւոր վիճակին հասնելու, քան իրանց երգերն ու պարերը:

Իսկ ինչ վերաբերում է գէշշայի բարոյականութեան, անհա ինչ ենք կարդում անաչառ քննադատունչու մօտ:

«Գէշշաներ թէև շատ հրապուրիչ են, բայց բարոյակա-

նութեան կողմից անդրդուելի չեն:

«Նրանց կրթութեան ծրագրի մէջ ձևերը աւելի բարձր են դասուած քան բարոյականութիւնը:

«Նրանցից շատերը մեծ ուրախութեամբ թողնում են իրանց պարերը թէյատներում և հարճ դառնում մի որևէ հարուստ եսպօնացուն կամ օտարականին, ոչ մի վատ կարծիք չտանելով իրանց արածի մասին, և ուրախ վերադառնում են իրանց սովորական գործին, երբ լրանում է պայմանագրի ժամանակը, կամ թէ անակնկալ:

Պէտք է ասած, որ գէշշան առհասարակ փչացած աղջիկ չի լինում, բայց որովհետև նրա կեանքը անցնում է դանազան վատաբարոյ և չարիքների հոսանքով, ուստի նա էլ ենթարկվում է այդ հոսանքին և շատ անգամ նոյն իսկ սամանից անցնում: Կան և նրանց մէջ չփչացածներ:

Գէշշաները այնքան թովիչ և շլացնող են իհարկէ ոչ իրանց զարգացողութեամբ և բարոյական սկզբունքներով, այլ կատարելագործուած ձևերով և արհեստներով, որոնք դուր են գալիս տղամարդուն. և շատ անգամ լաւ դիրք ու շրջան ունեցող տղամարդիք ամուսնանում են նրանց հետ և շատ յայտնի ու բարձր ընտանիքներում յաճախ կարելի է տեսնել նախկին գէշշային: Նրանք իրանց սրամտութեամբ, հնարագիտութեամբ և պճնազարդութեամբ, — յայտնվում են որպէս սպառնալից հակառակորդուհի լաւ ընտանիքի համեստ և հեզ օրիորդին, որը կարող է իւր ամուսնուն տալ ամբիժ անուն, անտրտունջ հնազանդութիւն և «հաւատարիմ ծառայութիւն իւր կեանքի ամբողջ ընթացքում»:

Ես առաջին անգամ գէշշաների հետ ծանօթացայ Նագասակիում, և այդ ծանօթութիւնից ես եզրակացրի, որ այդ Հեռաւոր Արևելքի հետեր կանանց հռչակը շատ է ծաղկեցրած. այդ մասին իմ ունեցած կարծիքներս յայտնեցի արտաբուստ զարգացած և մի քանի անգամ Եւրոպա ու Ամերիկա ճանապարհորդած եսպօնացուն, որի հետ ծանօթա-

ցայ Միմոնոսեկից Կօրի գնալու միջոցին երկաթուղու վազօնում: Նա միանգամայն թունդ կերպով հերքեց ասածներս, հաւատացնելով, որ իմ «մոլորութիւնս» առջ է եկել, ճիշտ այնպէս, ինչպէս և միւս եւրոպացիներինը. տեսել եմ գէյշային կողմնակի կերպով և երկրորդ «փշացածներին» համապատասխան բաց նաւահանգիստ քաղաքների, որտեղ գէյշան կցրցնում է իւր ինքնատիպ յատկութիւններից շատերը:

Նագասակիում համարեա առաջնակարգ գէյշաներ չէք գտնի. իսկ միւս քաղաքումն ևս նրանք չեն գնայ եւրոպացու կոչին, որովհետև այդտեղ իրանք զբաղուած են տեղական ներկայացուցիչների ընդունելութեամբ», ասաց խօսակիցս:

Հրաժեշտի միջոցին այդ պարոնը տուեց ինձ մի փակ ծրար գրած եապօներէն հասցէով և ասաց, որ երբ Տօկիօ հասնեմ, թարգման պահանջեմ (որի անունը նոյնպէս գրեց ինձ համար). դա ծրարը կհասցնի, ուր հարկն է և ինձ կծանօթացնեն իսկական գէյշաների հետ, որոնք կփոխեն իմ ունեցած սխալ կարծիքս նրանց մասին: Երբ հոկտեմբեր ամսին գտնվում էի Տօկիօում, ևս տեսայ թարգմանին, որը գտաւ—«այն յայտնի գէյշաներին, որոնք ոչ մի ղէպքում չէին համաձայնուել գնալ եւրոպացու մօտ, եթէ որ նամակը չյանձնէին նրանց»:

Մի երեկոյ այդ թարգմանի ուղեկցութեամբ, ևս և իմ ճանապարհորդակից—յայտնի ուս Բելետրիստ ընկերոջ հետ որին անսպասելի կերպով պատահեցի Նագասակիում, ուղևորուեցի ցանկացած նպատակիս հասնելու:

Մենք հասանք մի նեղ փողոց—«գէյշաների թաղ», փոքրիկ, մաքուր տնակներով, որի ամեն մի զրան վրայ կախուած էին գոյնզգոյն գնդակաձև թղթէ լապտերներ, որոնց ամեն մինի վրայ գրուած էր այդ տան մէջ ապրողի անունը: Այդ գրութիւններից շատերը ջնջուած էին, որ նշանակում էր, թէ գէյշան «հեռացել է» իւր բնակութեան տեղից երկար կամ կարճ միջոցով կամ թէ իւր երկրպագուից «գընուել է մշտապէս»: Այդ տների թիւը ինձ թուաց քսանից ոչ

պակաս: Այդ թաղում մենք մտանք մի պահուկ, որը պատկանում էր միքանի ընտանիքներին: Դրանք մեզ ընդունեցին շատ սիրով և մեծ հաճութեամբ ուղեկցեցին մեզ վերին յարկի մի ընդարձակ սենեակ, որը ծածկուած էր ձիւնափայլ սպիտակ խօրով (մեր կօշիկները ի հարկէ հանեցին): Այդ սենեակի պատերը զարդարուած էին կակէժօն նկարներով և էկրաններով... Դեռ չէինք վերջացրել մեզ մատուցած գաւաթը «օ չա», այսինքն թէյն—որով հիւրասիրելը ամեն մի պատահած հիւրին անհրաժեշտութիւն է Նապօնիայում—մեզ յայտնուեցին վեց հօգի գէյշաներ, սամիսիններով, կօտօ և ցուզուրներով, դայրայի նմանութեամբ: Նոցանից երկուսը հազիւ տաննեօթ տարեկան լինէին, իսկ ամենամեծը հազիւ քսանուհինգ: Նրանք հագնուած էին շատ չքեղ, նուրբ և ճաշակով, իսկ ճոխ մազերը սանրուած էին շատ խնամքով. նրանք ներկայացնում էին յաւերժահարմների մի խումբ, որոնցից գերազանցութիւն տալ մէկին կամ միւսին շատ դժուար էր: Երկար նայելով նրանց, մենք չէինք կարող աչքից բաց թողնել, որ նրանցից մինը,—արտաքուստ աւելի մեծը,—գեղեցիկ էր եապօնական կանացի տիպի իղէալական տեսակէտով *): Նրա անունն էր—Սեսուէ, որ կնշանակի «նուրբ և հաւատարիմ»:

*) Նապօնացու իղէալը կնօջ գեղեցկութեան մասին, դանաղանվում է մերից շատ տեսակէտներով, այնպէս որ «օտարականի համար անկարելի է հասկանալ եապօնացու ունեցած գաղափարը կնօջ գեղեցկութեան վերաբերմամբ, առաւել ևս այն եապօնացու համար, որը չի եղած Եւրոպայ, և չի լսած օտարականի դատողութիւնը թէ եապօնացի և թէ եւրոպացի կանանց գեղեցկութեան մասին: Նապօնացու ճաշակով կնօջ իղէալական ղէմքը նեղ և երկար պէտք է լինի, ճակատը բարձր և միջից նեղ, բայց կողքերից լայն և հետզհետէ ցածրացող, Փուշի լերան նմանութեամբ, որի նկարելը այնքան սիրում է եապօնացի նկարիչը: Նապօնացի կանանց մազերը հարթ պէտք է լինեն. որոնց վիճակում է երբեմն տարաբախտաբար ունենալ գանգուր մազեր, նրանց հարթելու համար նոյնքան ժամանակ են գործ դնում հայելու առաջ, որքան մի ամբրիկացի լեղի—գործ կղնի իւր մազերը արհեստական կերպով գանգուրացնելու, եթէ ընտելուր զրկած լինի նրան այդ գեղեցկութիւնից: Աչքերը

Առաջինն սկսեց իւր զէքիւտը գէշշաներից ամենափոքրը, որի անունն էր Աւմէ, որ կնշանակի «սալորի ոստ» և իւր

պէտք է նեղ և երկար լինեն, թեթև կերպով թեթևելով վեր դէպի դրսի անկիւնները, իսկ յոնքերը, աչքերի վերև նուրբ կերպով գծազրուած: Փոքրիկ արծուայ կտուց բիթը, պէտք է սկզբից ցած լինի, որով արծուայ կտուցի կեռութիւնը պէտք է սկսուի համեմատաբար աւելի ցածից, քան այդ լինում է Կովկասեան ցեղին պատկանող մարզու մօտ: Աչքերի փոսերը չպէտք է շատ խորը լինեն և ոչ էլ շատ հեռացած ճակատից, այտերից և քթից: Այդ վերջին պահանջի համապատասխան աչքերի մօտի հարթութիւնը տալիս է մոնոգոլական տիպի երիտասարդ գէմքին արտայայտութեան քաղցրութիւն, որը այդ ցեղի յայտնի յատկանիշն է կազմում: Ենպէս որ արիտոկրատունու բերանը պէտք է փոքր լինի, իսկ շրթունքները ուռուցիկ և կարմրագոյն, վիզը—միշտ բաց հապօնական ազգային տարազում—պէտք է բարձր, նուրբ և նազելի կերպով կուրացած լինի: Դէմքի գոյնը փղոսկրի նման սպիտակ, իսկ այտերը թեթև կերպով կարմիր: Առողջակազմ գեղական աղջկայ տիպը չի համակրուած ենպէս խոյուն, նրա վառ կարմրագոյն այտերի գոյնը արգելք է դառնում «քնքշութեան», որը ասնքան մեծ դեր է կատարում ենպէսական իդէալական գեղեցկութեան մէջ: Կազմուածքը պէտք է աւելի նիհար, մէջքը երկար, բայց ոչ առանձնապէս նեղ, իսկ աղբիւրը նեղ, որը նրպատում է ենպէսական տարազի առանձին շուք տալուն: Գլուխը և թիկունքը մի փոքր առաջ խոնարհուած, իրանը և մարմնի վերին մասը կորացած—դա մի անհրաժեշտ պայման է կանացիութեան և արիտոկրատութեան ձևերի: Ման գայու միջոցին քայլուածքը պէտք է կարճ և արագ լինի, քթերը դէպի ներս դարձրուած և ոտքերը պէտք է բարձրացնուին այնքան քիչ, որ գետտիները կամ սանդալները օրօրուէին գետնին ամեն մի քայլափոխի ժամանակ: Այդ պահանջը առաջ է գալիս նրանց կրած նեղ շրջագեստի գործածութիւնից:

Վերը նկարագրած տիպի հակապատկերը ներկայացնում են շիկահեր, գանգուր մաղերը, կլորածև կապոյտ աչքերը, վարդագոյն այտերը, ուղիղ և նուրբ իրանը լայն ազդրերով, որը կրում են օտարականները մէջ բազմաթիւ գեղեցկութիւննր, արագ քայլուածքը երկար և որոշակի քայլափոխով, առնացի ուժեղ տեսքով և այն ինքնուրոյնութեամբ, որը յատուկ է առանձնապէս եւրոպացի և ամերիկացի կանանց, որոնց մէջ շատ հեշտ է նկատել, որ ենպէսացիները շատ քիչ գեղեցկութեան արժանաւորութիւններ են գտնում: Կապոյտ աչքերը, որոնք խոր ընկած են իրանց խոռոչներում և բաժանուած քթի արմատով

անուան համապատասխան ընտրեց մի պար, որը ինչպէս բացատրեց մեզ թարգմանը, պէտք է ներկայացնէր մրրկի ժամանակ ծաղկած սալորենու ճիւղերի գետնին խոնարհուելը և օրօրանքը, իսկ հողմի հանդարտուելուց յետոյ աստիճանաբար ուղղուելը և թերթիկների հարթուելը: Սկզբում ես այնքան էլ հաւատ չէի ընծայում և կասկածանքով էի վերաբերվում նրանց տուած բացատրութիւններին, բայց շուտով միանգամայն յափշտակուեցայ այն էսթետիկական տեսարանով, որ ինձ վրայ թողին պարողի շարժուածքները, սկիզբը վայրենի, իսկ յետոյ շոյուն, սամիսէնի, ցուղուրի և կօտօի ներդաշնակ երաժշտութեան ներքոյ: Տեսարանը այն աստիճան զմայլեցուցիչ էր, որ ես սթափուեցի իմ մտազբաղմունքից այն ժամանակ միայն, երբ ընկերս զարմացած բացականչեց «ո՛հ ճիշտ որ կենդանի արձան...» Եւ ճիշտ որ անկարելի էր տեսիլ լաւ բնորոշել, քան այդ խօսքերը գէշշայի ինչպէս արագ, նոյնպէս էլ դանդաղ շարժուածքների խիստ կատարելագործութիւնը:

Չգիտեմ մեր անկեղծ հիացմունքից դրդուած, թէ կամենալով արդարացնել հապօնացու յանձնարարութիւնը, որի շնորհիւ նրանք ներկայացան մեզ, մեր հիւրերը իրանց բազմատեսակ պարերով վերին աստիճանի մեծ բաւականութիւն պատճառեցին մեզ, թէ վերոյիշեալ պատմական և թէ ժան-

պատնէշի նման, արտասահմանում իր ճաշակը «չփչացնող» հապօնացոց համար, դա դէմքի կոպտութեան, խստութեան արտայայտութիւն է:

Մինչև անգամ երեխաները առաջ վախենում էին կապոյտեայ, շիկահեր օտարունուց, բայց յետոյ դադարեցին մի այդպիսի պնտեղի վախից, նրա ներկայ գտնուած ժամանակը: Այդ օտարականները, որոնք երկար ապրել են Ենպէսիայում, նկատում են, որ իրանց ճաշակը աննկատելի կերպով փոխվում է և մեծ զարմանքով տեսնում, որ իրանց համակերպացի կանայք թվում են վարվեցողութիւն չիմացող, կոպիտ և անճոռնի — խոնարհ, դիւրբաբէկ և շնորհալի փոքրիկ հապօնուհու հեռ համեմատելով:

բային պարերի տեսակներով, որոնք արտայայտվում էին բովանդակութեան համապատասխան միմիկայով և շարժուածքի ձեերով: Առանձնապէս շատ կենդանի և հետաքրքիր էր «Կապորի» կոչուած պարը, որը ներկայացնում էր կնօջ և տղամարդուն դաշտում շտապ աշխատելիս, և որը կատարում էին չորս պարողները միասին զոյգ զոյգ: Հետաքրքիր էր նաև «Շատախօս» պարը, որի կատարման միջոցին մէկը «յոգնեցնում էր» միւսին իւր շատախօսութեամբ, առաջ բերելով նրա դէմքին յորանջունք և ձանձրոյթ:

Իսկ ինչ վերաբերում է գէյշաների երգեցողութեան, ես վերևը արդէն յայտնել եմ դրա ծղրիտային ծղրտոցների և սուր ճշոցների մասին, որի վրայ տարաբախտաբար, ինչ որ մենք այստեղ լսեցինք, ոչ մի բան չի թոյլ տալիս աւելացնել: Թէև մի երգ, որը երգեց Սետսուն, արտայայտում էր կիրք, և մեղ, եսպօնական երգի եղանակը չիմացողներին համար նոյն իսկ շատ հետաքրքիր և հասկանալի բովանդակութիւն ունէր: Երգի խօսքերը թարգմանի ասածներին համաձայն հետևեալն էին. «Իմ սիրելիս, եթէ դու մեռնես, գերեզմանը չի ծածկի քեզ, այլ քո աճիւնը կխմեմ ես գինու հետ խոռնելով» *): Սետսուն—երեկ կանացի նուրբ բնագգամամբ հասկացաւ, որ ինքը իւր ընկերուհիներից աւելի է գրաւում ինձ—երգը վերջացնելուց իսկոյն նստեց ինձ մօտ և սկսեց թարգմանի միջոցաւ խօսել հետս: Ես երբ ազգանունս յայտնեցի, նա մտածմունքի մէջ ընկաւ, կարծես աշխատելով, ինչոր մտաբերել. իսկ յետոյ դուրս վազելով սենեակից, շուտով վերադարձաւ մեզ մօտ, բերելով իւր հետ եսպօններէն մի լրագիր, որի մէջ, ինչպէս թարգմանա քացատրեց, իմ գալուստս Տօկիօ յիշուած է եղել... Բայց աւանդ վերջերն իմացայ, որ լրագիրը շատ կասկածանքով է վերա-

*) Վերջերն ինձ ասացին, որ մի քանի տարի առաջ գէյշա Օ-Կաման Օսակայում իսկապէս իրականացրեց երգում ասածները: Նա իր սիրած մարդու աճիւնը խոռնեց գինու հետ և խմեց հանգուցեալի բարեկամների ներկայութեամբ:

բերուել ինձ, ենթադրելով որ «ես շատ նշանաւոր գինուրական լրտես եմ»: Բայց պէտք է խոստովանուեմ, որ եթէ Սետսուն հաւատար նոյն իսկ այդ կասկածանքին, այնուամենայնիւ այդ բանը նրան չէր խանգարի հետս վարուելու նոյն քաղցրութեամբ և թովչութեամբ...

Ես հաւատացած եմ, որ իմ Սետսուի հետ ունեցած խօսակցութիւնը աւելի հետաքրքիր կարող էր լինել ինձ համար, եթէ դա առանց թարգմանի կատարուէր, թէև վերջինը, հաղորդելով գէյշայի խօսակցութիւնները, թվում էր ինձ աւելի խելացի և սրամիտ, քան նրա հետ ունեցած անմիջական խօսակցութեան ժամանակ:

Ես տրամադիր եմ մտածելու, որ շատերը իմ ներկայ յօդուածս կարդալով, եթէ նրանց վիճակուէր հրաշալի և կենսուրախ գէյշաների ընկերութեան մէջ գտնուել, այն ժամանակ անշուշտ պահանջ կզգային մեր ժամանակակից հարճերին պաշտպանել խստակրօս մարդկանց յարձակումների դէմ, կամ նոյն աստիճան ներողամիտ կզանուէին, ինչպէս Բերանժէն իւր «Երկու գթութեան քոյրեր» բանաստեղծութեան մէջ վերաբերուել է մէջ Փարիզի մեծ օպերայի—կարաւողուհի հրաշալի Ալմէին: Յիշենք, որ այս աշխատութեան մէջ Բերանժէն «հարկադրել է» Ալլահին ընդունել Ալմէին, «որը զբողում էր մարդկանց—սիրել կեանքը և հաւատալ բախտին», նոյնչափ արժանաւոր գտնել նրան դրախտի համար, որչափ կարող է արժանաւոր համարուել մի գթոտ միանձնուհի, որը սովորեցրել է մարդկանց կատարել իրենց պարտքը և պատրաստել է նրանց հերոսաբար դիմաւորելու մահուան:

Միևնոյն ժամանակ ես սպասում եմ, որ ընթերցողուհիները (և ի հարկէ նրանց արդարացի եմ գտնում), առանց վարանման կմիանան Ալլիսա Բեկօնի կարծիքի հետ, որը ներկայ եսպօնիայում գէյշայի կատարած դերը գնահատելուց յետոյ, ասում է, որ լուսաւորութեան դարը այդ երկրի

մտածող կանանց համար մեծ ինդիք է հրապարակ հանելու «եթէ իսկապէս առաջնակարգ մարդկանց կանայքը համարվում են այդ դասակարգի ներկայացուցիչները, որը սակաւ չի պատահում, ուրեմն ակնայայտի է, որ կանանց դրութեան մէջ կայ մի ինչ որ արտասովոր բան, որը յօգուտ Նապօնի-այի բարենորոգութեան, պահանջում է արմատախիլ անել կամ պէս է տղամարդկանց պահանջը բարձրացնել կանանց վերաբերմամբ, կամ փոփոխութեան ենթարկել կանանց հին ձեւով դաստիարակութեան եղանակը: Պէտք է անմիջապէս ընդունել կանանց ազատ զարգացումն և նրանց տալ մեծ ազատութիւն. ըստ երևոյթին դա է միակ միջոցը ցանկալի արդիւնքին հասնելու համար»... Եւ ներկայ ժամանակը եւ պօնուհին, ինչպէս մենք կտեսնենք մեր յօդուածի երկրորդ գլխում, արդէն գտնվում է այդ բանի ձգտման ճանապարհին:

II.

Արշալոյսի բացումն ժամանակակից Նապօնիայի կանանց համար:— Ժամանակակից Նապօնիայում «կանանց հարցի» ծագման անխուսափելիութիւնը և նրա լուրջ նշանակութիւնը:— Նապօնիայի ժողովրդական լուսաւորութեան ընդհանուր սխտեմի մասին:— Կանանց տարրական, միջնակարգ և բարձրագոյն կրթութիւնը:— Տօկիօի կանանց համալսարանի հիմնարկութիւնը:— Ժամանակակից Նապօնիայի ընտանիքների և սոսնաւարանների, ծնողաց և աղջկերանց տարաձայնութեան անխուսափելիութիւնը:— Նապօնիայի կառավարութեան մեծ աջակցութիւնը կանանց հարցի օգտին:— Նապօնացոց հասարակութեան հայեացքի փոփոխութիւնը ամուսնական կապակցութեան մասին և կնօջ ու մօր տեղը ընտանիքի մէջ:— Մամուլի դերը «կանանց հարցի վերաբերմամբ»:— Ֆուկուզավի վարդապետութիւնը, որպէս հակապատկեր Կայրարի Մեծ ուսմունք կանաց համար՝ աշխատութեան:— Նապօնուհիների գործունէութիւնը իրանց վիճակի բարենորոգման համար:— Իմ խօսակցութիւնը լուսաւորուած Նապօնուհիների ներկայացուցիչների հետ:— «Ազատող բանակի» գործունէութիւնը անտոակութեան գոհերի ազատման կուռի մէջ:— Նապօն հասարակութեան ցածր դասակարգի կանանց նոր տեսակի ստրկութիւնը, իբրև հետևանք տեղական գործարանների բազմանումն:— Եզրակացութիւն:

«Ի՞նչ բան է կանանց հարցը և ի՞նչ բովանդակութիւն ունի նա: Արդեօք դա սօցիալական կեանքի միւս խնդիրների մէջ մի ինքնուրոյն երևոյթ է ներկայացնում: Դրականապէս ոչ: Կանանց հարցի և XIX դարի երկրորդ կիսում կանանց շարժման ամբողջ հետաքրքրութիւնը և կուլտուրական նշանակութիւնը կայանում է նրանում, որ այս շարժումը մի ինքնուրոյն առանձնացած երևոյթ չէ ներկայանում, այլ անբաղկատելի կերպով կապուած է ժամանակակից գոյութիւն ու-

նեցող թէ սօցիալական և թէ անտեսական կեանքի ուրիշ հարցերի հետ: Կանանց շարժումն առաջ է գալիս իբրև լայն կուլտուրական հարցրերի արձագանք և արտացօլումն այն ձգտումներն ու գաղափարներն, որոնցով կանանց հետ հաւասարաչափ շահագրգռուած են նաև տղամարդիկ»:

Այսպէս է բնորոշում պրօֆ. Լևինսօն—Լեսսինգը Եւրոպայի և Ամերիկայի հասարակական ամեն մի նշանաւոր շարժումներէց մէկը իւր հետաքրքիր «կանանց շարժման ամենագլխաւոր գործօնների մասին» յօդուածում: Հազիւ թէ մէկը կարողանար ներքել այդ եղրակցութիւնը և ուրեմն շատ բնական էր ժամանակակից մէիջի դարերը ջանի մուտքը Եւպօնիա, որը բնորոշում է եւրոպական քաղաքակրթութեան տարածուելովը ժողովրդական բոլոր խաւերում: Այդ քաղաքակրթութեան հոսանքը ցնցեց նաև կանանց այն «ցաւագար» դրութիւնը, որը իւր էութեամբ մնացել էր անփոփոխ Կայսրի ժամանակէից:

Իրաւ, որ ներկայումս Եւպօնիայում «կանանց հարցը» մեծ հետաքրքրութիւն է շարժում,—ասում է Ալլիսա Բեկօնը: Կարծեմ նոյն իսկ պահպանողականներին ևս անհանգրստացնում է այն միտքը, որ կանանց վիճակի բարենորոգութիւնը անհրաժեշտ է, եթէ տէրութիւնն ուզում է պահել այն դիրքը, որը ինքը զբաւել է ներկայ ժամանակում»... Թէև եւպօնացիները սարսում են այն մտքից, որ իրանց կանայքը երբ և իցէ կարող են նմանուել ինքնավստահ և կիսատղամարդ Արևմտեան կանանց, բայց այնուամենայնիւ մեծ է նրանց անբաւականութիւնը, երբ տեսնում են նրանք իրանց կանանց և ազջկանց գործունէութեան նեղ շրջանը, և յաղթանակել է այն համոզմունքը, որ աւելի բարձր կրթուած կանայք կբարենորոգէին իրանց ընտանի օջախը, և համոզուած են, որ եւրոպացու կամ ամերիկացու ունեցած իղէալական տունը արդիւնք է աւելի յառաջագեմ քաղաքակրթութեան, քան եւպօնականն է:

Եւպօնիան ունենալով մի այնպիսի լուսաւորութեան տենչով տոգորուած կողմնակից, որպիսին այդտեղի ազատա-

միտ կառավարութիւնն է, որը մի շարք կարգեր է բաց թողնում, որոնց ինչպէս ամեն մի երկրում, նոյնպէս և այստեղ, կարելի է դասաւորել չորս բաժանմունքների. ա—բարձրացնել կանանց կրթութեան մակերևոյթը, բ—օրէնսդրութեամբ պաշտպանել կանանց անձնական իրաւունքները, գ—տպագրական խօսքի միջոցաւ մտքեր տարածել կանանց հարցի մասին, դ—կազմակերպել ընկերութիւններ, որոնք նպաստէին ուղղակի կամ կողմնակի կերպով կանանց դրութեան բարենորոգման:

Նախ քան Եւպօնիայի ժամանակակից կանանց կրթութեան մասին համառօտ նկարագրելը, պարտաւոր ենք տալ գոնէ հիմնական տեղեկութիւններ այնտեղ գործադրող կրթութեան ձևի մասին: Այդտեղ կրթութեան ձևի հիմքը կազմուած է արևմտեան եղանակով (առաւելապէս ամերիկական և գերմանական), որը 1871—1873 թ. մշակուեց տէրութեան յանձնարարութեամբ մի քանի անձանց աշխատութեամբ, որոնք նախապէս ուսումնասիրել էին այդ գործը Եւրոպայի և Ամերիկայի առաջնակարգ տէրութեանց մէջ:

Էդիկտ Միկազօն (1872 թ.) ժողովրդական կրթութեան համար օրէնսդրութիւն հրատարակելով, ի միջի այլոց ասում է նրանում, որ ամեն մի անհատի անտեսական գոյութեան համար, սկսած ամենափոքր աստիճանից մինչև ամենաբարձր աստիճանը, անհրաժեշտ է իւր պաշտօնին համապատասխան կրթութիւն ձեռք բերել, լինի նա սպայ, աստիճանաւոր, կալուածատէր, վաճառական, բժիշկ, արհեստաւոր և այլն: Այդ օրէնսդրութիւնը լուսաւորութեան վերաբերմամբ այնպիսի լայն ծրագիր ունի, որի կանոնի համապատասխան չպիտի գտնուի մի գիւղ առանց գրագէտ ընտանիքի, իսկ ընտանիքը առանց գրագէտ անդամի»:

Թէև այդ հրովարտակի հրահանգած բարձր իղէալը դեռ ևս հեռու է իւր իրագործումից, բայց և այնպէս ըստ երևոյթին, եւպօնացիներն շատ մեծ ջանքերով և հմտութեամբ առաջ են տանում այդ գործը:

Ներկայ Եւպօնիայի հանրակրթական հիմնարկութիւն-

ները բաժանվում են հետևեալ չորս կարգերի. տարրական ուսումնարաններ — ստորին և բարձր բաժանմունքներով, միջնակարգ ուսումնարաններ, բարձրագոյն ուսումնարաններ և համալսարաններ: Այդ ուսումնարանական հիմնարկութեանց ցանցին պատկանում են թէ մանկական պարտէզները և կանոնաւոր ուսումնարանները, որոնք համապատասխանում են մեր ուսուցչական դպրոցներին և մանկավարժական ձեւաբաններին, որտեղ պատրաստվում են ուսուցիչներ:

Տարրական կրթութեան հիմքը մշակուած է այն սկզբբունքով, որով նա պարհաւորեցուցիչ է դառնում տէրութեան բոլոր հպատակների համար, որի շնորհիւ ուսումնարանական տարեշրջանի երեխաները—6—14 տարեկան պէտք է յաճախեն տարրական դպրոցը, որտեղ արգելվում է բարեկրթիչ, այսինքն այն դաստիարակութիւնը, որը շոշափում է մի որ և է դաւանութիւն, եթէ այդ ուսումնարանին տրուած է ծանուցագրով տէրութեան կողմից իրաւունք կամ նպաստ:

Տարրական ուսումնարանները պահվում են մեծ մասամբ քաղաքների և գիւղերի հաշուով: Այդ ուսումնարանների թիւը 1901—1902 թ. հասնում էր մինչև 29,609—ի, բացի դրանից 349 մասնաւոր և 52 տէրութեան,—որոնք գտնվում են կանոնաւոր ուսումնարաններին, այսինքն ուսուցչական դպրոցներին կից:

Նապօնական ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրի կազմած 1901—1902 թ. ուսման տարեշրջանի հաշվում կարդում ենք, որ յունուարի 1—ին այդ երկրի երեխայոց ընդանուր թիւը, որոնք ուսումնարան մտնելու տարիքում էին գտնվում 7.466,886—ի էր հասնում, որոնցից 6.497,489 հոգի, այսինքն ընդհանուր թուի 880% յաճախում էր ուսումնարան, դրանց 93.80% կազմում էին տղայք, իսկ 81.80% — աղջկերք: Այդ թուերը շատ պարզ ցոյց են տալիս այդ երկրի այժմեան տարրական ուսման յառաջադիմութիւնը, որովհետև սրանից 29 տարի առաջ, որը ցոյց է տրուած սրբա յավելուած բացատրական թուահամարների մէջ, այդ երկրի տղաներից, որոնք ուսումնարան մտնելու տարիք ու-

նէին, նրանց ընդհանուր թուի 40% էր միայն մտնում ուսումնարան, իսկ օրիորդաց 15%—ը:

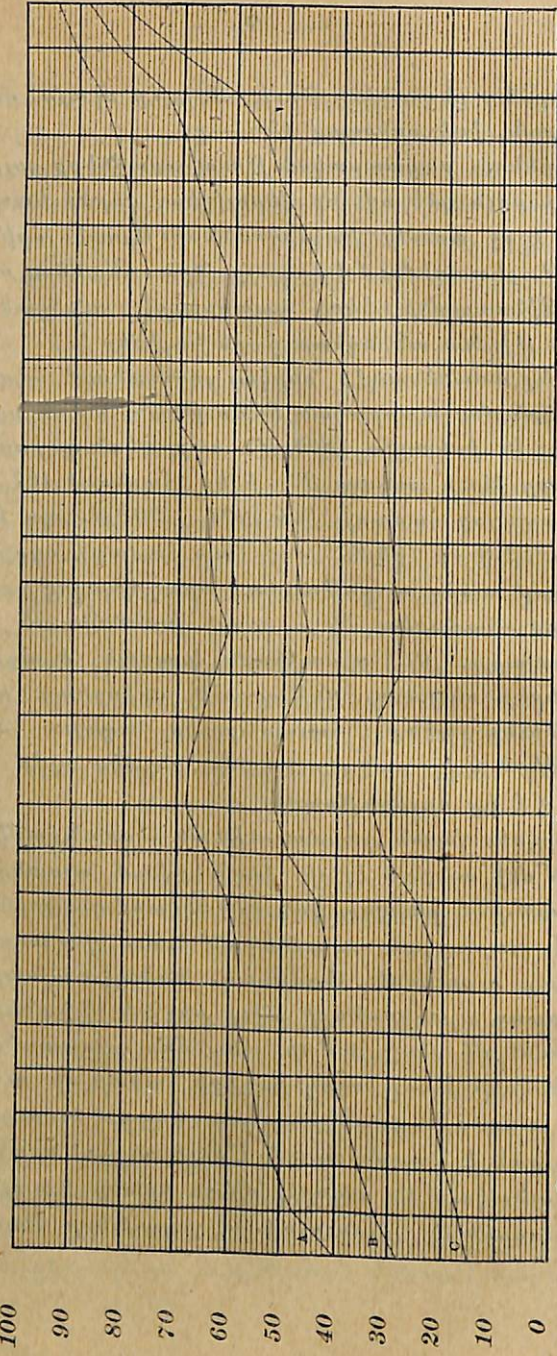
Միևնոյն բացատրական թուահամարները ցոյց են տալիս գալարուն գծերով, որ վերոյիշեալ գործը Նապօնիայում ծաղկել է ոչ առանց խոչընդոտների: Այսպէս օրինակ 1883 1891 թ. յետադիմում էր, բայց նրա հետևեալ տարիները, բացի Չինաստանի հետ պատերազմը ունեցած տարուց — (1894 թ.), նա անընդհատ յառաջադիմել է:

Մեզ առանձնապէս ներկայ յօդուածում պէտք է զբաղեցնի կանանց տարրական կրթութեան արագ զարգացման խնդիրը: Եւ իսկապէս 1891 թ. տարրական դպրոց յաճախող օրիորդաց թուի տոկոսը 32—ի էր հասնում (67% սահմանուած տղայոց համար), իսկ 1901—1902 թ. այդ թիւը բարձրացաւ 81.8—ի (93.80% սահ. տղ. համար), այսինքն վերջին տասը տարուայ ընթացքում արագ կերպով բարձրացաւ, հասնելով—համարեա 500%, որը սահմանուած էր տղայոց համար... Եւ տէրութեան կազմած ծրագրի համաձայն, երեք տարուայ ընթացքում օրիորդաց տարրական կրթութիւնը պէտք է հաւասարուէր տղայոց տարրական կրթութեան և իր քանակութեամբ, ինչպէս այժմ նա հաւասարում է իր օրակութեամբ:

Երկսեռ խառն դասատուութեան սկզբունքը միևնոյն դասատան մէջ այնքան էլ չի համակրվում այդտեղի ուսման ծրագրում, թէև խնայողական տեսակէտով, դա գործադրվում է ստորին տարրական ուսումնարաններում, նրա առաջին երկու տարուայ ուսուցման ժամանակ, նոյնպէս այնպիսի տեղերում, որտեղ աշակերտների թիւը քիչ է և միջոցները չեն ներում ամեն մի սեռի համար առանձին դասատուն բանալու: Բայց երկսեռ խառն աշակերտների համար մի ուսումնարանում և առանձին-առանձին դասատներում ուսուցումն սովորական բան է Նապօնիայում: Մինչև անգամ նրանք այդ ձևով շարունակում են սովորել մինչև իրանց հասուն տարիքը. այսպէս օրինակ, ուսուցչական դպրոցները Նապօնիայում

1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

Քուսանաբներ, որոնք ցոյց են խնչպէս են յարաբերել ուսում ստացող եւ ուսումնական տարիքի սահմանները 29 տարուայ ընթացքում 1873 թ. սկսած:

A Վերաբերվում է իրական սեռի պատկանող երեխայոց.
 B » » երկուսին.
 C » » արական սեռին.

յաճախ ունենում են իրանց մէջ երկու բաժանմունք—արական և իգական:

Տարրական ուսումնարանների ստորին բաժանման ուսման դասընթացը—4 ամեայ է, իսկ բարձր ուսումնարաններում երկուսից մինչև չորս տարի է, հետևաբար տարրական ուսումնարանի ամբողջ դասընթացը տևում է ութ տարի: Կանոնաւոր ուսման տարրական ութամեայ դասընթացը աւանդվում է շարաթական դասերի հետևեալ որոշմամբ.

Բարոյականութեան կանոնագիրք.	18
Վայելչագրութիւնը	28
Աշխարհագրութիւն	8
Իրազննութեան դասեր	8
Ձեռագործ և տնտեսութիւն (միայն օրիորդ հմ).	18
Ընթերցանութիւն և շարագրութ. օրիորդ. հմ.	58
տղայոց համար.	62
Հաշուեգիտութիւն	40
Պատմութիւն	18
Մարմնամարզութիւն և երգեցող. օրիորդ. հմ.	18
տղայոց համ.	24

Իգական տարրական դպրոցներում պարապմունքը տեւում է օրական վեց ժամ, դորա հետ հաշուելով և այն մի ժամուայ հանգիստը, որի ընթացքում նրանք նախաճաշում են—սովորաբար մի ըուռը բրինձ և մի գաւաթ թէյ: Ուսումնարանի ծրագրի պահանջին համապատասխան, նրանք անց են կացնում խաղալով և պարելով, հնարաւորութեան չափ բաց օդում, երբ եղանակը թոյլ է տալիս նրանց: Եւ յատկապէս դրա համար ուսումնարաններին կից քաղաքներում թողնում են ընդարձակ տեղ, որը յաճախ շրջապատուած է լինում ծառերով: Պէտք է նկատել այստեղ, որ վերոյիշեալ պարերը, թուրքովին նմանութիւն չունեն եսպօնական ազգային պարերի հետ, այլ նրանք ընդօրինակուած են ամբիկական պարերգերից—և ոչ գէյշաների ճշացող և սղմուած ձայներով, այլ կատարեալ երաժշտական:

Տնտեսագիտութեան ուսուցման մէջ, որպէս դասաւան-

դելիք առարկայ մտնում է և «սենեակների մաքրելը», որի մէջ վարժուելու համար աշակերտուհիները դասերի վերջանալուց յետոյ ամեն օր լուանում են դասատուները և սրբում թոզերը, իսկ շաքաթը երեք անգամ դասատուների պատերը լուանում: Անհետաքրքիր չէ նկատել այստեղ, որ Նագասակիի տարրական ուսումնարանում,—որը գտնվում է ուսուցչական դպրոցին կից—ես ականատես եի, որ դասատուները լուանալու համար տղաները դոյլերով ջուր էին կրում աշակերտուհիների համար, որի առիթով դպրոցի կառավարիչը, ~~ինչպէս~~ ինձ թուաց, մի փոքր հեղնական ձեւով նկատեց անգլիերէն, որ «այդ կամակատարութիւնը օրիորդաց համար առաջ է եկել եւրոպական ազդեցութիւնից»:

Որովհետեւ կնօջ նոր սկսեցին ճանաչել Եապօնիայում իւր մտաւոր ընդունակութեամբ տղամարդուն հաւասար, այդ պատճառաւ էլ մինչև այժմս եապօնացիները ուշադրութիւն չէին դարձնում վաղուց Եւրոպայում և Ամերիկայում ընդունուած և փաստերով հաստատուած այն բանի վրայ, որ տարրական ուսումնարաններում վարժուհիները աւելի լաւ են վարում իրանց պաշտօնը, քան ուսուցիչները: Այդ պատճառով էլ սկզբում տարրական ուսումնարանների մանկավարժական խումբը կազմուած էր համարեա թէ ուսուցիչներից: Բայց տարեց տարի նրանցում վարժուհեաց թիւը շատանում է, ի նկատի ունենալով մասնաւոր ուսումնարաններում նրանց գործելու առաւելութիւնները, որոնք աւելի յառաջադիմութիւն են ցոյց տալիս, քան ժողովրդական ուսումնարանները:

Ինչպէս վերը յիշուած է, մանկավարժութիւն սովորելու համար Եապօնիայում կան կանոնաւոր ուսումնարաններ, որոնք համընթաց են մեր ուսուցչական դպրոցներին և ինստիտուտներին: Դրանք բաժանվում են երկու դասակարգի. սովորական, որտեղ պատրաստվում մեն մանկավարժներ տար-

րական դպրոցների համար և բարձրագոյն, որտեղ պատրաստվում են մանկավարժներ թէ սովորական տարրական և թէ միջնակարգ արական և բարձրագոյն իգական ուսումնարանների համար, որոնց մասին ցածր տեղեկութիւններ կտրուեն: Վիճակագրական տեղեկութիւնները հետեւեալն են ցոյց տալիս:

	1897 թ.	1902 թ.
Ուսումնարանների թիւը	47	54

Սեակերտների թիւը.

Տղայոց	6,021	11,900
Օրիորդաց	720	2,000

Ուսուցիչների թիւը.

Տղամարդկանց	677	695
Կանանց	43	76

Այն աշակերտների թիւը, որոնք պարապում են գործնական փորձերով ուսուցչական դասընթացներում.

1,907	4,082
-------	-------

Համեմատելով այդ աղիւսակների թուերը, շատ պարզ որոշվում է ընդհանրապէս առաջին՝ (զոնէ քանակութեան վերաբերմամբ) վերջին հինգ տարուայ ընթացքում ուսուցչական կազմի յառաջադիմութիւնը, երկրորդը նրանց առանձին ուշադրութիւնը վարժուհիներ պատրաստելու նախաձեռնութեան մէջ: Եւ իսկապէս, երբ վերոյիշեալ ուսումնարաններում աշակերտների թիւը այդ ժամանակամիջոցում կրկնապատկվում էր, աշակերտուհեաց թիւը համարեա եռապատկվում էր: Չնայելով դրան Եապօնիայում դարձեալ վարժուհիների մի այնպիսի մեծ պահանջ է զգացվում, որին ես ականատես եղայ Նագասակիի տարրական դպրոցում, որը միացած է հասարակի հետ. օրիորդների հետ մի այնպիսի պարապմունքը, ինչպիսին է դասատան լուանալը կամ նրա մաքրելը ղեկավարում էր ուսուցիչը, իսկ Ֆուգա-

նի ուսումնարանում դարձեալ ուսուցիչն էր սովորացնում օրիորդներին, գործնականապէս ցոյց տալով նրանց, թէ ինչպէս պէտք է շորերը հողմահարել և տեղաւորել պահարանում:

Նկարագրենք այժմ համառօտապէս իգական կանոնաւոր ուսումնարանների կազմակերպութիւնը:

Բարձրագոյն իգական կանոնաւոր ուսումնարան: Այդ ուսումնարանի ուսման դասընթացը բաժանվում է երեք մասի. գրականական, գեղարուեստական և ընագիտական: Այդ դասընթացներից ամեն մինը կենդրոնանում է մի գլխաւոր մասնագիտութեան վրայ, որի ուսման ընթացքը տևում է չորս տարի—և լրացուցիչ—որի ուսման ընթացքը 2 տարի է: Բացի դրանից ուսումնարանին կից հիմնուած են հետևեալ առարկաների մասնագիտական դասընթացներ. Եւպոնեքէն, չինական գրականութիւն, պատմութիւն և աշխարհագրութիւն: Ամեն մի առարկայի հետ աւանդվում է և մի որևէ օտար լեզու, առաւելապէս անգլիերէն, որի ուսուցումը տևում է երկու տարի: Ուսումնարանին կից գտնվում են արուեստագիտական դասընթացներ, մանկական պարտէզների համար կառավարիչներ պատրաստելու համար:

Ուսումնարանը կառավարում են դեռահաս օրիորդներ, որոնք աւարտած են լինում գոնէ հասարակ կանոնաւոր ուսումնարանի երկրորդ դաստան դասընթացը, կամ դրան համահաւասար գիտութիւն ունեն:

Իմ տեսած այդ ուսումնարանին միացրած են բարձրագոյն իգական և երկու տարրական ուսումնարաններ, որոնցից մէկի ուսման դասընթացը գործնականապէս միացրած է վերոյշեալ ուսումնարանի հետ և բացի դրանից—մանկական պարտէզ. որպէս վերջին, նոյնպէս և տարրական դպրոցում սովորում են խառ երկսեռ երեխաներ: Ուսումնարանների մասին պաշտօնական հաշուի մէջ կարդում ենք հետևեալը.

—«Բարձրագոյն և տարրական դպրոցները և մանկական պարտէզը միացրած են բարձրագոյն կանոնաւոր ուսումնարանի հետ այն պատճառով, որ այդտեղ աշակերտուհիները դիւրութիւն ունենան փորձնական դասատուութեան մէջ կատարելագործուելու, որը վարչական կողմից, շատ խիստ մանկավարժական վերահսկողութեան է ենթարկվում: Երեք տարի սրանից առաջ ուսումնարանին կից հիմնուեցին տնտեսագիտութեան դասընթացներ և կրթիչ բովանդակութեամբ դասախօսութիւններ, որոնց նպատակն է ամրապնդել ուսումնարանի ընտանիքի հետ ունեցած կապերը:

Պաշտօնական հաշիւը հետաքրքիր տեղեկութիւն է տալիս երեխայոց մասին տարրական ուսումնարաններում, որոնք գտնվում են կանոնաւորներին կիցէ, ուր ընդունուած կարելիին չափ պարզ հագուստի ձև, որպէս զի հնարաւորութիւն արուի նրանց ազատ և արագ շարժման: Ներկայ տարուայ սկզբից կօշիկների գործածութիւնը ընդունելութիւն է գտել այդտեղ:

Եթէ կօշիկների գործածութիւնը ընդունելութիւն է հետել, ուրիմն շատ հաւանական է, որ ապագայում եւպոնուհիները տարազի ձևն ևս կփոխուի, որովհետև նրանց մշակուած քայլուածքը սանդալներով և գետիկներով, որը որքան համապատասխանում է ազգային կիմօնօյին, նոյնքան տգեղ և ծիծաղելի է կիսակօշիկների գործածութիւնը եւրոպական շրջագգեստներում և եւպոնուհու բարձր դարգացած էսթետիկական ճաշակը չի հաշտուի դորա հետ: Ես առանձնապէս կանգ եմ առնում դորա վրայ այն պատճառով, որովհետև ինձ վիճակուել է կարգալ անգլիերէն լրագրում Եւպոնիայում, տեղական լրագիրներից թարգմանուած թունդ պահպանողականների խիստ յարձակողական յօդուածները այդ բնդունելութեան մասին, որի մէջ նրանք տեսնում են նրբաճաշակութեան դէմ ուղղակի եղեռնագործութիւն:

Հետևեալ երեսի վրայ գտնուած պատկերը լուսանկարել էմ Նագասակիում ուսուցչական դպրոցին կից, տարրա-

կան ուսումնարանի բակում դասամիջոցի ժամանակ:

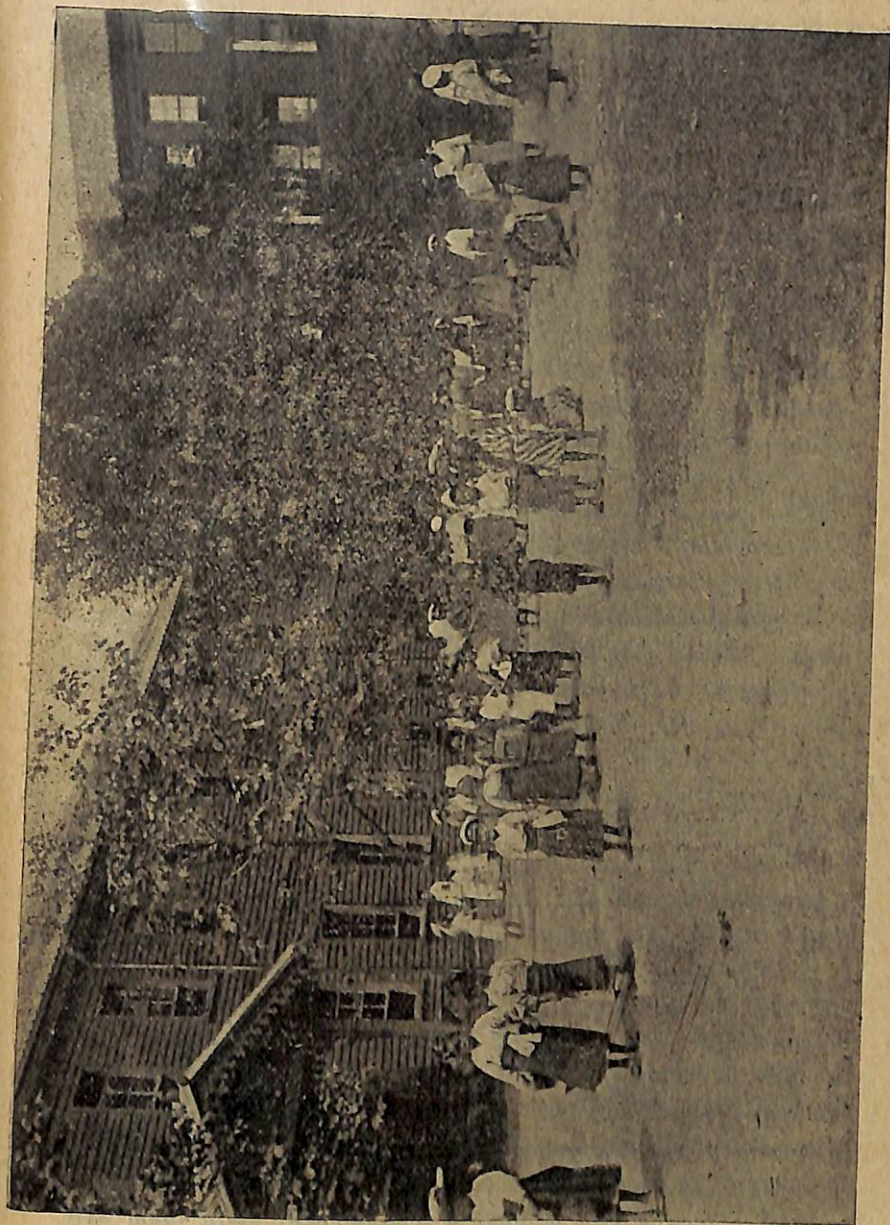
Այդտեղ ընթերցողը կտեսնի, ի միջի այլոց, տղայոց գլխներին անճոռնի ֆուրածկաններ, իսկ օրիորդաց լայնեզր յարդեայ գլխարկներ: Դրանց գործածութիւնը պարտաւորեցուցիչ է, որպէս ուսումնարանի զգեստ, որը պաշտպանում է արևից երեխայի աչքերը, և մտցրուել է ծրագրի մէջ բժիշկների խորհրդով համեմատաբար աւելի նորերս, կարծելով, որ այդտեղի տարածուած աչքացաւին կամ կարճատեսութեան կարող է մի որոշ չափով օգնել:

Նոյն լուսանկարի վրայ կարելի է տեսնել շրջագրեստներով (գակամա) նոյն իսկ չափահաս տղաներին և աղջիկներին: Առաջիններին հագցնում են համեստութիւնից դըրդուած, իսկ երկրորդներին թէ դորա և թէ նորա համար, որ ակամայում աւելի ազատ կարելի է շարժուել, որովհետև եսպօնական կանանց շորերը ազդրերը սղմուած պահելով արգելք է լինում ազատ շարժման:

Մանկական պարտէզը *) գտնվում է իգական կանոնաւոր ուսումնարանին կից, և դրա նպատակն է այդ տեսակ հիմնարկութեանց համար ղեկավարուհիներ պատրաստել: Այդտեղ սովորում են 3 տարեկան հասակից մինչև ուսումնարան գնալու տարիքը և դրա համապատասխան երեք դասաւորութեան է բաժանուած:

Ներփակելով, նկատենք այստեղ, որ իգական կանոնաւոր դպրոցի գործունէութեան զարգացումն ընդորշվում է հետեւեալ կերպով. 1897 թ. դորանում սովորող աշակերտուհիների թիւը հասնում էր 205-ի, իսկ 1902 թ. յունուարի 1-ին բարձրացաւ 417-ի, այսինքն հինգ տարուայ ընթացքում կրկնապատկուեց: Իսկ դասատուների թիւը այդ տա-

*) Եսպօնիայում առաջին մանկական պարտէզը բացուեց 1876 թ. իսկ այժմ դրանց թիւը հասնում է արդէն 253 (181 հասարակական և 72 մասնաւոր): Պարապմորնքները ֆրօբելական եղանակով է աւանդվում: Աշակերտների թիւը 1901—1902 թ. կազմում էին տղայոց 12,477 օրիորդաց 11,030, իսկ ղոցա վարժուհեաց 665:

Իգական բարձրագոյն ուսումնարան իրան կից մանկական պարտէզով

ըիներում համապատասխան էր 21 և 44, որոնցից մինը այժմն օտարական է:

Հասարակ իգական կանոնաւոր ուսումնարաններում ուսման դասընթացը տեւում է երեք տարի, արականում—չորս: Համաձայն տեղական պայմաններին ուսումնական կանոնաւորապէս աւարտելու համար, պէտք է հիմնել կրճատուած կանոնաւոր, պատրաստական և փորձնական դասընթացներ—ամառուայ արձակուրդների ժամանակ անցնելու ուսումնարանների ուսուցիչներին, վարժուհիներին հետ և միևնոյն ժամանակ մանկական պարտէզների համար ղեկավարուհիներ պատրաստելու: Կանոնաւոր ուսումնարաններում, լինի նա հասարակ թէ բարձրագոյն, մեծ ուշադրութիւն է դարձնւում Ֆիզիկական զարգացման — մարմինը ամրապնդող մարմնամարզական միջոցների վրայ: Ինչպէս օրինակ Տօկիօի ուսումնարանի աշակերտուհիներին չորրորդ մասը գտնւում են, եթէ անախորժ եղանակ չի, մեծ հարթավայրի վրայ, որը շրջապատուած է երկաթեայ բիւրեղանման ցանկապատով, որտեղից քաղաքը երևում է իւր հորիզոնով, որի վրայ բարձրանում է գեղատեսիլ Փուշի լեռան դագաթը: Իգական կանոնաւոր ուսումնարաններում աւանդուած են ձևականութիւնների դասեր, որը շատ բնական է, որովհետև ժողովուրդը այդտեղ հեռու մնալով բաց նաւահանգիստ քաղաքներից, պահպանել է իւր ազգային առանձնայատկութեան սովորութիւնը, առաւել ևս գիւղերում և աւաններում այնպիսի դեր են կատարում, որը մինչև եւրոպացիների հետ ծանօթանալը այդ երկրի ընդհանուր սովորութիւնն էր:

Այդ առիթով առաջ կրեւեմ անձնական տպաւորութիւնից մի պատկեր, որը ստացել եմ Նագասակիի ուսումնարանում, որտեղ երկու բաժանմունք կայ—արական և իգական — : Այդտեղի կառավարիչը, որի առաջնորդութեամբ ես ծանօթացայ այդ հիմնարկութեան հետ, շրջելով մի քանի դասատուներ, որտեղ պարապում էին աշակերտներ: Կառավարիչը, դառնալով դէպի ինձ, ասաց՝ «Ձեր մինչև այժմ տեսածները կարող էիք տեսնել և Արևմտքում, բայց հիմա ձեզ

վը ցոյց տամ մի պատկեր, որը զուտ տեղական յատկութիւն կը կրէ»։ Այս ասելով նա բացեց դասատուներից մէկի դուռը և իմ աչքի առաջ ներկայացաւ հետևեալը, որը արդարացրեց լիովին նրա խոստուածը. ընդարձակ սենեակի յատակի վրայ, որը խսիրով էր ծածկուած. իսկ դորա վրայ նստած էին մի խումբ օրիորդներ, որը ցոյց է տրուած լուսանկարի վրայ: Նրանք տեսնելով մեզ, խոնարհուեցին միջև գետինը, կայցնելով ճակատը խսրի վրայ և մնացին այդ դրութեան մէջ մի քանի վայրկեան: Դրանից յետոյ կառավարիչը ինձ ներկայացրեց դրանց վարժուհուն, դա վերկացաւ տեղից և կրկին անգամ խոնարհուելով, բացատրեց թարգմանի միջոցաւ, որ այդ միջոցին այդ դասատանը ավանդուած է ձևականութիւն և թէ առաջ նստած երկու աշակերտուհիներից մինը ներկայացնում է տանտիկնօջ, իսկ երկրորդը—հիւրի գերբ: Նըրանք սովորում են իրար ընդունելու եղանակը, որի ժամանակ ոչ միայն մարմնի բռնած դիրքը, այլ մասնների դասաւորումն անգամ խսրի վրայ մեծ նշանակութիւն ունի: Այդ պատկերը մի այնպիսի բնորոշ յատկութիւն ունէր, որ ես խնդրեցի կառավարչից թոյլտվութիւն լուսանկարելու:

Կառավարիչը չկամենալով մերժել խնդիրս, այնուամենայնիւ սկզբում դժուարանում էր, բայց և համաձայնուեց, բայց յետոյ խորամանկ կերպով ձիծաղելով ասաց, որ դա միայն այն պայմանով կարելի է, եթէ ես կհամաձայնուեմ մասնակցել խմբին, որովհետև այդ ժամանակ լուսանկարը պարզ ցոյց կտայ, որ դա հիւրի խնդրանօք է քաշուած և դէպի նրան ունեցած յարգանքից զրգուած: «Եւ դա մեզ կարող է փրկել մեր արած անհամեստ քայլը՝ յայդիմանութիւնից», աւելացրեց նա: Այդ խօսակցութիւնը պատահեց, մինչև որ մենք կանգնած էինք յատակի նեղ շերտի վրայ, որը չէր ծածկուած խսիրով, և հէնց որ ես սիրով յայտնեցի պատրաստականութիւնս և կամեցայ կատարել առաջարկած պայմանը, քայլելով խսրի վրայ, աշակերտուհիներից մինը իսկոյն և ետ կառավարչի տուած նշանով ուզեց հանել կօշիկներս: Բայց ի հարկէ ես շտապեցի այդ ինքս անել—և

շատ ուրախ էի խմբի մէջ կառավարչի ցոյց տուած տեղը գրաւելու, որտեղից աննկատելի է կօշիկներ չունենալս:

Շատ հաւանական է, որ եապօնացուն, որին առաջին անգամ կվիճակուի տեսնել եւրոպական պարերի բեքանսները, որը կատարում են մեր ինստիտուտակաները այդ պարերի միջոցին, նոյնքան ծիծաղելի կթուայ նրան այդ բանը, որքան ինձ եապօնուէիների յատակի վրայ իրար դէմ «թեք ընկնելը», որի սուր հակապատկերը տեսայ դասամիջոցից յետոյ այդ ուսումնարանին կից մանկական պարտիզում, վերոյիշեալ օրիորդներից մինը, որ առաւօտը ձեւականութեան դաս էր պարապում, այժմ այդտեղ իրազննութեան դասեր էր անցնում գործնականապէս երեխայոց հետ մի այնպիսի հմտութեամբ և ճարպկութեամբ, լրացնելով իր ասածները աշխոյժ կերպով դասատան գրատախտակի վրայ արագ նախագծեր կազմելով, որ նոյն իսկ եւրոպական ամենախիստ մանկավարժն անգամ կհաւանէր:

Վերի բացատրութիւններից նկատում ենք, որ այդտեղի կանանց տարրական զարգացումը և վարժուէիների պատրաստման ինդիլը վաղուց արձարծուած է եղել Նապօնիայում, թէև այդ բանը հանդիպել է շատ անգամ արգելքների, բայց այնու ամենայնիւ շատ արագ է առաջ գնացել: Իսկ ինչ վերաբերում է կանանց զարգացման միւս աստիճաններին, նրանք այս վերջին հինգ տարուայ ընթացքում են երեւացել, թէև դրա համար վաղուց աշխատել են ամերիկական միսսիօնարները, առաւել նրանց կանայքը, իսկ տէրութիւնը աջակցութիւն է ցոյց տուել նրանց հետեւալ կերպով: Երբ 1870 թ. կայսեր ներկայացան միքանի լուսաւոր անձնաւորութիւններ, որոնք ժողովրդի բարօրութեան համար էին մտածում, համաձայնուեց նրանց այն մտքի հետ, որ յայտնի ընտանիքների օրիորդաց պէտքէ ուղարկել Միացեալ Նահանգները, ուսում ստանալու հա-

մար, որի առիթով հետևեալ կարծիքն արտայայտեց: «Մինչև այժմ մեզ մօտ կանանց չէին թոյլ տալիս ոչ մի սօցիալական խնդրում մասնակցելու, որովհետև դրանց մտաւորապէս անընդունակ էին համարում: Բայց այսուհետև, ստանալով ուսում, նրանք կապացուցեն այդ կարծիքի անհիմն լինելը, և կստիպեն դորանով ամենին յարգել իրանց»: Լուսաւորութեան առաջին ճանապարհ բացողները ուղևորվում են Ամերիկա աւելի բարձր ուսում ձեռք բերելու. 1871 թ. ճանապարհորդած է այդտեղ և ներկայ Եպպոնիայի կայսրուհի Սարու-Կօ, որը իւր հովանաւորութեան ներքոյ է առել տեղալիան համարեա թէ բոլոր իգական սեռի կըրթութեան գործը *): Դորանից մի տարի անց մարկիզ Իտօ, որը յայտնի է նոյն իսկ Եւրոպայում, այն ժամանակ Վաշինգտօնում դեսպան լինելով, իւր մի ճառախօսութեան մէջ հետևեալն ասաց. «Մենք մեր կանանց կրթութիւն տալով, բարձրացնում ենք դորանով Եպպոնիայի ապագայ սերնդի զարգացման մակերևոյթը: Ահա թէ ինչու եպպոնացի օրինորդների խմբեր եկան ձեզ մօտ ուսանելու»:

Նոյնանման մտքեր յայտնում էին այդ ժամանակուայ Եպպոնիայի առաջնակարգ գործիչները, բայց ժողովուրդը անտարբեր մնալով դօցա, գործը սկզբներում դանդաղութեամբ էր առաջ գնում: Բնորոշ է այն փաստը, որ նրանք իրանց իգական դպրոցները անուանում էին բարձրագոյն, լոկ այն պատճառով, որ նրանց կարծիքով կանանց աւելի բարձր կրթութիւն կամ անհասկանալի կըլինէր կամ թէ չէր հարկաւոր, թէև վերոյիշեալ ուսումնարանների ուսման ծրագիրը մեր պրօգրիմագրիաների ծրագրից բարձր չէր:

Այդ ուսումնարանների մասին վերջին պաշտօնական տեղեկութեան հաշվում կարդում ենք հետևեալը.

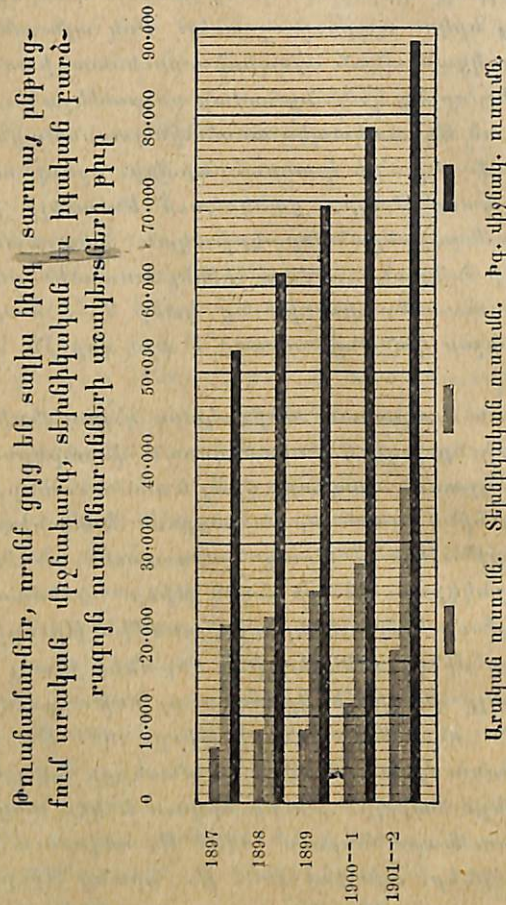
«Այդտեղ ուսման ընթացքը տևում է չորս տարի, բայց

*) Ալիսա Բեկօնը իւր «Կինը Եպպոնիայում» հեղիականութեան մէջ, մեծ համակրանքով է վերաբերվում գէպի Սարու-Կօ, թէ նրա անձնաւորութեանը և թէ գործունէութեանը:

տեղական պայմանների համաձայն կարելի է կրճատել և մի տարեիով: Այդ պարտաւորեցուցիչ դասընթացին կարող են միացնել և լրացուցիչներ, որոնց ուսման դասընթացը կարող է տևել երկու տարուց ոչ աւել: Իսկ այն անձանց համար, որոնք կցանկանան այնպիսի արուեստագիտութիւն ուսումնասիրել, որոնք կանանց համար անհրաժեշտ են, դորա համար հիմնուած են յատկապէս առանձին դասընթացներ, որոնց ուսուցումը 2—4 տարի է տևում: Նրանք, որոնք աւարտելով ընդհանուր դասընթացը, ցանկանում են աւելի ընդարձակօրէն ուսումնասիրել հանրակրթական առարկաներից միւնը, կարելի է նրանց համար հիմնել առանձին դասընթացներ, որոնց ուսումնասիրութիւնը կտևի 2—3 տարի»: Չորս տարի է, ինչոր կանանց տուած է այս վերջին արտօնութիւնը:

Իգական և արական միջնակարգ դպրոցների թուերի տարբերութիւնը ցոյց է տուած դորան վերաբերեալ բացառական դիօգրամմի վրայ, որի վրայ և տեսնում ենք, առաջինը, այս վերջին հինգ տարուայ ընթացքում Եպպոնիայում միջնակարգ կրթութեան արագ զարգացումն ընդհանրապէս, երկրորդ աշակերտուհիների չնչին թիւը համեմատած աշակերտների թուի հետ, և երրորդ առաջին թուերի դանդաղ բարձրանալը մինչև 1899 թ., իսկ դորանից յետոյ այդ թուերի մեծանալը վերջին երեք տարուայ ընթացքում: Իգական բարձրագոյն ուսումնարանների թիւը 1897 թ. ընդամենը 25-ի էր հասնում, իսկ 1902 թ.-ի մօտերքը նա բարձրացաւ 66-ի, այսինքն նախկին թուից երկուս և կէս անգամ աւելի: Այդ ուսումնարաններում 1897 թ. սովորում էին 2,600 աշակերտուհիներ, այն ինչ 1902 թ. նրանց թիւը կազմում էր 17,500, ասել է թէ հինգ տարուայ ընթացքում այդ թիւը մեծացաւ եօթն անգամ: Բացի դրանից վերոյիշեալ ուսումնարաններում վարժուհիների թիւը (607) երկու անգամ աւելի է քան ուսուցիչներին (333), սրով ապացուցվում է այն հանգամանքը, որ վերջին ժամանակներս մեծա-

նում է դէպի կանանց ուսուցչական ընդունակութիւն ունեցած հաւատը:

Չնայելով վերև բերուած միջնակարգ իգական ուսումնարանների մեծ թուերին, այնուամենայնիւ դրանք բաւականութիւն չեն տալիս հասարակութեան պահանջին, որի պատճառով բաւականաչափ մասնաւոր ուսումնարաններ են բացուել, որտեղ 1902 թ. յունուարի 1—ին սովորում էին:

2,240 աշակերտուհիներ 64 ուսուցիչ և 69 ուսուցչուհիներով: Այդտեղի մասնաւոր հիմնարկութեանց մէջ առաջին տեղն է բռնում Տօկիօի «Չ-օ հակվան»-ը, որտեղ սովորում են յատկապէս յայտնի ընտանիքների օրիորդներ, որք, հաւանական է, պէտք է կայսրուհու հովանաւորութեան ներքոյ գտնուելիս լինի:

Իսկ ինչ վերաբերում է կանանց մասնագիտական դրպրոցներին պէտք է ասած, որ դրանց թիւը դեռ ևս աննշան է. մինչև անգամ արուեստագիտական դասընթացներում, որոնք գտնվում են բարձրագոյն դպրոցներին կից և գլխաւորապէս ծառայում են Նապօնիայում կանանց ուստիլիտարական զարգացման, 1902 թ յունուարի 1—ին այդտեղ ընդամենը սովորում էին 1,869 աշակերտուհիներ:

Շոշափելով միանգամայն այդ հարցը չի կարելի այդտեղ չյիշել և այն երկու հիմնարկութեանց մասին, որտեղ սովորում են յատկապէս արուեստագիտական առարկաներ—Տօկիօի նուրբ արուեստագիտական դպրոցը, որը բաղկացած է հինգ բաժանմունքից. գեղանկարչական, տխնիկա—նկարչական, քանդակագործական, ճարտարապետական, որոնց օգնութեամբ կատարվում է մետաղի վրայ քանդակագործութիւն, ձուլագործական և ջնարկագործական: Դրոցանից ամեն մի բաժանմունքի դասընթացը աւանդվում են հինգ տարում որոնց վերջին չորս տարին գործադրվում է յատկապէս ընտրած մասնագիտութեան առարկայի ուսումնասիրութեան վրայ: Այդտեղ կանանց ընդունում են միայն առանձին երեք բաժանմունքներում և մետաղի վրայ քանդակագործութեան դասընթացներում:

2—Տօկիօի երաժօտական ակադեմիան, որը բաղկացած է երեք բաժանմունքից. ձայնաւորների մշակման, նուագարանական և նուագաստեղծական: Բացի այն, որ այդ ակադէմիան պատրաստում է միջնակարգ ուսումնարանների համար ուսուցիչ և ուսուցչուհիներ, նա հանդիսանում է և այդ երկրում, հերոպական երաժշտութեան ներմուծող:

Արևմտեան կրթութեան ծրագիրը, որով այժմ ղեկավարւում են եապօնական ուսումնարանները, այն աստիճան տարբեր են այն հայեացքներէ, որոնք տիրում էին այդ երկրում մինչև միջի տարեշրջանը, կնօջ ունեցած դերը թէ ընտանիքում և թէ հասարակութեան մէջ, որ կանանց կրթութեան գործը, որ աստիճան էլ առաջ են տանում տեղական ազատամիտ գործիչները, այնուամենայնիւ նա բազմաթիւ արգելքներ է հանդիպում, որոնք առաջացնում են պահպանողականները «խոռովութիւն գցելով թէ ընտանիքներում և թէ հասարակութեան մէջ»: Նրանք մատնացոյց են անում արհամարանքով այն օրիորդներին, որոնց լուսաւորութեան նոր գաղափարները ստիպում են յուզուել մինչ ջղերի գըրգումաս աստիճանը, լսելով շարունակ այն հակասող խօսքերը, որ նորա լսում են տանը և ուսումնարանում:

Պակաս չի վրդովում և քայքայում նրանց առողջութիւնը այն լարուած ու ծանրաբեռնուած հոգսերով լի աշխատանքը, որ կրում են նրանք դասատանը չմնալու պատճառաւ, տնային ծայրայեղ անբարեկից պայմանների շնորհիւ և երբեմն նոյն իսկ ծնողաց անկարեկցութիւնից. «եթէ մենք շարունակենք հետեւել նոր կրթութեան ձևին—ասում են պահպանողականները, մոռանալով, որ ամեն մի ժամանակաշրջան ընթանում է իւր աւելորդ հրապուրչութեամբ, առաջ բերելով զանազան արհեստական դժուարութիւններ—մենք չենք ունենալ ոչ առողջ մայրեր և ոչ էլ կարգին կանայք»:

Մեզ ուսուցցս համար, որոնք անցել ենք ութսունական թուականների տարեշրջանը, երբ թէ կանանց զարգացման կուսակիցները և թէ իրանց կանանց ճիգերը, որոնք ուխտած իզէալների ձգտման ճանապարհի վրայ հանդիպում էին բազմաթիւ խոչնդոտներին, շատ պարզ հասկանալի պէտք է լինեն այն տարածայնութիւնները, որ պատահում են այժմ Եապօնիայում երիտասարդաց և պահպանողականների, որոց և ծնողաց կամ թէ ուսումնարանի և հասարակութեան մէջ: Բայց միևնոյն ժամանակ պէտք է խոստովա-

նուել, որ նոր ուղղութիւնը Եապօնիայում հանդիպում է մի արնպիսի լուրջ դժուարութեան—երիտասարդների փոքրահասակ ամուսնութիւնը,—որին մենք, փառք Աստծոյ, չենք հանդիպել: Այդտեղ մինչև ուսումնարանի դասընթաց աւարտելը, օրիորդի ծնողները սկսում են արգէն անհանգստանալ, որ իրանց աղջիկը այսպէս ասած «իրանց վրայ բեռ» չմնայ, աշխատում են առաջին հանդիպած փոքր ի շատէ յարմար փեսացուին տալ: Շատ պարզ բան է, որ հետզհետէ օրիորդները հասկանում են իրանց անբնական դրութիւնը և ամեն կերպ աշխատում են ազատուել դորանից: Իսկ թէ դոցա համար հր աստիճան դժուար է այդ քայլը կամ թէ ինչ շփոթութիւններ է նա առաջ բերում ընտանիքներում, դժուար չէ այդ երեւակայել, քանի որ Եապօնիայում կնօջ հնազանդութիւնը նրա ամենամեծ առաքինութիւնն է կազմում: Այդ պատճառով էլ նոր ուղղութեան պատկանող և յառաջադէմ կանանց վիճակը վերին աստիճանի ծանր է այդտեղ և նրանց գաղափարների իրագործումն հանդիպում է մեծ խոչնդոտների և արգելաօրիթների: Բայց և այնպէս նոքա ցոյց են տալիս յառաջադիմութիւն իրանց գործունէութեան մէջ, որի փայլուն ապացոյցը կարող է համարուել 1901 թ. Տօկիօում հիմնուած «Կանանց համալսարանը»:

Այդ հաստատութեան հիմնադիրն է քրիստոնեայ եապօնացի Ժինցօ-Ներուզան, որի արդիւնաւոր քարոզչութեամբ յաջողուեց—դորա առթիւ—մի նշանաւոր գումար հաւաքել: Սկզբնական նախագծով համալսարանական դասընթացը անցնելու համար երեք տարի էր որոշուած, նախ մտնելով այդտեղի նախապատրաստական դասընթացները, որի ուսման շրջանը տևում էր երկու տարի: Այդտեղ կարող էին մտնել բարձրագոյն ուսումնարանի դասընթացը աւարտած օրիորդներ: Մինչև այժմ այդ պատրաստական դասընթացներն են գլխաւոր գործ տանողները: Հիմնարկողը յուսով է, որ շուտով համալսարանական բաժանմունքները կընդարձակուեն: Այդ հիմնարկութիւնը պահվում է բազմաթիւ ազգեցիկ եապօնացիների օժանդակութեամբ, որոնց

թվումն է գտնվում տէրութեան ազատամիտ գործիչներին մինը—գրաֆ Օկոմը: Ի դէպ առաջ բերենք այստեղ նրա արտասանած ճառի այն էական մասը, որը նա ասաց այդ համալսարանի բացման առիթով:

Արտայայտելով այն միտքը, թէ երկիրը երկու անգամ աւելի է ուժեղանում, երբ կանայք ստանում են նոյնպիսի դարգացում, որպիսին ստացել են մինչև այժմ տղամարդիկ, նա այդ բանը հաւասարազօր դրօշակի բարձրացմանը նմանացրեց: Այն երկիրները որոնք ունին այդպիսի դրօշակներ, նորա խիզախ կերպով առաջ են գնացել միւս փոլովուրդից, բայց Տաճկաստանը, Եգիպտոսը, Պարսկաստանը և Չինաստանը, որոնք կառավարվում են սովորական դրօշակով, անվիճելի է, որ նորա շատ յետ են բացել ժամանակի հոսանքից: Եւրոպայի հին ժամանակը պաշտօնում էր կնօջը, որի պարզ անպարզացր կարող է լինել լոյս չաստուածուհին, բայց հետզհետէ կիրնը իջեցրած է, ի մեծ քամբադութիւն տէրութեան, ստորին աստիճանի վրայ: Այդ տէրութեան հիւանդութիւնը, որով վարակուել է Եւրոպայի Չինաստանից, թէև ուրիշ հանգամանքներում այդ երկիրը տուել է մեզ բազմաթիւ օգուտներ, այժմ դորանից բժշկուելու համար պէտք է դիմել կանոնաւոր միջոցների: Միակ ներգործող միջոցը պէտք է համարել ընտանեկան կեանքի իղէլակական բարենորոգութիւնը, որը կարող է միայն իրա գործուել կանանց վիճակի բարենորոգմամբ—որին կնպաստեն ուժեղ կերպով այսօրուայ հաստատութեան նման հիմնարկութիւնները: Պէտք է ասած, որ նոյնանման մտքեր այժմ այստեղ արտայայտում են և շատ ուրիշ յայտնի անձնաւորութիւններ:

Եւ չկարողացաւ ծանօթանալ այդ համալսարանի ուսման ծրագրի հետ, որի շինութիւնը ունի ընդարձակ լսարաններ, կաբինէտներ, լաբորատորներ, հարուստ գրադարան,— միով բանիւ այն ամենը, ինչ որ պահանջվում է ժամանակակից բարձրագոյն ուսման հաստատութեան համար, բայց իհարկէ բանը ծրագրում չէ, եթէ նա նոյն իսկ շատ ընդար-

ձակ չէ, և եթէ նոյն իսկ ունի զանազան թերութիւններ այժմ, դրանք իհարկէ ժամանակի ընթացքում կուղղուեն, եթէ այդ հիմնարկութիւնը իրա ծրագրում եղած բնորոշ կէտը կիրադործի, «հնարաւորութիւն տալ կանանց բնական ընդունակութեանց, մինչև նրանց վերջին կէտը զարգացնելու»:

Իր մտաւոր հորիզոնի ընդարձակութեամբ կիրնը Եւրոպայում շատ քիչ բանի մէջ միտքարանք կարող էր գտնել, եթէ որ դրան օգնութեան չհասնէր օրէնսգրի կանոնադրութիւնը 1898 թ. նրա անձնական իրաւունքների պաշտպանութեան գործում:

Այդ կանոնադրութեան մէջ ամենամեծ տեղը ամուսնաւուծութեան հարցին պէտք է տալ:

Մենք արդէն մեր յօդուածի առաջին գլխում յիշեցինք, որ առաջ Եւրոպայում ամուսնաւուծութեան դէպքեր շատ յաճախ էին պատահում, այնքան յաճախ, որ այդ վիճակագրական թուերի ցուցակը ուղղակի անհաւատալի էր թվում մեզ: Այն ինչ վերոյիշեալ օրէնսգրքի լոյս տեսնելուց յետոյ եօթը տարուայ ընթացքում այդ վիճակագրութիւնը տալիս է մեզ հետեւեալ զարմանալի թուերը:

Տարեթուեր. Ամուսնութեան թուեր. Ամուսնաւուծութիւններ

1891	325,141	109,088
1892	325,651	112,411
1893	349,489	133,498
1894	358,398	116,775
1895	361,319	114,436
1896	365,633	110,838
1897	395,207	124,075

Արդէն այստեղ իսկապէս կարելի է համաձայնուել

Գուրկիի կարծիքի հետ, որը ասում է. «ամուսնալուծութիւնը, որպէս անհրաժեշտ սկզբունք մտել է եպպօնական ընտանիքներում»: Այդ աննօրմալ երևոյթի պատճառը պէտք է վերագրել կնօջ այն անփոփոխելի վիճակում մնալուն, որից առաջ եկած մեծ շարիքը հետդհետէ լայն ծաւալով սփռվում է հասարակութեան մէջ:

Կայբարի «Մեծ Ուսմունք» օրէնսգրքում մենք տեսնում ենք, որ առաջ ամուսնալուծութիւնները ուղղակի ամուսնու բահահանոյքիցն էր առաջ գալիս, իսկ այժմ, բաւական չի վերջինի տուած յայտարարութիւնը կնօջ «հանել» իւր ընտանիքից: Նոր օրէնքի հիման վրայ ամուսնալուծութիւնը չի կարող կայանալ առանց դատաւորի վճռի, կամ երկու կողմի համաձայնութեան, որտեղ ասվում է, որ եթէ ամուսինը իւր կնօջից չի կարող ինքնակամ համաձայնութիւն ստանալ ամուսնալուծութեան մասին, այդ դէպքում նա պարտաւոր է ներկայացնել իւր կնօջ անբարոյականութիւնը փաստերով ապացուցուած կամ նրա հասցրած լուրջ անարգանքը իւր ազգականներին կամ վերջապէս նրա անյայտանալը իւր տանից, բայց ոչ երեք տարուց պակաս ժամանակամիջոցով: Թէ և դատարանի կայացրած վճիռները ամուսնալուծութեան վերաբերեալ այնքան էլ լուրջ հիմունքներ չունեն եւրոպական տեսակէտով, բայց այնուամենայնիւ այդ օրէնքը յայտնվում է, որպէս յառաջադիմութեան մի քայլ կանանց վիճակի բարելաւութեան:

Առանձնապէս այդ օրէնքի մէջ ուշադրութեան արժանի կէտը կայանում է նրանում, համեմատելով նախկին օրէնքների հետ, որ ամուսնալուծութիւնը կայանում է թէ կնօջ և թէ ամուսնու փոխադարձ համաձայնութեամբ: Առաջինին իրաւունք է տրվում նոյնիսկ բաժանուելուց յետոյ երեխաներից մի քանիսը իրան մօտ պահելու, եթէ նրան միջոցները ներում են: Վերջապէս այդ օրէնքը թոյլ է տալիս դատաւորին, բաժանուող ամուսինների երեխայոց յանձնել մէկի կամ միւսի ծնողաց խնամատարութեան:

Նապօնացի կինը գնահատելով մայրական սիրոյ զգաց-

մունքները, նա թունդ կերպով պաշտպանում է իրան շնորհուած այս նոր օրէնքի իրաւունքները և հարկաւոր դէպքում նոյն իսկ ծայրայեղութեան է հասցնում, երբ դատաւորի վճիռը նրան անարդարացի է թվում: Նորիւր Տօկիօում (1903 թ.) ևս կարդացի համալսարանի պրօֆեսսօրի կնօջ գործ դրած սպանութեան փորձը իւր ամուսնու դէմ, որին նա վերաւորել էր ատրճանակի հարուածով: Դորա պատճառը եղել է այն, որ իրենց երկուսի փոխադարձ համաձայնութեամբ բաժանուելուց յետոյ, ինքը չի կարողացել ձեռք բերել իւր երեխային: Նա է միանգամայն հետաքրքիրը, որ տեղական պահպանողական լրագրիւնները թէ և չէին քաջալուրում կնօջ այդ վարմունքը, բայց և գտնում էին, որ դա առաջ է եկել ուղղակի մայրական իրաւունքների դէմ բռնութիւն գործ դնելուց:

Կանգ չառնելով այս նոր օրէնքի և միւս յօդուածների վրայ, որոնք վերաբերում են կնօջ գրութեան բարենորոգման, մենք առաջ կը բերենք միայն պրօֆեսսօր Գուրկինսի յառաջաբանի հրաշալի տողերը, որը նա կցել է նոր օրէնսգրքի թարգմանութեան:

«Ժամանակակից եպպօնիայում կատարուած յառաջադիմութեան ամենամեծ քայլը կանանց զրութեան բարենորոգումն է: Թէ և կինը այդտեղ դեռ ևս համահաւասար իրաւունքի տէր չի տղամարդուն, բայց և այժմ մի քանի յայանի հանգամանքներում նա կարող է ընտանիքի գլուխ կոչուել, կայք ժառանգել և տիրել ու կառավարել ինքնիշխանաբար: Նրան շնորհուած է նոյնպէս ծնողական իրաւունքներ, այսինքն, այրիացած ժամանակ նա կարող է իրեն երեխայ որդեգրել, իրեն երեխայոց ինստակալուհի նշանակուել, նոյնպէս իրաւունք ունի ընտանեկան խորհուրդներում ձայն ունենալ»:

Տեղին է այստեղ նկատել, որ կանանց զրութեան բարենորոգման համար լոյս տեսած նոր օրէնքի գործադրութեան վրայ ազդեցութիւն ունի և կայսերական ընտանիքը, որը այդ երկրում մեծ հեղինակութիւն է վայելում: Այսպէս,

օրինակ, կայսերական տօներին թագուհին շատ անգամ երևում է ժողովրդին կայսեր հետ նրա աջ թևի կողմը— մի բան, որ հին Եապօնիայի համար շատ խորթ էր, որտեղ ժողովուրդը ընտելացել էր այսպիսի տօների ժամանակ թագուհուն, որպէս կնօջ, տեսնել թագաւորից շատ հեռու: Նոյնպէս և կայսերական արծաթեայ հարսանիքի դէպքը 1894 թ., որի նմանը չէր մտել դեռ ևս Արևելեան պատմութեան էջերում: Վերջապէս թագաժառանգ մեծ իշխանի հարսանիքը 1900 թ. մայիսին, որը կայացաւ այնպիսի հանգամանքներում, որոնք անկասկած որպէս օրինակ կ'ընդունեն իրանց ազդեցութիւնները ժողովուրդի վրայ: Մինչև այդ ժամանակ, 2,600 տարուայ տեղական պատմութեան մէջ, դեռ ևս չի գտնուել մի թագաժառանգ, որ հրապարակաւ ամուսնանար: Այս անգամ շինտոյական ազանդի, պալատի քահանայի աջակցութեամբ հնարուած էր մի առանձին *ele novo* ծիսակատարութիւն, որտեղ հարսն ու փեսան հրապարակաւ խօսք տուին իրար հաւատարիմ մնալու: Պսակից յետոյ ընդունելութեան ժամանակ նորահարսը կանգնած էր իւր ամուսնու աջ թևի կողմը:

Մամուլը Եապօնիայում արդէն շատ վաղուց նոյն ազդեցութիւնն ունի, ինչ որ Եւրոպայում կամ Ամերիկայում. դորա համար էլ, շատ բնական է, որ նա անտարբեր չէր մնում «կանանց հարցի» վերաբերմամբ: Վերջին 1902 թ.-ի տարիներին ընթացքում այդ հարցի մասին համարեա քառասուն պարբերական հրատարակութեանց մէջ նիւթեր գրուեցին: Լոյս են տեսել և առանձին գրքեր այդ հարցի վերաբերմամբ, բայց դոցանից և ոչ մինը չի արժանացել այն մեծ ուշադրութեան, որին արժանացաւ Ֆուկուզավի աշխատութիւնը, որին կարելի է առանձին յայտնի և յառաջադէմ գործչի տեղ տալ տեղական լուսաւորութեան ասպարիզում: Ֆուկուզայի հեղինակութիւնը կազմուած է երկու մա-

սից. առաջին մասը «Մեծ ուսմունք կանանց համար» գրքի արամիտ քննադատութիւնն է պարունակում, իսկ երկրորդը «Մեծ ուսման նոր փորձ կանանց համար», վերնագիրն է կրում: Չնայելով, որ այստեղ հեղինակը կնօջ վերաբերմամբ նոյն իդէալներն է քարոզում, որը վաղուց Արևմտքում իւրացրած է և մի առանձին նորութիւն չի ներկայացնում ոչ եւրոպացու և ոչ էլ ամերիկացու համար, բայց կայսերական հասարակութեան համար նա հնչեց որպէս վրդովեցուցիչ որոտման շանթ և յեղափոխական կոչ, հիմնայատակ անելով մինչև այժ Ժամանակ այդտեղ տիրող թէ ընտանեկան և թէ հասարակական խաղաղ կեանքը: «Չին ժամանակ, երբ մարդիկ, աւելի քիչ համբերատար բնաւորութիւն ունէին, քան եապօնացիները, անշուշտ խարոյկի վրայ կբարձրացնէին այն մեղապարտին, որ կյանդգնէր ժողովուրդի բարոյականութեան վերաբերեալ կազմած օրէնսգրքից, նոյն իսկ աւելի քիչ շեղուել, քան Ֆուկուզավան»:

Հեղինակը իւր աշխատութեան մէջ արտայայտում է այն միտքը, որ թէ կնօջ և թէ տղամարդու հոգեկան էական պահանջները միևնոյն են և դորա համար էլ կանայք իրաւունք ունեն տեղ գրաւել ոչ միայն ընտանիքում, այլև հասարակութեան և տէրութեան մէջ: Ասելով, որ ընդհանրապէս «կանանց գործը» աւելի ուրիշ յատկանիշ ունի, քան տղամարդու գործը, Ֆուկուզավան պնդում է, որ առաջինն աւելի կարևոր է քան երկրորդը, ուստի նրանք իրաւունք պէտք է ունենան յարգուելու ուրիշներից որպէս մարդկային անձնաւորութիւններ: Պրօֆեսսոր Չամբերլէնի խօսքերով այստեղ հեղինակը մի առանձին գեղարդեհատական նկարագրութեամբ բացատրում է «ընտանիքի կիզ՝ մաքրութեան» մասին և տղամարդու վրայ դնում է նոյն բարոյական պարտականութիւնը, ինչ որ զրուած է կնօջ վրայ, և պահանջում է նոյնչափ ողջախօհ լինել, որչափ էլ նա պահանջում է կնօջից: Դորանից յետոյ Ֆուկուզավան կանգ է առնում նրա վրայ, որ կանայք պէտք է օգտուեն ամեն բանով կատարելապէս նոյն ազատութեամբ հասարակութեան մէջ, ինչ չափով որ օգտ-

վում են տղամարդիք, և ամուսինը ընտանիքում պէտք է վերաբերուի կնօջը կատարելապէս նոյն ուշադրութեամբ, խնամքով և նախազգուշութեամբ, ինչպէս որ ինքն է պահանջում նրանից:— «Կայբարը ասում է, որ եթէ կինը տեսնում է, որ տղամարդը իրաւացի չէ, այդ դէպքում նա պէտք է ընտրի այնպիսի ժամանակ, երբ ամուսինը ըստ երեւոյթին տրամադիր կլինի իրան լսելու. նա պէտք է զգուշութեամբ ու փաղաքշանօք յիշեցնէ նրան գործած սխալմունքի մասին: Իսկ եթէ փորձը յաջող չլինի, պէտք է այդ բանը յետաձգել և ելի յարմար ժամանակի: Եւ վերջապէս եթէ նրա բոլոր փորձերը անյաջող լինեն, կինը պարտաւոր է իսպառ հրաժարուել այդ մտքից, որպէս զի ամուսնուն չը գայրացնի: Դա շատ խելացի միտք է և արգարացի. բայց այդ միեւնոյնը կարելի է պահանջել, որ եթէ տղամարդը տեսնում է, որ իւր կինը անիրաւացի է, ուրեմն նա չպիտի գայրացնէ նրան իւր պնդմամբ. այն ժամանակ, երբ կինը տրամադրուած չէ նրան լսելու, պէտք է նա ընտրի դորա համար աւելի յարմար վայրկեան»:

Տղամարդու պարտականութիւնները դէպի իւր ընտանիքը բնորոշվում է ընդհանրապէս «յեղափոխական սկզբունքներով», ինչպէս այդ ասել էին Ֆուկուզավի պահպանողական քննադատները, թէ և հեղինակը էականապէս պաշտպան է հանդիսանում նրան, որ «տղամարդը ոչ մի դէպքում չի կարող պարտաւորացնել կնօջը ընտանիքի բաղաւորութեան պատասխանատւութեամբ, որովհետեւ ինքն ևս պատասխանատու է ընտանեկան խաղաղութեան համար նոյն չափով, որ չափով որ ինքը պահանջում է վերջինից: Դա իհարկէ մեզ համար շատ բնական պահանջներ են, բայց ինչ վերաբերում է Եսպոսիային, դա մի այնպիսի նորութիւն էր, որ շատ տղամարդիկ վախեցան Ֆուկուզավայի գրքի ազդեցութիւնից և արգելեցին իրանց նազելի և հեղ կանանց և օրիորդներին այդ գիրքը կարդալ: Շատ ուսումնարանների գրադարաններում նոյնպէս արգելուած է այդ գիրքը: Դորա հետ միասին չի կարելի չցոյցտալ և մի հետաքրքիր դէպք:

Շինտօյական եկեղեցու մի քահանայ պատկազրութեան ժամանակ, երիտասարդ զոյգի ցանկութեամբ, որոնք պատկանում էին «ազատամիտ» ընտանիքներին, ընծայեց նորահարսին թէ Կայբարի և թէ Ֆուկուզավայի գրքերից մի-մի օրինակ,—գուցէ նրա համար, ինչպէս նկատում է սրամիտ կերպով Ալիսա Բեկօնը,—«առաջարկել երիտասարդ կնօջը ընտրութիւն անել հնի և նորի, կամ թէ գուցէ նոյն իսկ—որ կինը կարողանայ սովորացնել իր ամուսնուն այն, ինչ որ Ֆուկուզավան առաջարկում է, միեւնոյն ժամանակ, և ուսնդուն կերպով կատարել դարերով սրբագործուած Կայբա խրիբատները»:

Այժմ մենք դառնանք այն հարցին, թէ իրանը կանայք մի աստիճան են մասնակցում իրանց դրութիւնը բարենորոժան կռուի ասպարիզում, որը վարում են այդ առիթով ուժեղ սեռի գլխաւոր ներկայացուցիչները: Եւ ինչպէս էլ որ պէտք էր սպասել, շատ մեծ գործունէութիւն են ցոյց տալիս: Այդ բանի փայլուն ապացոյցներից մէկը կարող է լինել Թսուզա եսպոսուհու 1901 թ. բացած անգլիերէն լեզուի ուսումնարանը, որը ձեռք է բերել իր մանկավարժական պատրաստականութիւնը Ամերիկայում, նոյն իսկ միքանի անգամ ձանապարհորդելով այդտեղ, յատկապէս այդ մասնաճիւղի մէջ կատարելագործուելու համար: Այդ ուսումնարան կարող են մտնել բարձրագոյն զպրոցն աւարտած օրիորդներ. դրա նպատակն է պատրաստել տեղական ուսումնարանների համար անգլիերէն լեզուի վարժուհիներ: Թէ և շատ վաղուց այդտեղի կանանց արտօնութիւն էին տուել քննութիւն տալով այդ առարկայ, տեղական ուսումնարաններում այդ պաշտօնը վարելու, բայց այդ բանը չափազանց դժուար ձեռք բերելու պատճառաւ, շատ քիչ թեկնածուներ էին գտնվում. այդ պատճառով էլ այժմս Թսուզաի ուսումնարանը միշտ լիքն է լինում աշակերտուհիներով: Այստեղ մեզ համար պակաս հետաքրքիր փաստ չի ներկայա-

նում և այն, որ եռանդուն հիմնադրուհուն 1902 թ. ընտրեցին ըննիչ յանձնաժողովի մշտական անդամուհի պետական հարցաքննական անգլիերէն լեզուի դասատուները թեկնածու և թեկնածուհիները—որի պատիւը մինչև այդ ժամանակը չեն ունեցել նրա նախորդուհիներէրից և ոչ մինչև Եւպոնիայում, և որը ծառայում է այդ երկրում որպէս «կանանց հարցի» յառաջադիմութեան նշանաբան:

Կանանց ցոյց տուած ինքնագործութիւնը իրանց վիճակի բարելաւելու գործում երեւան է գալիս ինչպէս առհասարակ ուրիշ երկրներում, նոյնպէս և Եւպոնիայում, զանազան ընկերութեանց հիմնարկութեամբ, բարեգործական, հայրենասիրական, մանկավարժական, այլ և գիտական—«ինքնակատարելագործութեան նպատակով և կարելոյն չափ ապահովութիւն ժամանակի ոգուց յետ չմնալու», ինչպէս ասած է «կանանց ինքնօգնութեան ընկերութեան» կանոնադրութեան մէջ:

Ի դէպ նկարագրեմ ես այդտեղ իմ ծանօթութիւնս մի երիտասարդ եպոնուհու հետ, որը յիշեալ ընկերութեան անդամուհի էր և որից ես ստացայ նիւթեր, որոնք ծառայեցին ինձ գնահատելի կերպով յօգուածիս կազմելուն:

Ես գնում էի երկաթուղիով Նոյեմբերին Սիմոնոսկից Կոբի: Իմ ուղեկից տասնումէկ հոգի ճանապարհորդներէրից—եօթը եպոնացի և չորս եպոնուհիներ -- ինձ շատ հետաքրքրեց մի երիտասարդ ղոյգ—ամուսիններ թէ իրանց արտաքինով և թէ վարուեցողութեամբ դէպի միւսները: Ամուսինը, տիպիկական տղեղ լուրջ դէմքով եպոնացի, հագնուած էր եւրոպական ձևով, իսկ գեղաշնորհ, նազելի և կանացիութեամբ օժտուած կինը հագնուած էր թեթև կտորից ազգային կիւմուս, որը լիովին համապատասխանում էր օրուայ շոգին: Նրա հրաշալի սև մազերը սանրած էին առանց այն սեթևեթութեան և առանց օժման, որը յատուկ է ներկայ եպոնական սանրուածքին: Շատ հաւանական է, որ շոգի պատճառով էր նա առանց տարի—մեր գուլպաների տեսակը, բայց կոշտ պատուանդանով—մերկ, բայց խնամքով

պահած ոտքերը զարգարում էին բարձր ոտքի աթոռիկը—գետա,—իսկ կիւմուսի յետ ծալած փեշերից երևում էին զգալի կերպով վեր: Մենք արդէն իմանում ենք յօգուածի առաջին գլխից, որ նոյնանման մարմնի մերկացումները Եւպոնիայում, անվայել բան չեն համարվում...

Վերագառնալով վազօն—ճաշարանից, որտեղ ես ճաշել էի, տեսայ, որ վերոյիշեալ ճանապարհորդուհին բազմոցիս վրայ թողած իմ Ալիսա Բեկօնի գիրքը բռնած ունի ձեռքում...

Նա տեսնելով ինձ, ամօթահարուած ներողութիւն խնդրեց անգլիերէն քրթմալով, ձգեց ձեռքից գիրքը շատ պով, որը պատճառ եղաւ իմ ծանօթութեանս նրա հետ, իսկ յետոյ իր և իր ամուսնու հետ խօսակցութեան: Նրանք երկուսն էլ իմանում էին անգլիերէն, ամուսինը—տանելի, իսկ կինը անթերի, որովհետև Կորէում բարձրագոյն դպրոցը աւարտելուց յետոյ, հօր ցանկութեան համաձայն անց էր կացրել երեք տարի Ամերիկայում: Խօսակցութեան մինչև անգամ անձամբ ծանօթ դուրս եկաւ Ալիսա Բեկօնի հետ, որի գիրքը մեծ յարգանքի է արժանացած, նրա ասելով, իր հայրենակցուհիները շրջանում:

Վատասէ-Սան—այսպէս ներկայացրեց ինձ ճանապարհորդուհուն իր ամուսինը, յայտնեց, որ դա թէ վերոյիշեալ կանանց «Ինքնօգնութեան ընկերութեան» և թէ «Օգնութեան բանակ» Տօկիօի բաժանմունքի անդամուհի է: Վատասէ-Սանը գլխաւորապէս հետաքրքրվում էր «Օգնութեան բանակի» գործունէութեամբ, որը կովում էր անտականոցներում աղջկերանց վաճառման դէմ և աշխատում էր հանել այդ տարաբախտ դոհերին մի այդպիսի խախտուակ ստորկութիւնից, տանելով նրանց դէպի «ժուժկալութեան ճանապարհը»: Նա յայտնեց ինձ ի միջի այլոց, որ Եւպոնիայում մեր դիպլոմատիկական ներկայացուցիչներէրից մէկը միջոցով ստացել է «Ս. Պետերբուրգի կանանց պաշտպան» և «Մուկուայի կանանց վիճակը բարենորոգող» ընկերութեանց կանոնադրութիւնները, որ երկուսն էլ թարգմանուել են իւր

պատուէրով եապօներէն և իւր զեկուցմամբ շուտով կը-
քննուեն դժբա միւս կանոնադրութեան հետ միասին սարվա-
ցիօնական ընկերութեան նիստում: Այդ վերջին ընկերու-
թեան գործունէութեան մասին կարելի է կարգալ և Ալիսա
Բեկօնի գրքում: Վատասէ-Սանը, դժբա մասին խոստացա-
ինձ ուղարկել աւելի հարուստ նիւթեր և իսկապէս այդ
գէպըից երկու շաքաթ յետոյ ես փոստով ստացայ Նազասա-
կիում խոստացած գիրքը, որի մէջ գտնուում է պատերազմ
պոռնկութեան գէպ յօդուածը, և որի բովանդակութիւնը հա-
մառօտապէս բացաղբել է ցածը:

Վատասէ-Սանը խօսակցութիւնից իմացայ, որ Տօկիօի
կանանց շրջանում յղացել է մի միտք, կազմել մի ընկերու-
թիւն «Պատերազմին կուսակից, կանանց ընդդիմադիր ըն-
կերութիւն» որը և մօտ է իրագործման: Իմ խօսակցութիւնս,
երևաց, որ միլիտարիզմի հակակրօղներինցն էր և աշխատում
էր հաւատացնել ինձ, որ Նապօնիայի ժամանակակից ամե-
նալու ներկայացուցիչներն ևս կողմնակից չեն նրան: Այդ
միջոցին ամուսինը ինչոր եապօներէն խիստ կերպով ընդդի-
մախօսեց կնօջը այդ առթիւ և դորանից յետոյ նա մեր
այդ նիւթի մասին խօսակցութեան այլևս չմասնակցեց, պա-
հելով իրան այնուհետև զսպուած լուութեամբ: Վատասէ-Սանն
ասաց նոյնպէս, որ ինքը շատ լաւ ծանօթ է Բերտի Սուն-
տէր «Հեռու գէնքեր» գրքի և անգլիացի Ստէդի նոյն հար-
ցի առիթով գրուած յօդուածի հետ:

Թող ընթերցողը չկարծի, որ ես Վատասէ-Սան-ի հետ
ունեցած խօսակցութիւնս առաջ բերի այսպէս մանրամաս-
նորէն նրա համար, որ այդ գարգացած եապօնուհուն ընդու-
նեցի իւր սեռի նոր ուղղութեամբ այլասեռուած տիպի ներ-
կայացչուհու տեղ: Թէև կասկած չկայ, որ նա պատկանում է
նոցա առաջնակարգ դասակարգին և հաւանական է, որ նա
նոյն իսկ եւրոպական երկրների կանանց շարքում կարող էր
առաջնակարգ տեղ բռնել: Թէև նրա առաջ բերած փաստերը
և թէև նրա յափշտակութեամբ արտայայտուած երիտասարդ
կանանց կազմած ընկերութեանց գործունէութիւնները Նա-

պօնիայում ապացոյց են, որպէս յաւելուած վաւերացման,
վերևը առաջ բերած, այդ երկրի յառաջադիմութեան շարժ-
ման:

Նապօնիայում կանանց դրութիւնը բարենորոգող գոր-
ծողների թվում չի կարելի չյիշել բրիտանական ընկերու-
թիւնների աջակցութիւնը ևս, որոնք այդ երկրում թէև դան-
դաղ կերպով, բայց և անընդհատ ընդարձակում են իրանց
գործունէութեան ծաւալը: Թէև ճիշտ է, բրիտանական ըն-
դունած եապօնացիների թիւը 1903 թ. յունուարի 1-ին հաս-
նում էր միայն 134,000-ի, այսինքն ամբողջ բնակչութեան
երրորդ տոկոսինցն էլ պակաս, բայց և այնպէս նոքա այդ-
տեղ առաջնակարգ գործիչների տեղն ունեն գրաւած, որ-
պէս օրինակ պարլամենտի, համալսարանների, սուսմնա-
րանների, ազատամիտ հրատարակութեանց խմբագիրների և
այլն, որոնք լուրջ կերպով ազդում են ժողովուրդի լուսա-
ւորութեան գործին... Ալիսա Բեկօնը հետևեալ կերպով է
յայտնում իւր միտքը եապօնուհիների դրութեան բարենո-
րոգման մասին.— «Եթէ երբ և իցէ եապօնացի կնօջը վիճա-
կուած է կանգնել այն բարձրութեան վրայ, որի վրայ գըտ-
նվում է կինը քրիստոնեայ երկրներում, այդ միայն կարող
է պատահել այն ժամանակ, երբ այդ երկրում քրիստոնէու-
թիւնը կտարածուի աւելի լայն ծաւալով»...

Մենք արդէն յիշել ենք քրիստոնեայ միասնականների
գործունէութիւնը Նապօնիայում կանանց հարցի վերաբեր-
մամբ:

Իսկ այժմ դառնանք այն հարցին, թէ նրանք ինչ չա-
փով են մասնակցում այդ երկրում անառակ սնոցների զոհերի
ազատման համար մղած կռիւմ:

Մինչև յեղափոխութեան մուտք ունենալը Նապօնիա
ծնողաց կամ նրանց փոխարինող խնամակալների աղջկե-
րանց վաճառումն պոռնկատներում օրէնքով չէր արգելուած,
և շատ ժամանակ չէ, ինչոր 1872 թ., կայսերական հրովար-

տակով վերացուեց այդ խայտառակ առևտուրը: Թէև այդ բանը շարունակվում է և դրանից յետոյ, բայց քողարկուած կերպով, այն է՝ վերոյիշեալ տների պահողները աղջկայ ծնողաց մի որևէ գումար են փոխ տալիս, փոխարէն առնելով նրանցից մի պայմանագիր, որտեղ իրաւունք է տրվում նրան պահել թշուառ զոհին ծառայացնելու, մինչև իր տրուած գումարի վերադարձումն: Այդտեղ արդէն չյիշելով, որ վերոյիշեալ գումարը ժամանակի ընթացքում հետզհետէ մեծանում է և ոչ փոքրանում—որովհետև դրան աւելացնում են և աղջկայ այդտեղ մտնելու օրից ամեն մի հագուստի գինը, որ գնուել է նրա համար,—այդ չարաբաստիկ պայմանագրի ազդեցութիւնը ամբասնդվում է և հետեւեալ պայմանով, որը յիշուած է այդտեղ, այն է պոռնկատէրը կարող է բաց չթողնել իր զոհին ժամանակամիջոցից առաջ, եթէ նոյն իսկ առաջարկեն վճարել լիովին պարտքը, այն դէպքում, եթէ աղջկայ այդտեղ մնալը օգուտ է բերում նրա «հիմնարկութեան»:

Մրանից տասը կամ տասներկու տարի առաջ մի քանի հապօնացի ըրիստոնեայ ընկերութիւնների գործ դրուած եռանդուն ջանքերը այդ չարիքի առաջն առնելու համար յաջողութիւն չունեցան, որովհետև ժողովուրդի կողմից քաջալերութիւն չգտաւ: Շատ անգամ երբ լսարաններում ճառեր էին արտասանվում այդ հարցի առիթով, երիտասարդութեան կողմից արժանանում էին սուլոցների: Երկար ժամանակ կանանց օգնութիւն մատուցանելու հարցը, որ ուզում էր դոցա ազատել այդ խայտառակ տեղից, չկարողացաւ նպատակին հասնել:

Այդպիսի զոհերից մինը 1900 թ. մի դաւառական քաղաքում բաղդ էր ունեցել մի քանի բարի մարդիկ գտնել, որոնք խոստացել էին վճարել նրա փրկանքի գինը, բայց դորան չէր համաձայնուել պահողը, որի համար այդ զոհը դիմել էր օգնութեան ամերիկական միսսիօնարին ու թէ իր միսսիօնարի և թէ նրա ազդեցիկ բարեկամների—այսինքն քրիստոնեայ հապօնացիների շնորհիւ, գործը դատարանին էր

յանձնուել: Իսկ վերջինը վճուել էր յօգուտ աղջկան, որ եթէ պարտքը վճարուած է, կնշանակի աղջիկն էլ ազատ է, թէև այդ վճուին շատ դէմ էր տէրը և չէր համաձայնվում բաց թողնել զոհին: Դորանից յետոյ այդ վճիռը տարածուեցաւ օրէնքով 1900 թ. հոկտեմբերի 2-ին և ապագայում սոյնաման գործ ունեցողները ոգևորուեցին այս յաջողութեամբ, իհարկէ թէ անհատներ և թէ հիմնարկութիւններ, որոնք վաղուց սկսել էին պոռնկութեան դէմ կռիւ մղել: Դոցա թվում առանձնապէս եռանդուն կերպով սկսեց գործել «Օգնութեան բանակ» Տօկիօի ընկերութեան բաժանմունքը: Նա այդ առթիւ մի բրօշուր հրատարակեց, որտեղ յորդորելով կոչ էր անում այդտեղի զոհերին, հրաւիրելով նրանց ուշադրութիւնը, գործ դնել ամեն ջանք թողնելու այդ խայտառակ կեանքը, խոստանալով նրանց ամեն միևին ջակեցել, ով որ կը կամենայ ազատուել այդտեղից: Մարվացիօնականների հետ սկսեց եռանդուն կերպով աշխատել և տեղական յառաջադէմ մամուլը, որոնց յաջողուեց, թէև երկար կռուելուց յետոյ, այդտեղի տներ պահողների հետ, նոյն իսկ զինուած ընդհարումներ ունենալով Իօշիվարայում, գոնէ մասամբ իրանց նպատակին հասնել»,—և այդտեղ ապրող ամեն մի աղջիկ իմացաւ, որ իրան պարզեուած է նոր շնորհի իրաւունք և եթէ ուզենար օգտուել դորանից, գիտէր թէ ում պէտք է դիմէր ինքը:

1900 թ. հոկտեմբեր ամսուայ ընթացքում բացառապէս «Փրկութեան բանակի» Իօշիվարայում գործ դրած եռանդուն ջանքերի շնորհիւ, այդտեղի յաճախողների թիւից զիշերուայ ընթացքում մօտաւորապէս 2000 հոգի պակասեց... Բացի դորանից այդ ամսուայ ընթացքում միմիայն Տօկիօում 6335 վավերաթղթերով հաստատուած պոռնկուհիներից 1000 հոգի թողին հասարակական տները, որոնցից մեծ մասը վերադարձաւ իրանց ընտանիքները, իսկ նրանցից շատերը ընդունուեցին «փրկութեան բանակի» հովանաւորութեան ներքոյ:

«Մենք փաստերով ունենք հաստատուած»,—ասում է Ալիսա Բիկօնը,—այնպիսի յաջող պատերազմի պատմութիւն,

որը մղուել էր մի ախտի դէմ, և որը Եապօնիայում գոյութիւն ունէր երեքհարիւր տարի շարունակ,—պատերազմի, որի սկզբնապատճառը քրիստոնեաներն էին և որին աջակցեց և ինքը ժողովուրդը, դրա առաջ խոնարհուելով թէ օստիկասութեան և թէ անթութեան ոյժը: Ինչ թվում է, որ դժուար է գտնել մի ուրիշ երկիր, որի ժողովուրդի գիտակցութեան վրայ քրիստոնէութիւնը թողնէր այն խոր տպաւորութիւնը, քան Եապօնիայի, որի ազդեցութեան ներքոյ մղուեցաւ այն խաչակրած պատերազմը հասարակական տների դէմ: Այն հետտորը, որը ~~տասը~~ տարի առաջ լսարաններում խօսում էր այդ հիմնարկութեանց ընդդէմ և փաստելով ցոյց տալիս նոցա վնասակար ազդեցութիւնը, ստիպուած լուծւում էր երիտասարդների սուլոցի և աղմուկի ձայնից, բայց այժմ, նոյն լսարանը ողջունեց յարգանքի մեծարանքով և ծափահարութեամբ այն նոր ասպարէզ մտնող մարտնչողների ազգանունաց կարգալու միջոցին, որոնք հակառակ էին նոյն հիմնարկութեան»:

Որ 1900 թ. յետոյ էլ չդադարեց վերոյիշեալ պատերազմը, դրա մասին վկայում է այն յօդուածը, որ 1903 թ. միսսիօնարները հրատարակեցին Իօկօհամում, ի լրումն այդ յօդուածի կարգում ենք. «Շնորհիւ ագիտացիայի այն ընդարձակ գործունէութեան և գործ դրած եռանդուն ջանքերի պոնկութեան դէմ, աւելի շատ օգուտ տուաւ քան թէ սպասում էինք սկզբում: Թէև պարտքերի վճարման պատճառաւ աղջկերանց մօտաւորապէս 80⁰/₁₀ մնացել է այդ խայտառակ արհեստին ծառայելու, բայց և այնպէս վերջերս այդտեղ մնացին ոչ այնքան մեծ թուով պոնկուսիներ, որքան որ սկզբում կարծում էինք: Առաւել ևս փաստը ցոյց է տալիս, որ երկու տարուայ ընթացքում նրանց թուի մի չորրորդ մասը պակասեց, որը մեր գործի կողմնակիցներին պէտք է քաջալերի: Դրա հետ միասին պակասեց և այդտեղ նոր մտնողների թիւը, որը գուցէ աւելի յարգի է, քան յանցաւորների փրկութիւնը: Պակասեց և պոնկատներում յաճախողների թիւը, որը թուլացնում է փթած կարգի նիւթական

կողմը: Պոնկանոցներ պահողներից շատերը նոյն իսկ փակեցին այդ տները և աղջկերանց ազատ թողին»... «Ահաւասիկ մի փաստ, որ այդ շարժումը շարունակվում է քրիստոնեաների միջոցաւ և դա ցոյց տուեց բարեմիտ հապօնացիներին քրիստոնէութեան գործնական կողմը, դրանով աւելի ամրապնդելով նոցա հաւատը և արդիւնաւէտ դարձնելով աւետարանականների ընկերութեանց գործունէութիւնը բնականութեան ստորին խաւերում»:

Կանանց դրութիւնը բարեփոխելով Եապօնիայում, շատ բնական է, որ փոխուեցին և նրանց գործունէութեան ասպարէզները, ոչ միայն ցածր այլ և բոլոր դասակարգի կանանց համար: Այժմ շատ զարգացած հապօնուհիներ ոչ միայն իրանց են կարողանում պահել, այլ և նիւթականապէս օգնում են իրանց ծնողաց, ամուսնուն բացի մանկավարժական ասպարէզում աշխատելով, այլ և զանազան ուրիշ հիմնարկութեանց մէջ, ինչպէս փոստատան, հեռագրատան, հեռախօսական կայարաններում,—որոնք այնքան բազմաթիւ ցանցերով ծածկել են Եապօնիայի քաղաքները, միացնելով դրանց զիւղերի և նոյն իսկ աւանների հետ,—տրպարաններում, որտեղ կանայք ծառայում են մեծ մասամբ գրաշարների օգնականուհու պաշտօնում և այլն և այլն: Որպէս բացառութիւն կարելի է մասնացոյց անել և երկու երեք կին—բժշկուհիների վրայ, որոնք այդ իրաւունքը ստացել են Ամերիկայում, իսկ այդ մասնագիտութեան վերաբերմամբ սկզբնական կրթութիւն ստացել են տեղական մասնաւոր ուսումնարաններում: Եթէ առ այժմ դժուար է ասել, թէ ինչպէս կարող են գործել դրանք իրանց ընտրած ասպարէզում, բայց և դրա հետ միասին պարզուեց, որ սրբանից տասը տարի առաջ, հիւանդներ խնամելու գործում, որը բացուեց հապօնուհիների համար, ցոյց տուին այդ տեղ նրանք վերին աստիճանի մեծահոգութիւն, այդ պատճառով էլ դրանից շատերի համար բացուեց գործունէութեան լայն ասպարէզ: «Կարմիր խաչի ընկերութեան» հիւանդանոցում 1902 թ. համարեա 1000 կանայք դասախօսութիւններ էին

լուծւմ իրանց աւանդելիք դասընթացի մասին:

Նրանք աւարտելով այդտեղ, ցրուեցին երկրի զանազան կողմերը, արդարացիներով ժողովրդի իրանց վրայ ունեցած յոյսերը, թէ գիտութեամբ և թէ հմտութեամբ:

Վերջին ժամանակները Եապօնիայում վաճառականութեան արդիւնագործ շրջանառութեան ընդարձակ ծաւալումն ստիպեց կանանց ևս տնային աշխատանքից դուրս գործելու, բայց այդ հանգամանքը մանաւանդ ժողովրդի աւելի ցածր դասակարգի նկատմամբ ունի իւր բացասական նշանակութիւնը: Եւ իսկապէս ներկայ վիճակագրութեան համաձայն Եապօնիայի գործարաններում աշխատում են նոյնքան կանայք, որքան և տղամաքդիկ, և բացի դրանից վերջինների թիւը տարէց տարի աւելի է բարձրանում: Այսպէս օրինակ 1896 թ. բամբակեղէնի գործարաններում կանանց թիւը յարաբերում էր տղամարդկանց թուին այնպէս, ինչպէս երկուսը մէկին: Այդ թիւը 1897 թ. բարձրացաւ երեքի, իսկ 1903 թ. հասաւ արդէն հինգի:

Այս հետաքրքիր հարցի մասին Փրանսիացի հեղինակ Վելլերսը, ի միջի այլոց ասում է.—

«Ինչպէս առաջ տնտեսական բեժիմով կանանց աշխատեցնում էին աւելի կոպիտ գործերում, նոյնպէս և այժմ օգուտ են քաղում նոցանից աւելի ծանր գործեր տալով նրանց: Օրինակ Հօկկայետօի վուշի գործարաններում նոքա ապրում են ամբողջ շաբաթներով վուշի չորացնելու տեղը, որտեղ մթնոլորտը չափազանց ծանր և խեղտող է: Օջիի թղթէ գործարաններում նոքա տեղափոխում են ցնցոտիներով ծանր դամբիւղներ, շնչելով այգտեղի ծանր և խեղտող օդը, որի գոլորշիով լցուած է բնակարանը: Միիկսիի հանքերում նրանք աշխատում են ոչ միայն հողի մակերևոյթը փորելով կամ ածուխի տեսակները բաժանելով, այլ և նրանցից շատերը երեսմաները մէջքին իջնում են հանքահորերը»...

Բայց ի՞նչն է ստիպում հապօնացի թէ գործարանատէ-

րերին և թէ արհեստագործներին օգտուել կանանց աշխատանքից,—այն միևնոյն բանը, ինչ որ միւս երկրներում, որ կնօջ աշխատանքը աւելի քիչ է վարձատրվում քան տղամարդունը և աւելի հեշտ է կառավարվում կանանց բանտորական կազմը, քան տղամարդկանց... Այդ վերջինը Եապօնիայի վերաբերմամբ աւելի արդարացի է, քան միւս երկրների, որովհետեւ մենք արդէն ծանօթ ենք, որ այդ երկրի կանանց «առաքինութեան սկզբունքը կազմում է հլու հնազանդութիւն»: Մենք խօսք չենք գտնում Վէօլլերսի արդարացի նկատողութեան դէմ ասելու, որը վերաբերում է ժողովուրդի ստորին դասակարգին—թէ «խոշոր արդիւնագործութեան ծաղկումն ծանրացրեց մինչև այժմ կանանց տնտեսական ստրկութիւնը»: Աւելացնենք դորան և այն տնեղային արագութիւնը, որը ստեղծում է այդտեղ արդիւնագործութիւնը, դոցա մուրրեցնում է բանուր դասակարգի վերաբերմամբ, որի մասին ասում է այդ երկրի քաջիմաց Հենրի Նորմանը իր «Այսօրուայ Եապօնիան» յօդուածում, որտեղ նրա ապագայ զարգացումն դասաւորում է «վտանգաւորների» թուին: Նա իւր միտքը շատ պարզ կերպով արտայայտում է հետևեալ տողերով.

«Այն ժամանակ, երբ մենք կարողացանք, մեծ կռուից յետոյ, թեթևացնել այն սարսափները, որը կրում էր գործարանական հին կարգը և շարունակում ենք դեռ ևս ապագայի չարիքի առաջն առնելու համար, նոր ապահովութիւն ստեղծելու, Եապօնիան հանգիստ կերպով թոյլ է տալիս այդ չարիքի ծաղկեցման, թէև դորա համար դեռ ևս ժամանակ կայ, բայց և այնպէս ժամանակ է հասկանալու, որ թէև նրա բանակը և նաւատորմիղը յայտնի են աշխարհին իրանց հզօրութեամբ, բայց և այնպէս դորա հետ միասին քաղաքակրթուած երկրի տիպոս չենք կաբող տալ, քանի որ նրա գործարաններում և արհեստանոցներում փոքրահասակները աշխատում են տաններկու ժամ օրական: Նրա ժողովուրդի այն յատկութիւնը, որին նա պարտական է յատկապէս իր ամեն մի յառիջադիմութեամբ, ծագել է հապօնացու անձնական մի յառիջադիմութեամբ, ծագել է հապօնացու անձնական ազատ զարգացումից, իսկ այդ յատկութեանը սպառնում է

լուրջ կերպով գործարանական արդիւնաբերական արագ աճման, որը ձգտում է մարդուն դարձնել վիթխարի կազմակերպուած անուր մի ժանիք, որը լափում է կանանց եւ երեխայոց կեանքը:

Ամփոփելով բոլոր բացատրութիւնները մեր յօդուածում, կարծես մենք իրաւունք ունենք ասելու, որ թէև ներկայ ժամանակը Եապօնիան ընդհանրապէս կանգնած է «կանանց հարցի» վերաբերմամբ ուղիղ ճանապարհի վրայ, բայց և այդ ճանապարհը դեռ ևս չի հարթուած և մեծ խոչնդոտներ և դժուարութիւններ ունի իր առաջը: Որ այդ ճշմարիտ է, դրա մասին շատ պարզ է խօսում փաստը, որ Եապօնիայի բնակչութեան ղեկավարների շրջանում բացառութիւն չեն կազմում, ոչ այնպիսի գործիչներ, որոնց շնորհիւ արծարծվում է կանանց համալսարանի հարցը, և ոչ էլ այնպիսիները, որոնք Կայբարի «կանանց համար մեծ ուսմունքի» վերացումն համարում են եղեռնագործութիւն ընդդէմ երկնքի և երկրի բոլոր օրէնքների: Ուրեմն դժուար չէ երեւակայել, թէ այստեղի ժողովուրդը որքան հեռու է սօցիալական հաւասարակշռութիւնից, երբ նա ապրում է այսպիսի պայմաններում, մանաւանդ երբ առաջին կարծիք յայտնողները, դեռ ևս համարվում են ընդհանուր կարգի «խառնակիչներ»: Այդ «խառնակութիւնները» հետեանք են այն՝ իր նպատակներով համակրելի աշխատանքի, որի շնորհիւ Եապօնիային, իւր արեւմտեան տենդային հեռուողութեամբ, յաջողուեց տասնեակ տարիների ընթացքում ցանել իւր երկրում այն սերմը, որի բարգաւաճման համար Եւրոպան և Ամերիկան աշխատում էին հաբիւբաւոր տարիներ...

Թէ որքան ապահովուած է ապագայում Եապօնիայի համար այսպիսի աշխատանքների արագ զարգացումը— դժուար է դեռ ևս նախատեսել:

«Ազգային գրադարան»

NL0237624

55.768